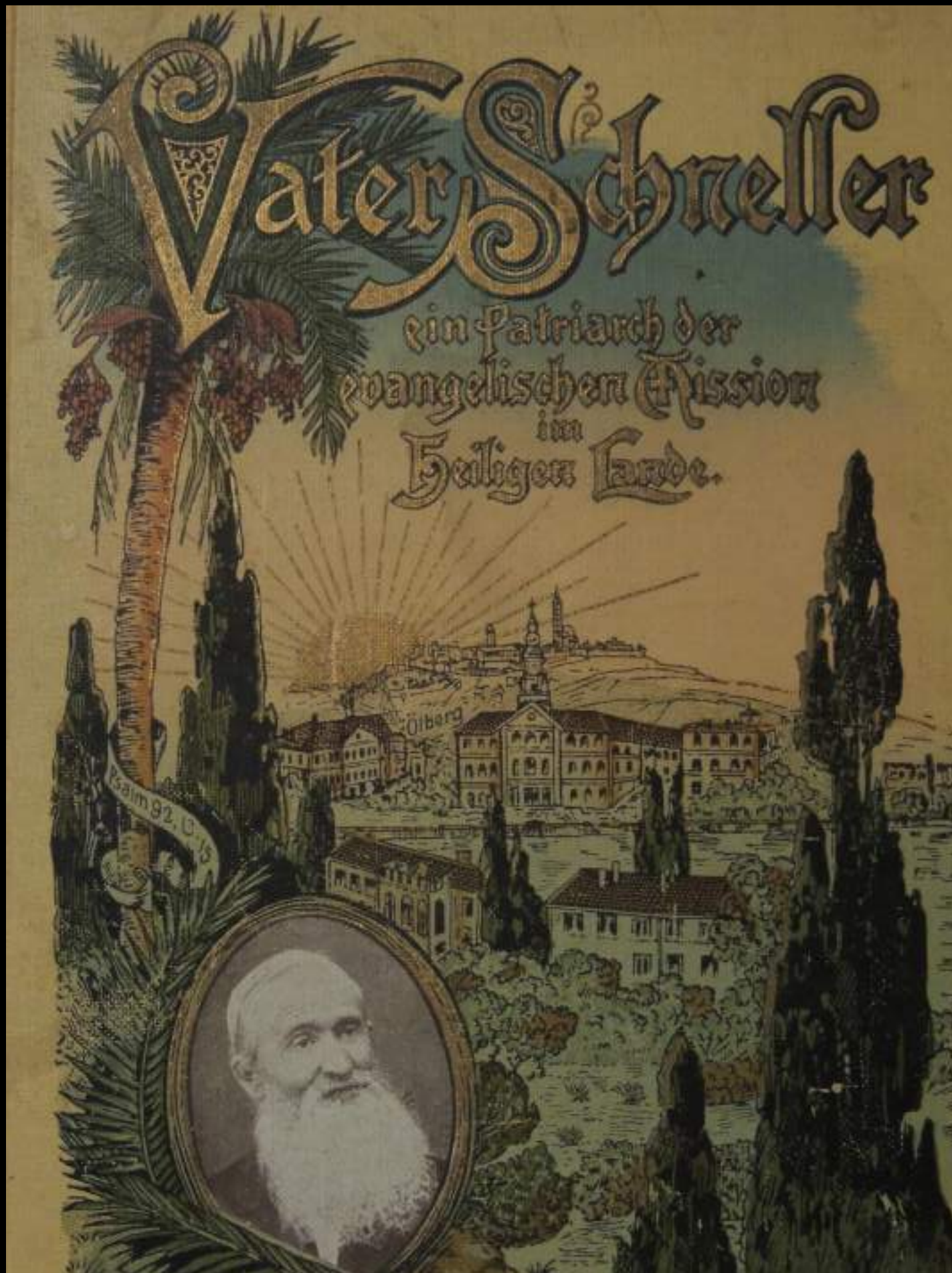

תיק תיעוד מתחמי: מתחם שנלר

עורך תיק התיעוד: שפירא אדריכלים
מזמין: מחלקת שימור עיריית ירושלים
תאריך: יוני 2015

הקדמה

הסיבה לעריכת תיק התיעוד:

תולדותיו של מתחם זה שזורות בתולדות ירושלים ומדינת ישראל. עד לפני כשנתיים עוד היה זה בסיס צבאי לכל דבר, אך אז יצא צה"ל מ'שנלר' והוא הועבר לידי יזמי נדל"ן ובעבר נערכו תיקי תיעוד למבנים העיקריים בעוד אחרים לא זכו לתיעוד ונהרסו כעת לפני השלמת הריסת כלל המבנים שלא יועדו לשימור ולאור הממצאים הארכיולוגיים שנתגלו בשטח יש מקום להעלות את סיפור המתחם באופן שלם ככל הניתן.

תיאור קצר של הפרויקט העתידי:

במסגרת התכנית הגדירה התב"ע מבנים לשימור כאשר המרחב הבין בנייני מיועד לבינוי מסיבי של שכונה חרדית בת כשש מאות יחידות דיור ושמה 'מרום ירושלים'. משולבת בבינוי ובהסדרת שטחי שצ"פים.

מזמין התיק:

עיריית ירושלים

אדריכל הפרויקט:

אדריכלים שונים במתחמים השונים : פייגין אד', בריידמן אד' ועוד...

תוכן העניינים

2	הקדמה
3	תוכן העניינים
4	פרק 1 נתונים כלליים - מצב קיים
7	פרק 2 נתונים סטטוטוריים
15	פרק 3 תיעוד צילומי
34	פרק 4 תולדות המתחם
86	פרק 5 היסטוריה כרטוגרפית
104	פרק 6 התפתחות המתחם
106	פרק 7 ניתוח מצב קיים
108	פרק 8 חלוקות משנה
110	פרק 9 ניתוח סגנוני וטכנולוגי
129	פרק 10 סיכום
130	פרק 11 מקורות מידע
131	פרק 12 הצהרת עורך המסמך
132	פרק 13 נספחים

1. נתונים – מצב קיים

תיאור כללי:

מתחם שנלר הוקם בשלהי התקופה העות'מאנית כתחנת מיסיון מטעם ארגון שוויצרי. במהלך כשני עשורים התפתח המתחם לכדי מוסד חינוכי ייחודי מסוגו בארץ ישראל הכולל מבני לימוד, בתי מלאכה, מעונות ועוד. בשנת 1939 תפס הצבא הבריטי את המתחם והפך אותו למחנה צבאי. בשנת 1948 צה"ל נכנס לאתר וישב בו למשך כחמישים שנה.

מיקום:

גוש: 31317

חלקות: 3-11, 13-16, 18-21, 24, 25, (115, 117 – המכון הגאולוגי)

גבולות המתחם:

צפון: רחוב ירמיהו

דרום: רחוב מלכי ישראל

מזרח: גוש 30084, חלקות: 1-9 וגוש 30082, חלקות: 120-121, 77-48-31

מערב: גוש 31317, חלקה 3 ורחוב הרב משה זאב פלדמן

שכונה: מקור ברוך

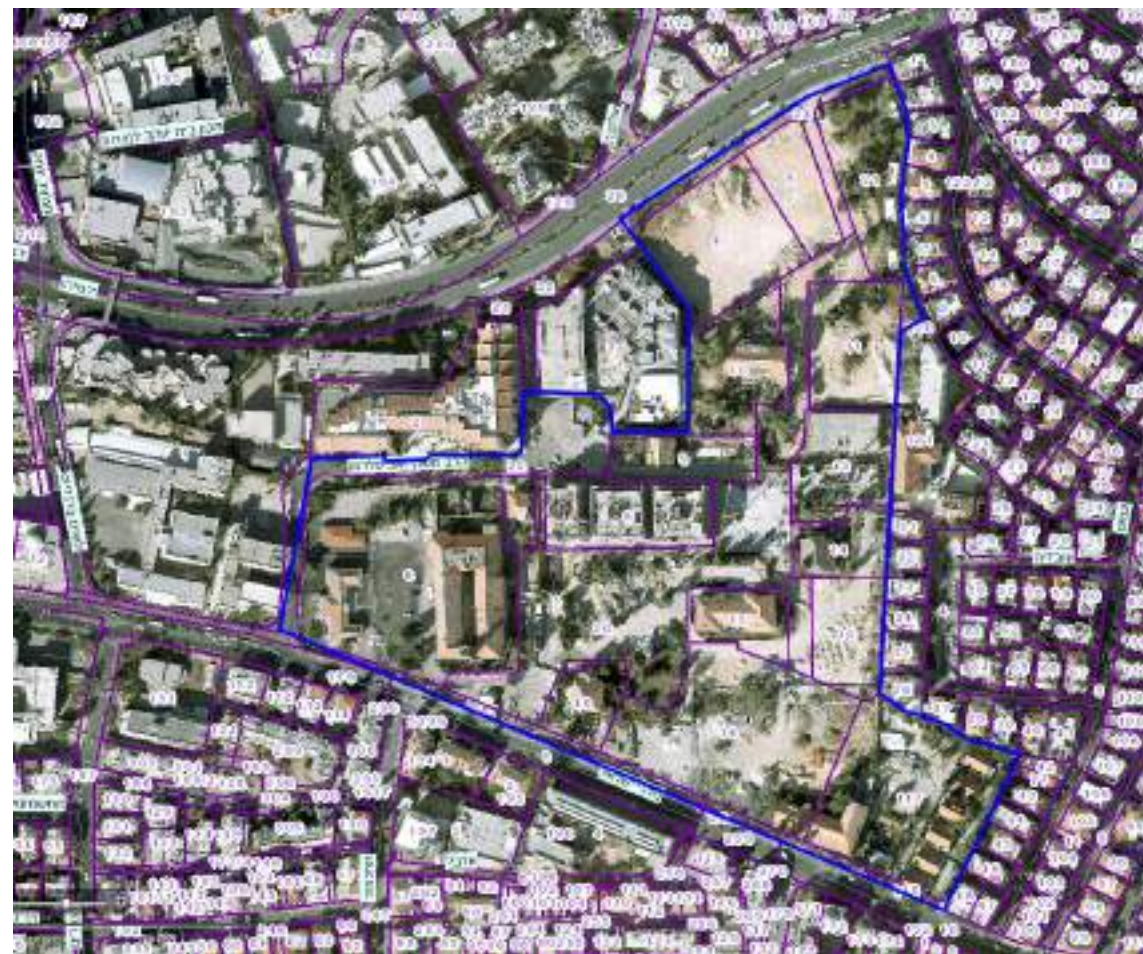
שטח המתחם: 81 דונם

תב"עות חלות: 2447ג

מבנים קיימים בכרטסת: 23, 2915, 2940, 2941, 2942, 2943, 2944, 2945

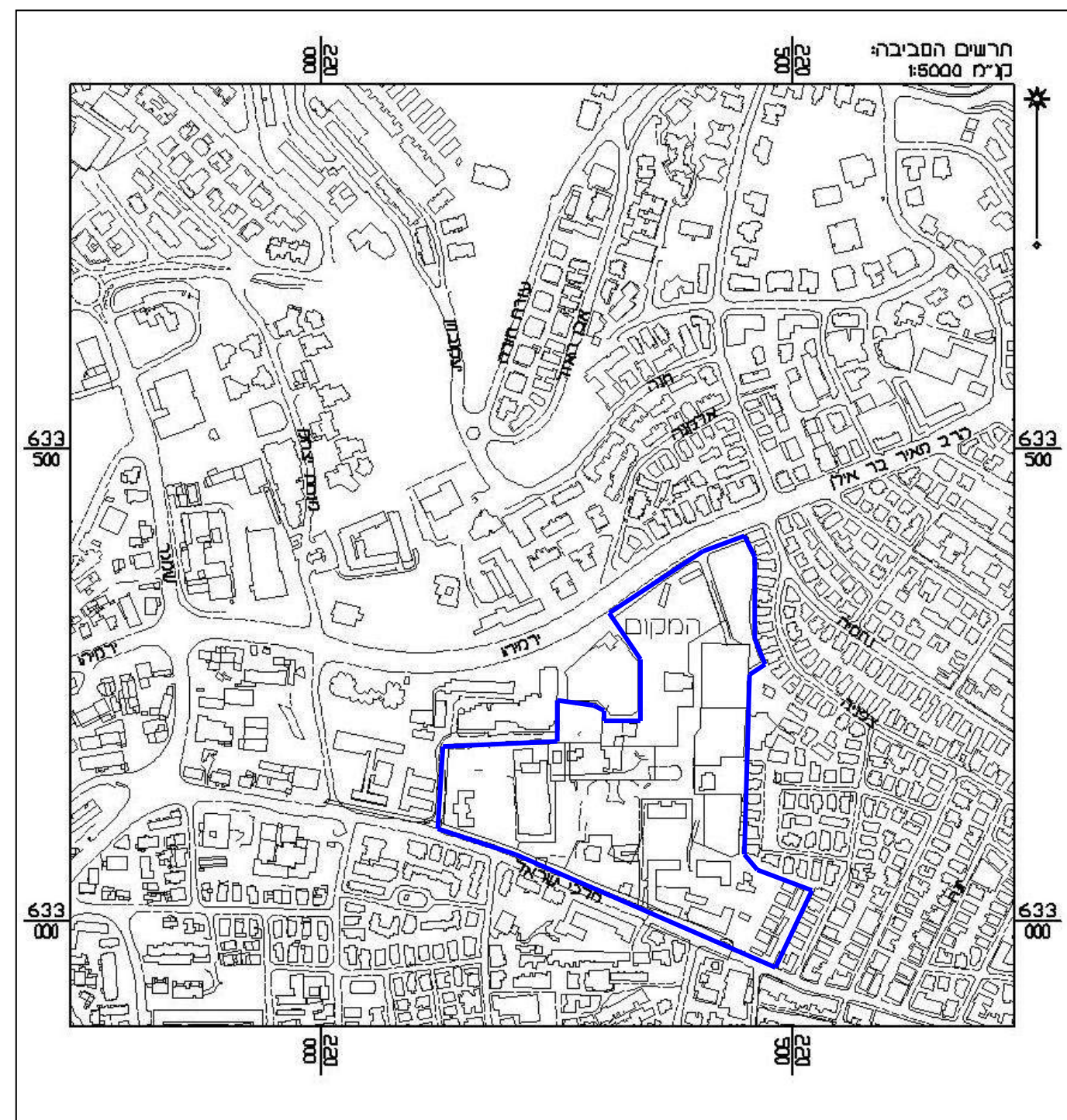
תצלום מזהה

מפת התמצאות

1.1 מפות סביבה:

תכנית התמצאות – מצב קיים קנ"מ 1:5000

1.2 תצלום אוויר עדכני – 2014

תצלום אוויר מתוך מערכת שירותי המיפוי של עיריית ירושלים.

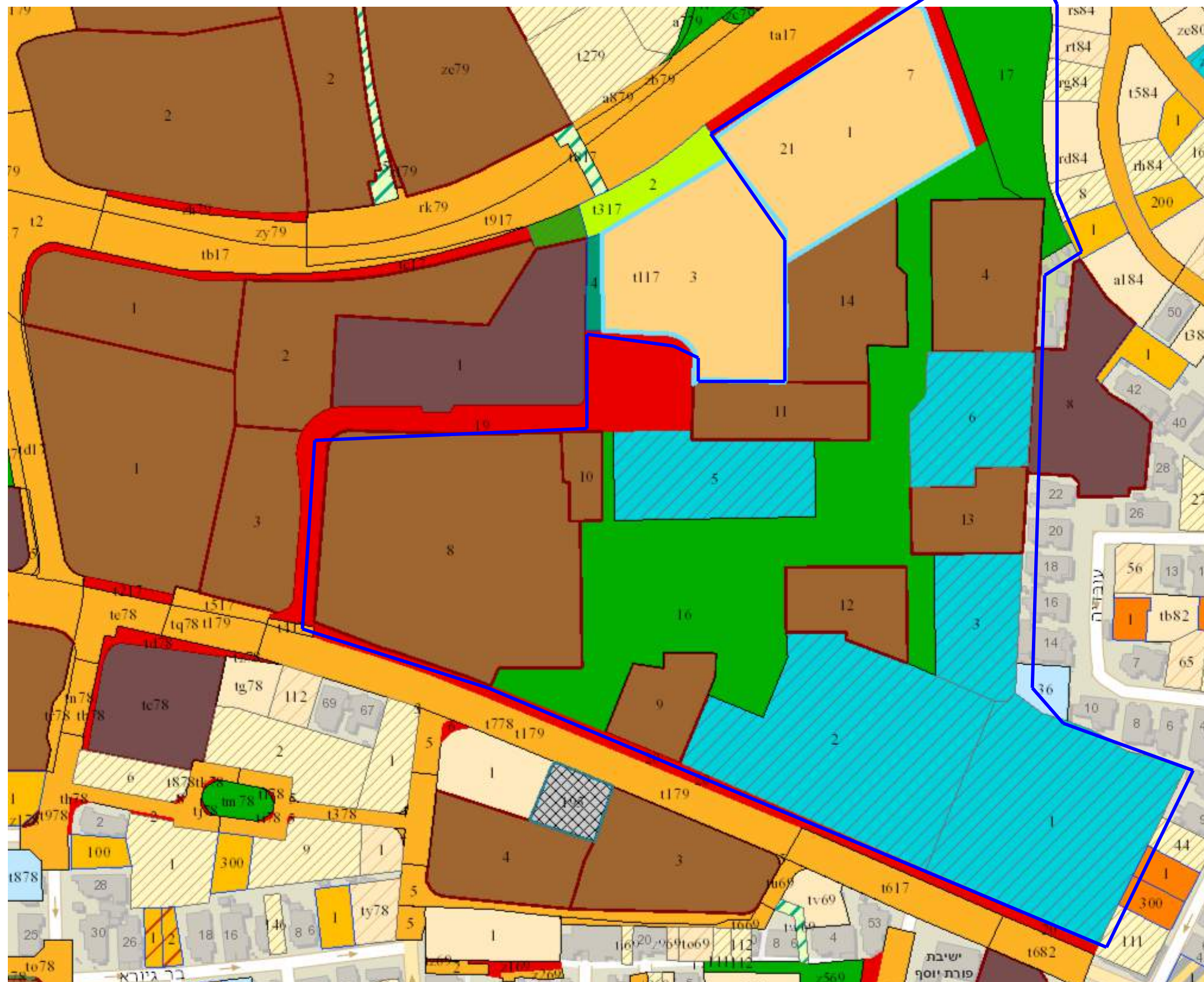
שטח המתחם: כ-80 דונם

2. נתונים סטטוריים

2.1 מפת ייעודי קרקע

בשטח המתחם נכללים ייעודי קרקע שונים: אזורי מגורים 2 מיוחדים, שטחים לבנייני ציבור ושצ"פ (ראו הסבר במקרא).

ניתן לראות כי מסביב לשטח המתחם קיימים שטחים נרחבים של ייעודי קרקע לשטחי ציבור.

מקרא:

אזור מגורים 2 מיוחד

שטח לבניין ציבורי

שצ"פ

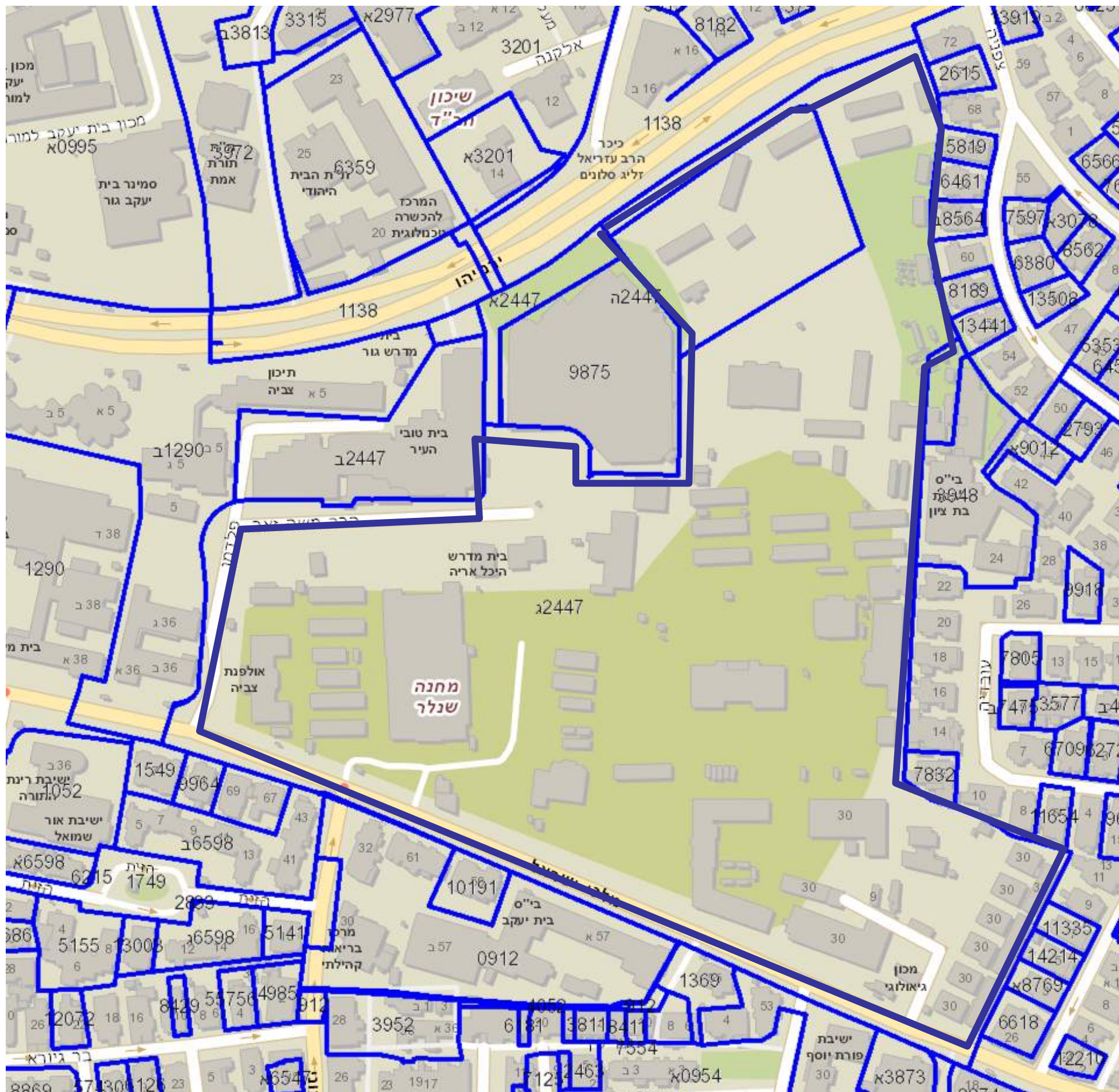
דרך חדשה או הרחבה

מבנים ומוסדות ציבור לדת

שטח למוסד

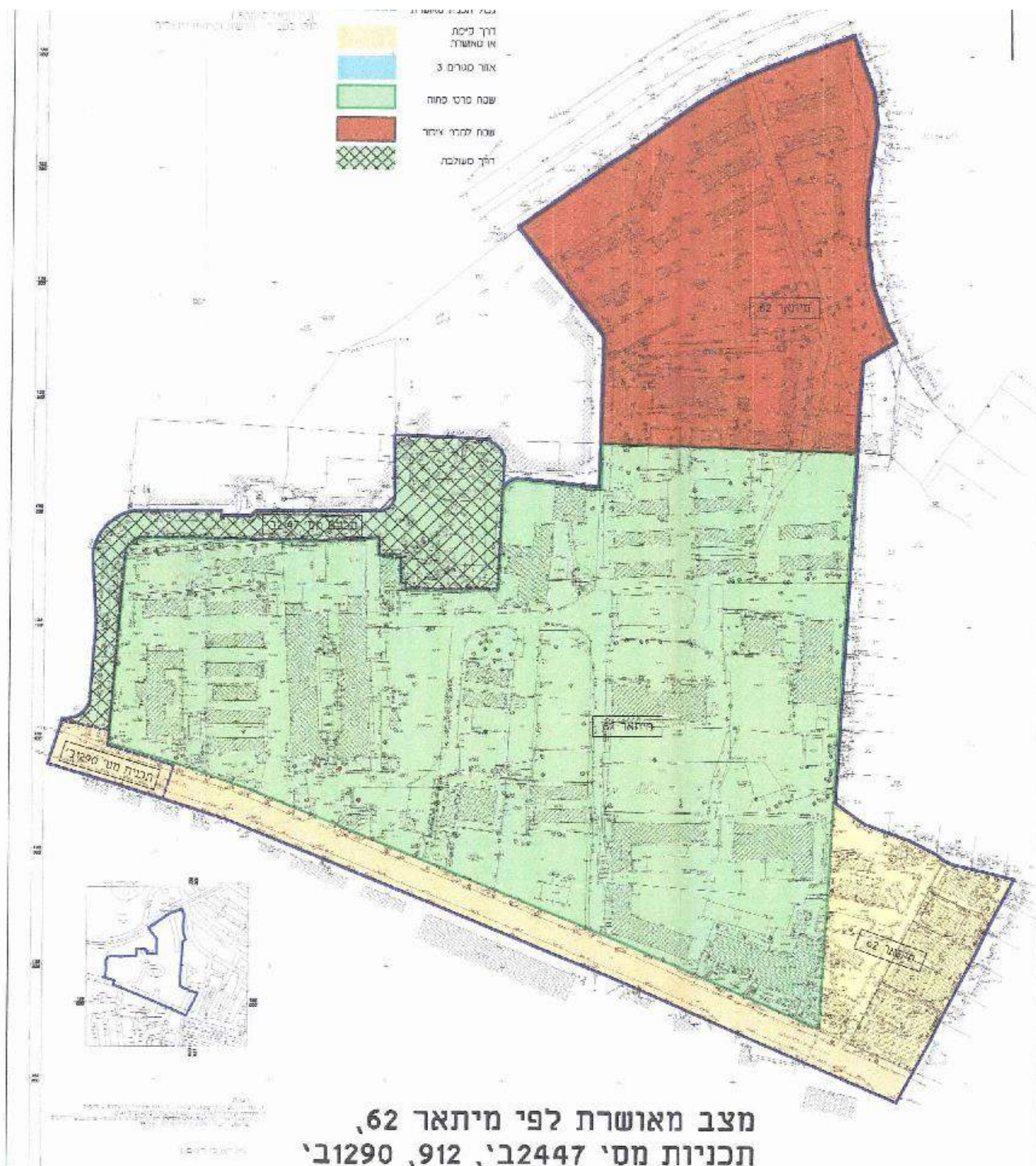
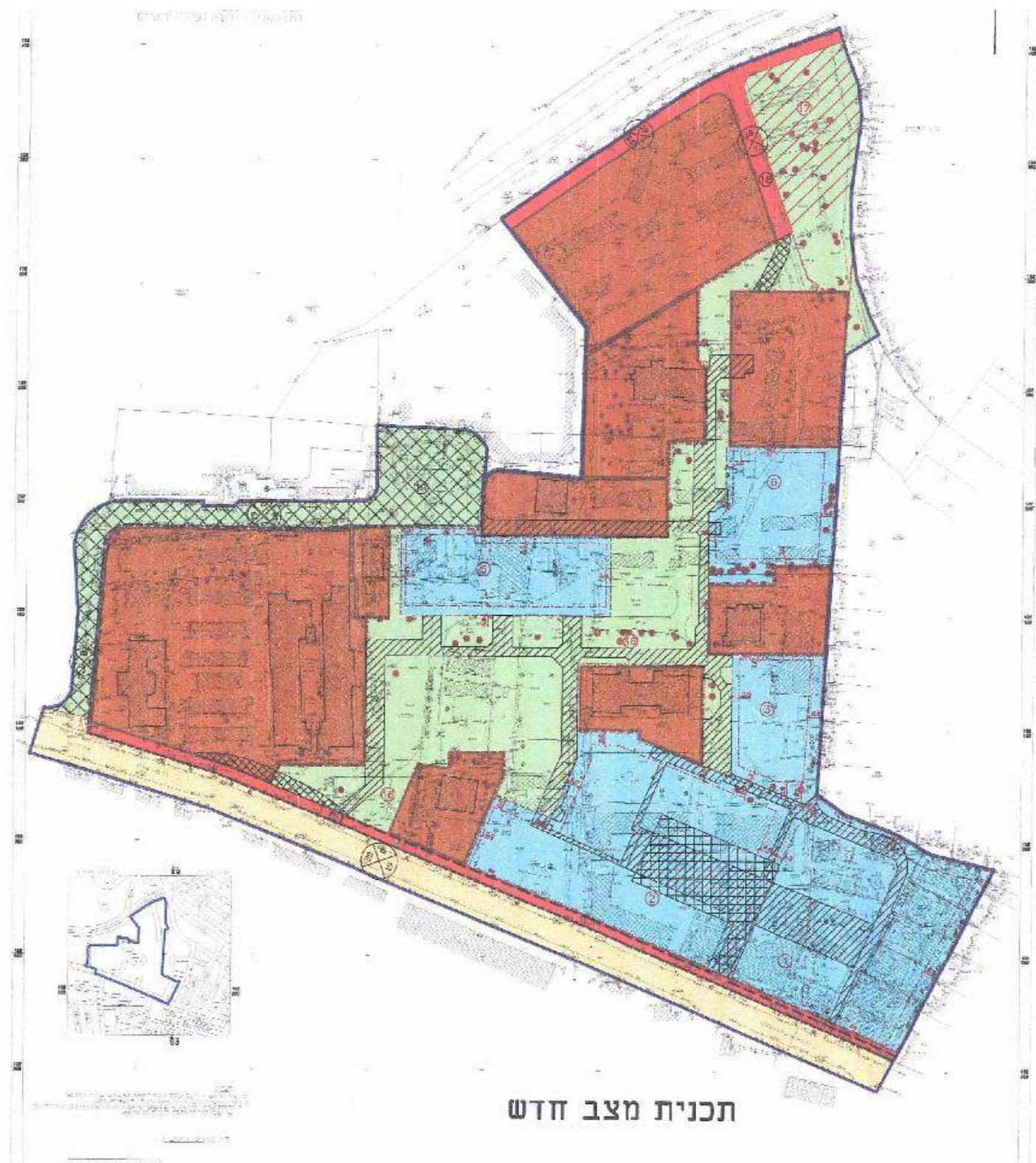
2.2 תכנית תקפה

התכנית התקפה הינה תכנית 24/7, והיא חלה על כל שטח המתחם הנדון.

2.2 תכנית תקפה

התכנית התקפה הינה תכנית 2447ג, והיא חלה על כל שטח המתחם הנדון.

2.2 תכנית תקפה

התכנית התקפה הינה תכנית 2447ג, והיא חלה על כל שטח המתחם הנדון.

- גבול התכנית
- גבול חצר אוצר חלוקה
- דרך קיסם או חלוקה
- דרך רחבה או רחבת דרך
- אזור חנויות
- שטח לרכב ציבורי
- שטח ציבורי פתוח
- דרך בשלכת
- בנין גרם
- כונן גדר להרחק
- בנין גרם / עמק
- קבוצת עצים לשימוש
- חורטה לעיבוד
- עץ לעיבוד
- קופסה קיסם / לעיבוד
- שטח עם זמן מוגבל לרכב
- שטח עם זמן מוגבל לרכב
- גבול מוש
- מספר מוש
- גבול חלקה קיסם
- מספר חלקה קיסם
- גבול חלקה לבנין
- גבול מוש / מוש
- מספר בנין / מוש
- קו בנין
- קו בנין חלוקה
- שטח חלוקה קיסם לבנין
- חלוקה
- קו בנין
- חלוקה

טבלת איחוד וחלוקה חדשה
(ללא קטע דחוס מלכי ישראל)

חלוקה	מצב לפי תוכנית תכנית מס' 2447 ג' דו										מצב קיים	
	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר	שטח מ"ר
החלוקה החדשה	7.400										7.400	1.400
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
	0.300										0.300	0.300
החלוקה החדשה	11.400										11.400	1.400
	1.500										1.500	0.300
	0.600										0.600	0.300
	2.100										2.100	0.300
	1.500										1.500	0.300
	1.500										1.500	0.300
	1.500										1.500	0.300
	1.500										1.500	0.300
	1.500										1.500	0.300
	1.500										1.500	0.300
החלוקה החדשה	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300
	1.400										1.400	0.300

א. שטח החלוקה החדשה לצורך ציבורי בבנין מס' 2447 ג' דו - 53,303 מ"ר
שטח - 58,533 מ"ר שטח שבתחום החלוקה החדשה שבחלוקה
ב. שטח החלוקה החדשה כגוש שטח 30078 המצוץ בלבד ורשום
ימצא על חצי המ"ר המצוץ רשום שטח 30078 המצוץ בלבד ורשום

2.3 הוראות שימור מתוך התכנית

11. בניינים אופייניים לשימור

הבניינים המסומנים בתשריט בעיגול אדום, יהיו מיועדים לבנייני ציבור – ר' סעיף 13 להלן, הם בניינים אופייניים, וחלות עליהם ההוראות הבאות:

א. לא תותר הריסת בנין אופייני.

ב. לא יותר שינוי בצורתו החיצונית של הבנין, למעט התחברות לצורך תוספת בניה, ולא תותר פגיעה באופיו האדריכלי, לרבות סוג האבן, הפתחים, סיתות, כיחול, סורגים, צמחיה, גדרות ושערים - הכל כמסומן בנספח מס' 1 וכמפורט להלן:

1) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 8 ומצויין בנספח מס' 1 כ"הבנין הראשי", מיועד לשימור מלא, למעט החצר הצפונית. לא תותר תוספת קומות לבנין. אין להסתיר את החזית הדרומית של הבנין, אולם, מותר יהיה להסתיר חלקים אחוריים של חזיתות האורך. הכל על פי המפורט בנספח מס' 1.

2) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 8 ומצויין בנספח מס' 1 כ"מעון העיוורים", מיועד לשימור מלא. לא תותר תוספת קומות ואו "קוקיות".

3) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 9 ומצויין בנספח מס' 1 כ"בית האינספקטור", ישומר באופן מלא, ולא תותר בו כל תוספת. לא יותר בינוי החוסם את החזיתות הדרומית, המערבית והצפונית של הבנין. הכל על פי המפורט בנספח מס' 1.

4) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 10 ומצויין בנספח מס' 1 כ"מרכז הניהול", מיועד לשימור.

5) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 11 ומצויין בנספח מס' 1 כ"בית האדום", מיועד לשימור ללא תוספות. תותר בניה חדשה ממערב לבנין, כמסומן בתשריט ובנספח מס' 1.

6) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 12 ומצויין בנספח מס' 1 כ"מעון השוליות", מיועד לשימור מלא, כולל שיקום ושחזור העיסורים במרפסת הדרומית. לא תותר תוספת קומות או התחברויות, אולם ניתן יהיה לפתוח "קוקיות" בגג הבנין.

7) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 13 ומצויין בנספח מס' 1 כ"בית הצריח", מיועד לשימור מלא, כולל שיחזור הצריח. לא תותר כל תוספת או התחברות לבנין. תותר בניה חדשה נוספת נפרדת במגרש מס' 13, כמסומן בתשריט ובנספח מס' 1.

8) הבנין המסומן לשימור במגרש מס' 14 ומצויין בנספח מס' 1 כ"מעון הבנות", מיועד לשימור מלא, ולא תותר תוספת קומות או התחברויות לבנין.

ג. תוספת בניה במגרש של בנין אופייני (מגרשים מס' 8, 11, 13, 14), תיעשה בתיאום מלא עם אגף תכנון העיר ובאישור מהנדס העיר, מתוך מגמה לשמור על סגנונו של הבנין ולהתאים אליו את מסת הבניה החדשה, סוג האבן שלה ופרטיה.

ד. מיצוי זכויות הבניה בחלקות בהן קיים בנין אופייני, יהיה על פי המתואר להלן בטבלה שבסעיף 13 ב', מתוך לקיחה בחשבון של אופי הבנין ואפשרויות ההתחברות אליו, גודל החלקה ומיקום הבנין הקיים בה, וההתייחסות לחלקות שכנות: תוספת בניה על הקרקע בצמוד או במנותק מהבנין האופייני. הכל בכפוף לאישור מהנדס העיר.

ה. החומה שלאורך רחוב מלכי ישראל, מיועדת להעתקה ולשימור. מיקומה החדש מסומן בתשריט בקו מקווקו שחור רחב. היא תועתק כמסומן בתשריט ובנספח מס' 1, ושימורה יבוצע בתיאום עם מהנדס העיר. פתיחת פתחים חדשים בחומה, הריסת מקטעים, הגדלת והקטנת פתחים ועיצוב החומה, יהיו באישור מהנדס העיר.

ו. המונח "שימור / שימור מלא" מתייחס לבנין ולמגרש אליו הוא שייך, ובכלל זה גדרות, שערים, פתחים, מתקנים, בורות מים, צמחיה ועצים עתיקים. תנאי למתן התרי בניה לבניינים אופייניים לשימור יהיה הצגת הנושאים הבאים לבדיקה ואישור מהנדס העיר:

1) תיעוד היסטורי מלא בהתאם להנחיית מהנדס העיר.

2) תיעוד פיזי מלא של המבנה הקיים, כולל מדידת חזיתות ע"י מודד מוסמך, בהתאם להנחיות מהנדס העיר.

3) מסמך הנדסי מיוחד לשיקום המבנה.

4) לא יבוצעו שינויים בחללי פנים, חומרים, ורכיבי המבנה הפנימי, מלבד שינויים הנדרשים לצורך התאמת המבנה לשימוש החדש.

5) בחזיתות מבנה בהן אסור שילוב תוספות בניה חדשות לא יאושרו שינויים בגודל ובצורת הפתחים, בפרזול, בכיחול ובחומרי גמר אחרים, מלבד שינויים הנובעים מדרישות בטיחותיות או תפקודיות. לא תותר הסתרת חזיתות אלה בגידור אטום או צמחיה גבוהה.

6) בחזיתות בהן מותרת הצמדת בינוי חדש, יש להציג את החזיתות המשולבות מכל כיווני המבנה, ובדרגת פרט זהה.

7) שילוב מערכות פנים (מיזוג אויר, חשמל, מים, תקשורת וכו') יעשה באופן שאינו פוגע במרכיבים האדריכליים החצוניים של המבנה.

ז. במגרשים בהם קיימים מבנים לשימור יחד עם בניה חדשה (אם כתוספת בניה למבנים לשימור ואם כבניה חדשה לצד המבנים לשימור) יינתנו היתרי בניה וטופסי 4 למגרשים אלה כהיתר משותף בלבד לכל היקף הבינוי שיבוצע במגרש.

ח. למען הסר ספק, לא יהיה ניתן לפצל או לקבל בשלבים את היתרי הבניה וטופסי 4 לבניה החדשה ולמבנים לשימור הנמצאים על אותו מגרש.

ט. כל פעולות השימור והפיתוח במגרש שבו מבנה לשימור תבוצענה בליווי ופיקוח של יועץ מומחה לשימור שימונה על ידי מגיש הבקשה להיתר כיועץ השימור למתחם, באישור מהנדס העיר. אישור יועץ השימור יהיה תנאי למתן היתר בניה.

י. הצגת שילוט (תוכן וצורה) המתאר את תולדות המבנה. השילוט יבוצע בהתאם למקובל ע"י עיריית ירושלים ויוצב במקום ניצפה מבחוץ.

יא. סימון מיקום השילוט החדש של שם המוסד המתמקם בבנין לשימור ושילובו בחזית העיקרית.

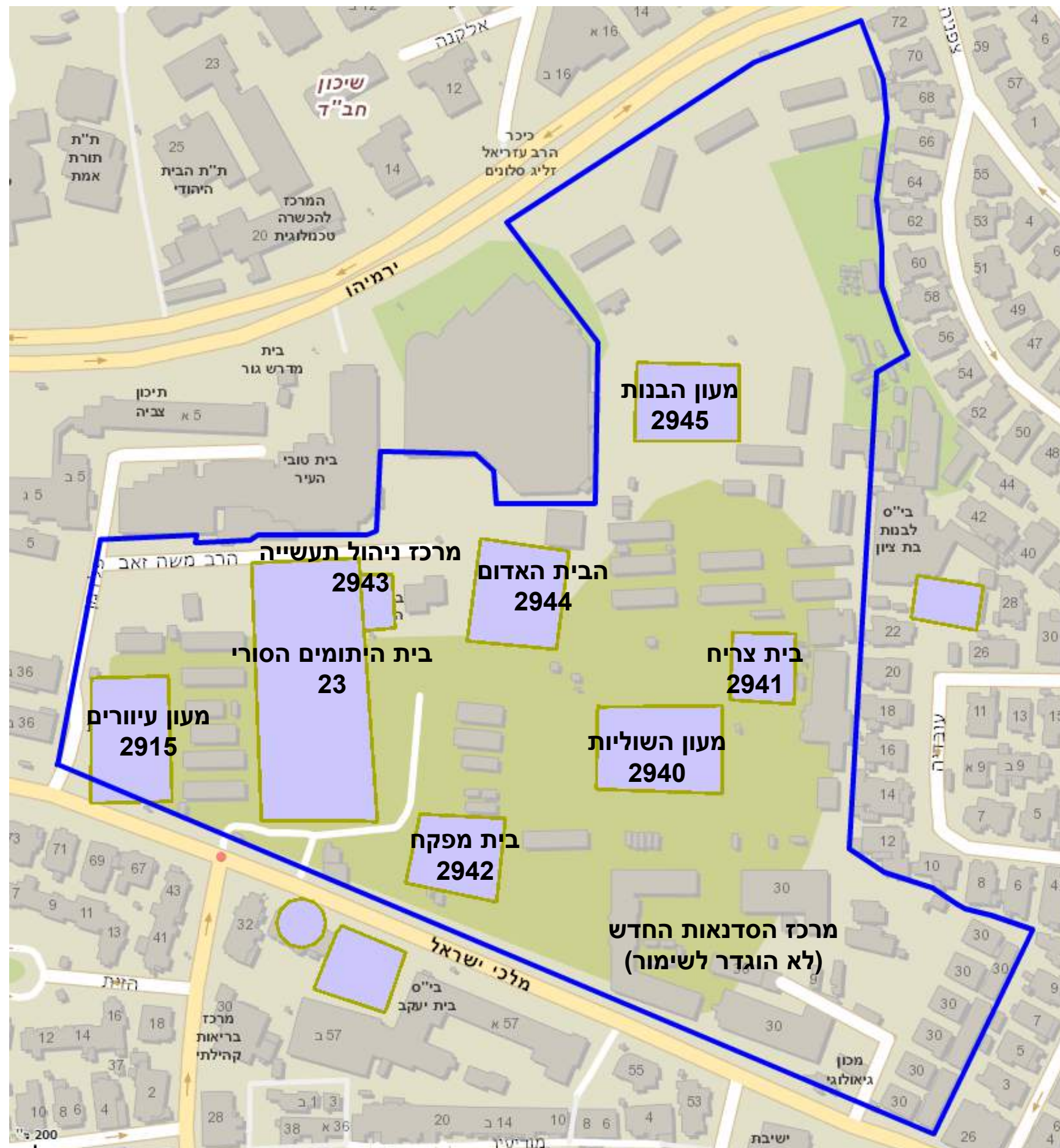
יב. שיקום של פרטים אדריכליים קיימים, או השלמת פרטים חסרים יבוצע בחומרים מתאימים.

2.4 מבנים בכרטסת השימור (הישנה)

בשטח המתחם נכללים שמונה מבנים הנמצאים בכרטסת השימור (הישנה) של עיריית ירושלים (צבועים בסגול), והם:

1. מעון הבנות
2. בית הצריח
3. מעון השוליות
4. הבית האדום
5. בית המפקח
6. מרכז ניהול התעשייה
7. מעון העיוורים
8. בית היתומים הסורי

מבנה תשיעי, שאינו נכלל בכרטסת השימור ונכלל בתיק זה, הוא מרכז הסדנאות החדש.

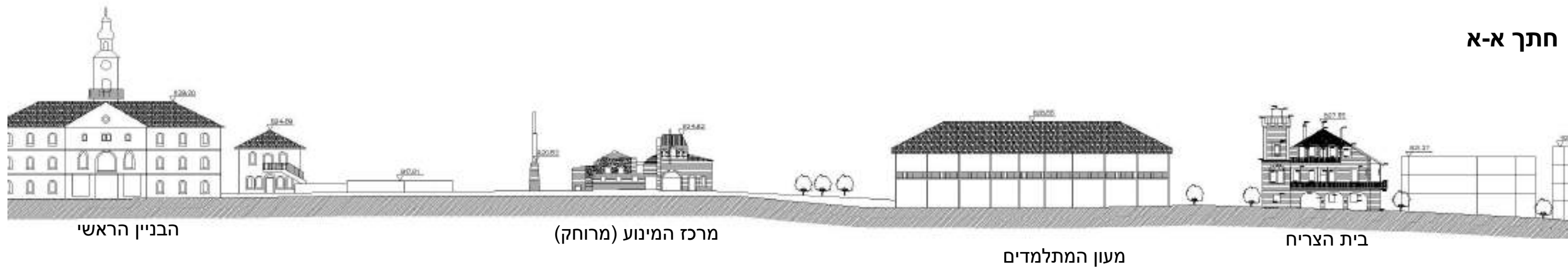

2.5 חתכי המתחם

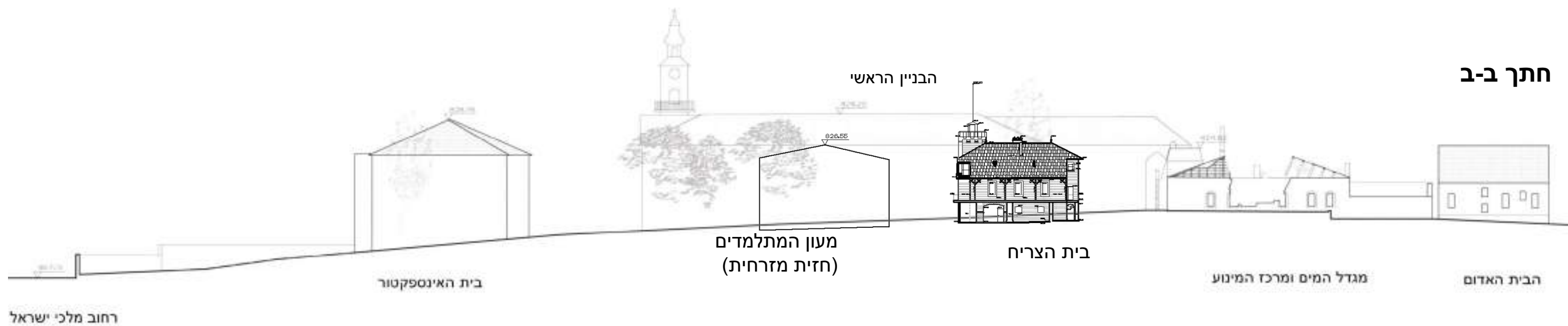
קנ"מ 1:500

חתך א-א

חתך ב-ב

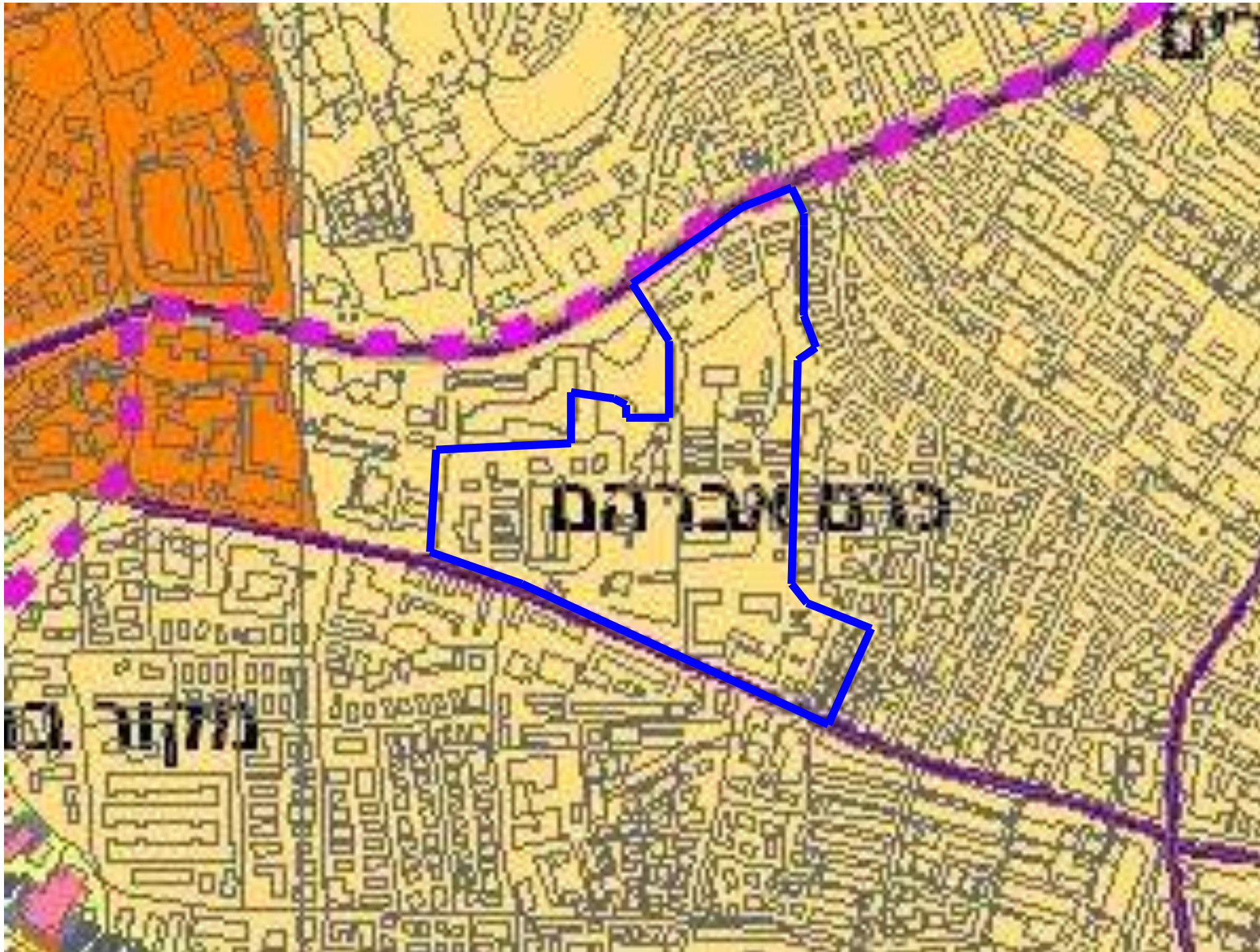
2.6 הוראות תכנית מתאר ירושלים 2000

כפי שניתן לראות בתשריט תכנית מתאר מקומית מס' 2000, שטח המתחם כולו מסומן כאזור מגורים עירוני.

לפי הוראות תכנית המתאר המקומית: "אזור מגורים עירוני הינו הייעוד החל על רוב השטח העירוני הבנוי. זהו ייעוד מתארי כללי המשאיר על כנם את כל הייעודים הקיימים על פי תכניות קודמות, ומאפשר, בתכנית, לשנות ייעודים לכל ייעוד למעט לתעשייה ובתי מלאכה לרכב.

יש להדגיש כי בסימון אזור כלשהו כ"אזור מגורים עירוני" אין הכוונה כי כל מגרש וחלקה באזור זה משנים ייעודם למגורים. הכוונה היא להגדירו כאזור אשר בו ייעודים שונים המקובלים באזור מגורים עירוני, וביניהם מגורים, מסחר, שטחים ציבוריים פתוחים ובנויים ועוד".

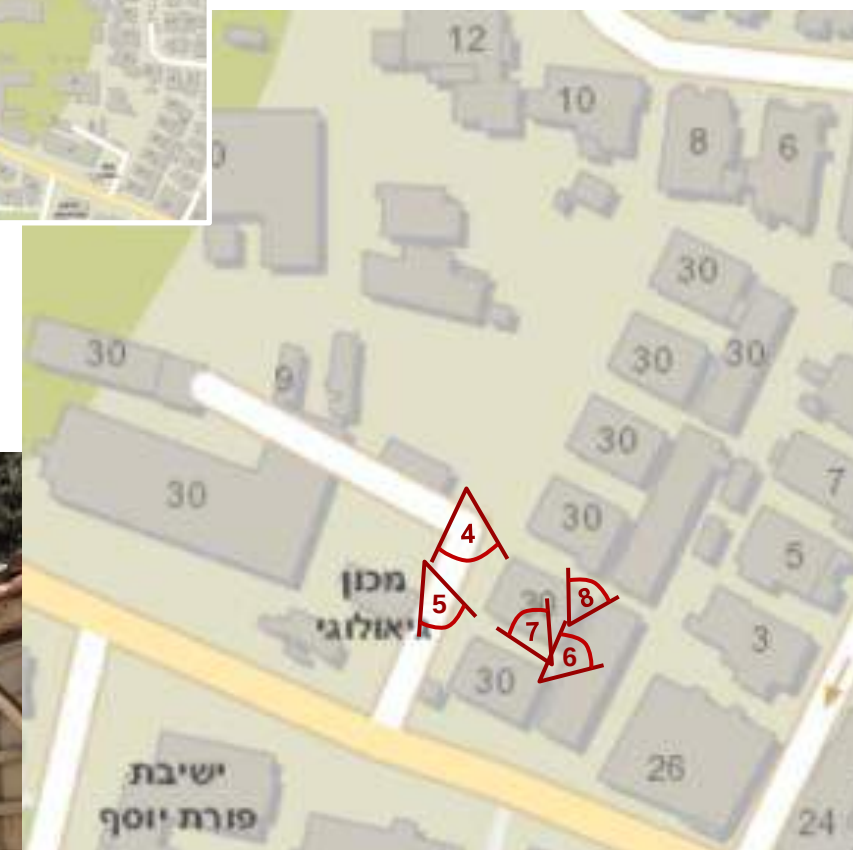
נספח מס' 1 לתכנית המתאר: תבנית הבניה בעיר, מייעד את שטח המתחם כולו לאזור עירוני לשימור לפי תכניות מפורטות.

3. תיעוד צילומי

3. תיעוד צילומי

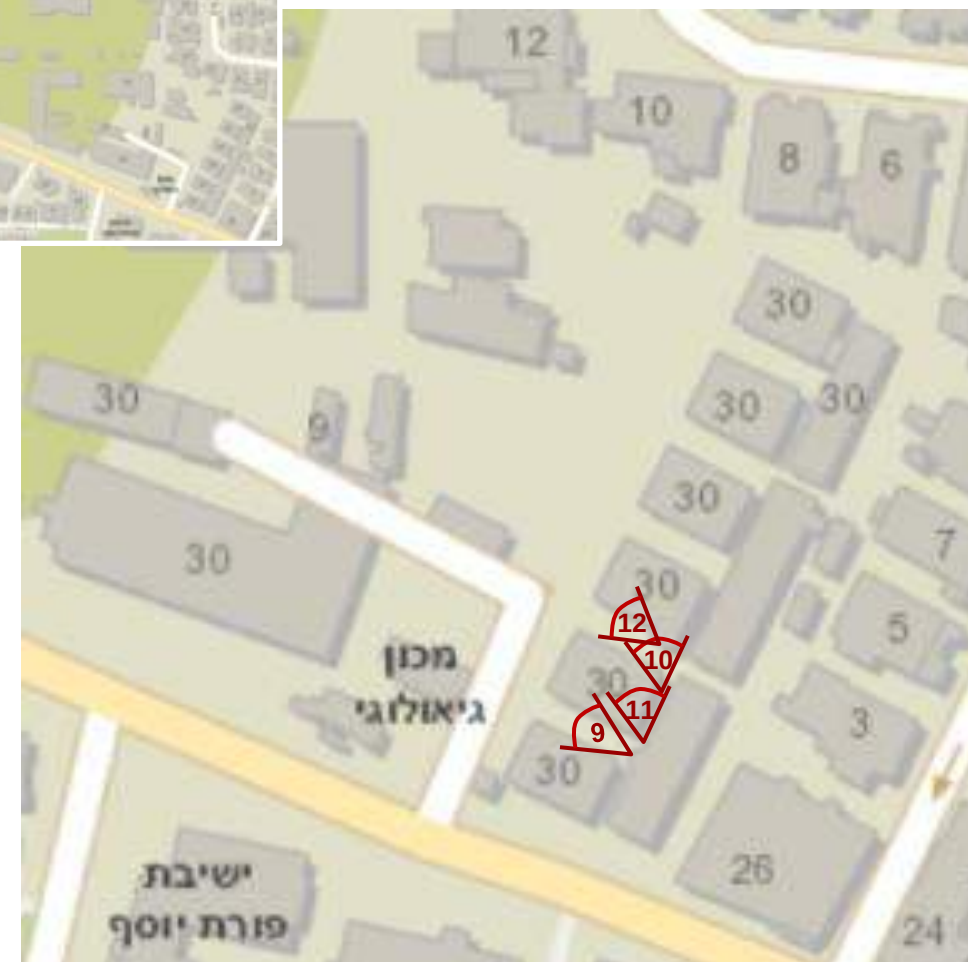
3. תיעוד צילומי

10

9

12

11

3. תיעוד צילומי

14

13

15

17

16

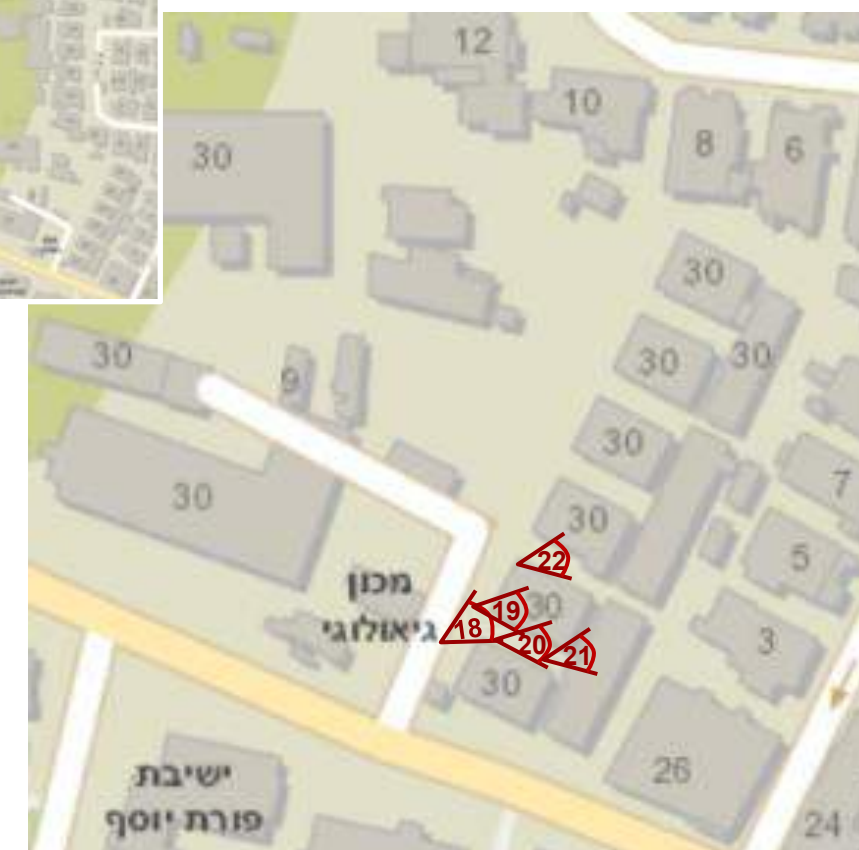
3. תיעוד צילומי

19

18

22

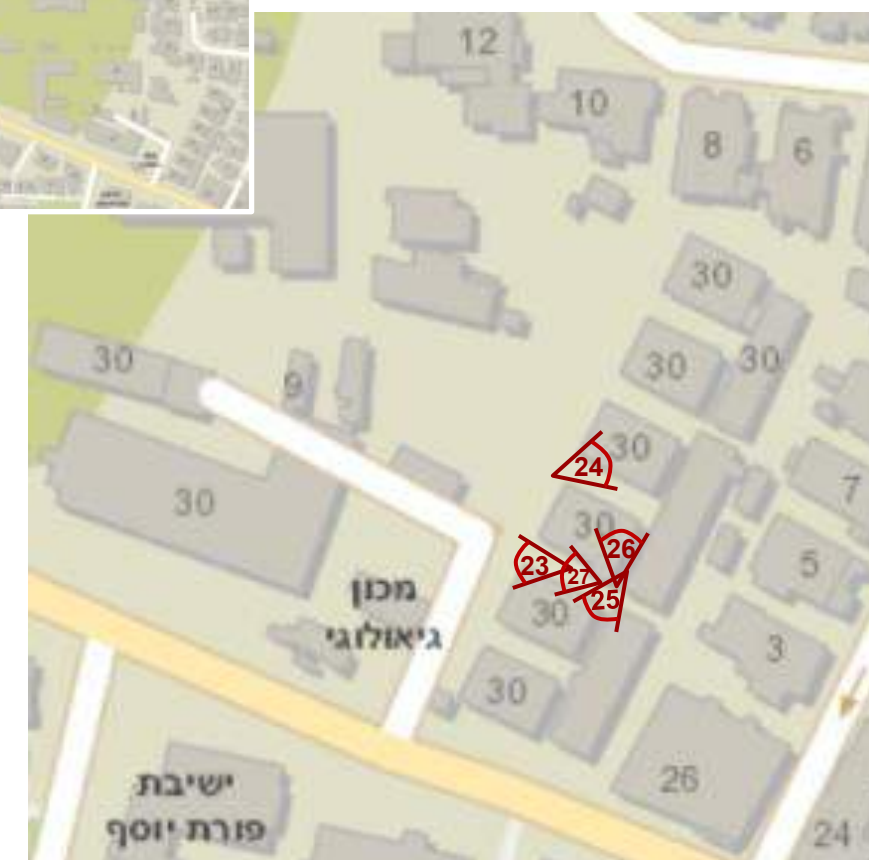

21

20

3. תיעוד צילומי

3. תיעוד צילומי

29

28

33

32

31

30

3. תיעוד צילומי

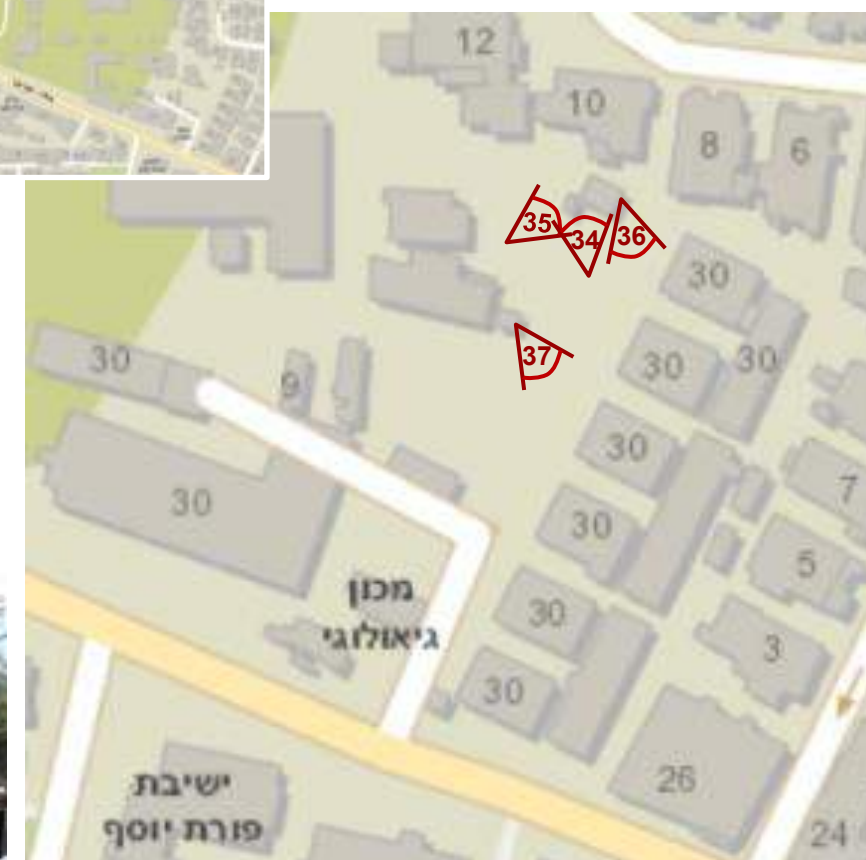
פנים:

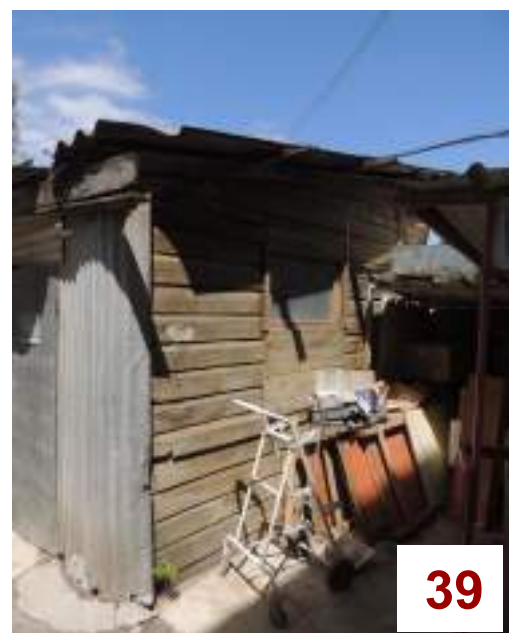
חוץ:

3. תיעוד צילומי

3. תיעוד צילומי

39

38

37

41

40

43

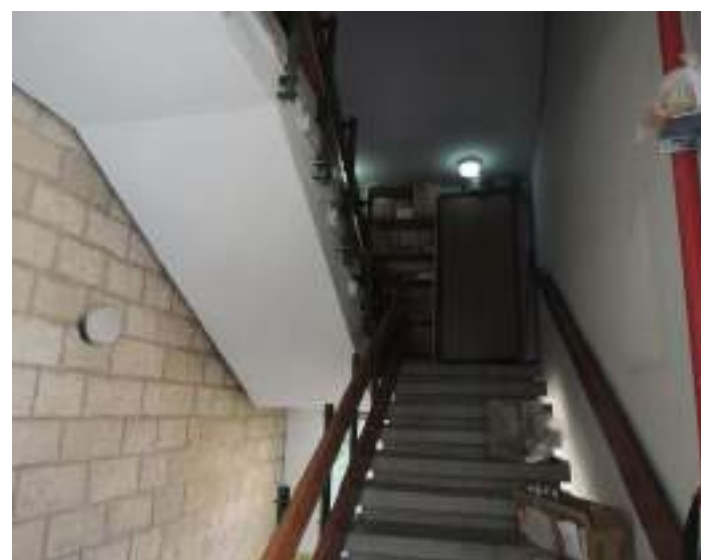
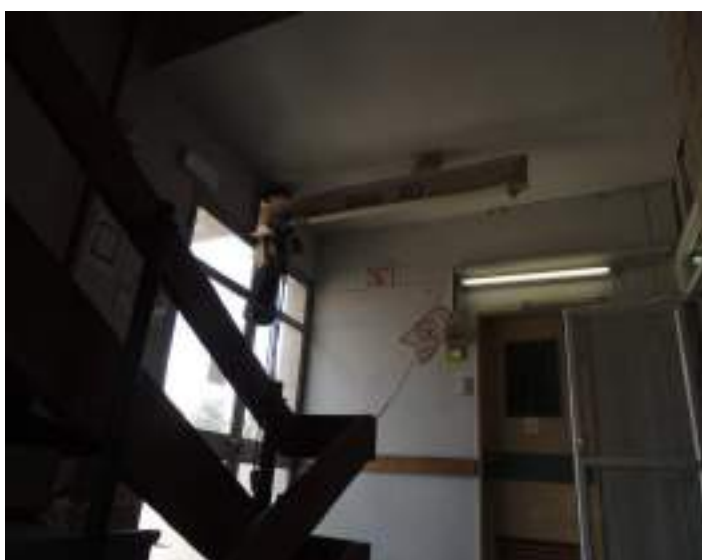
42

צילום פנים:

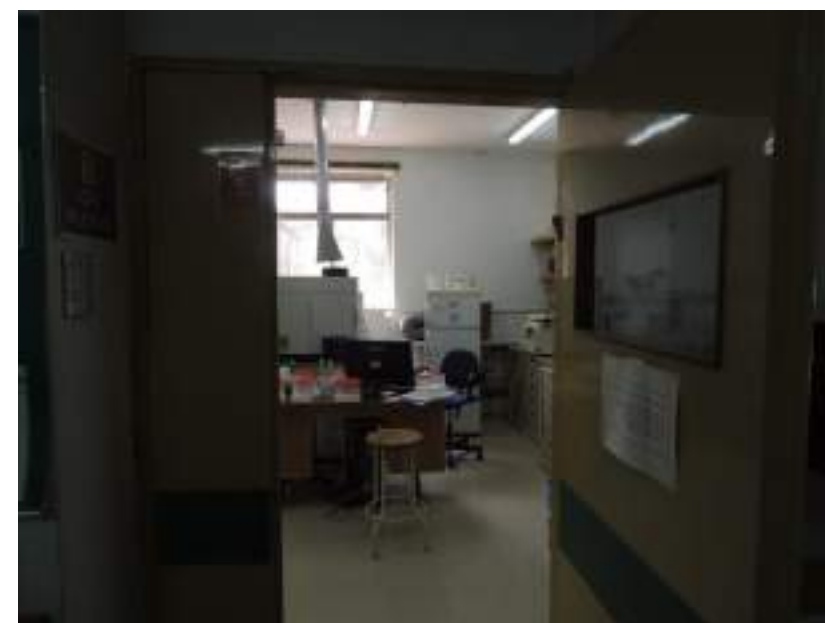
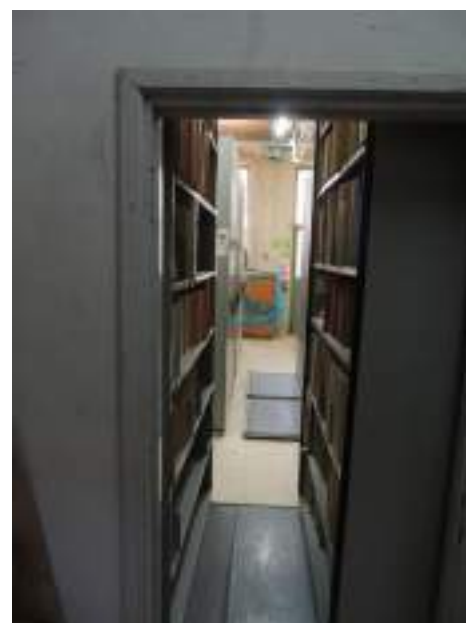
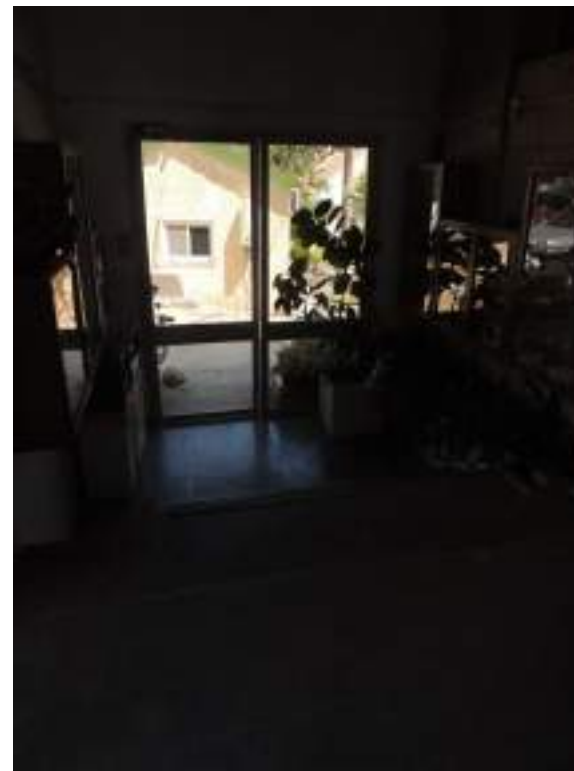

3. תיעוד צילומי

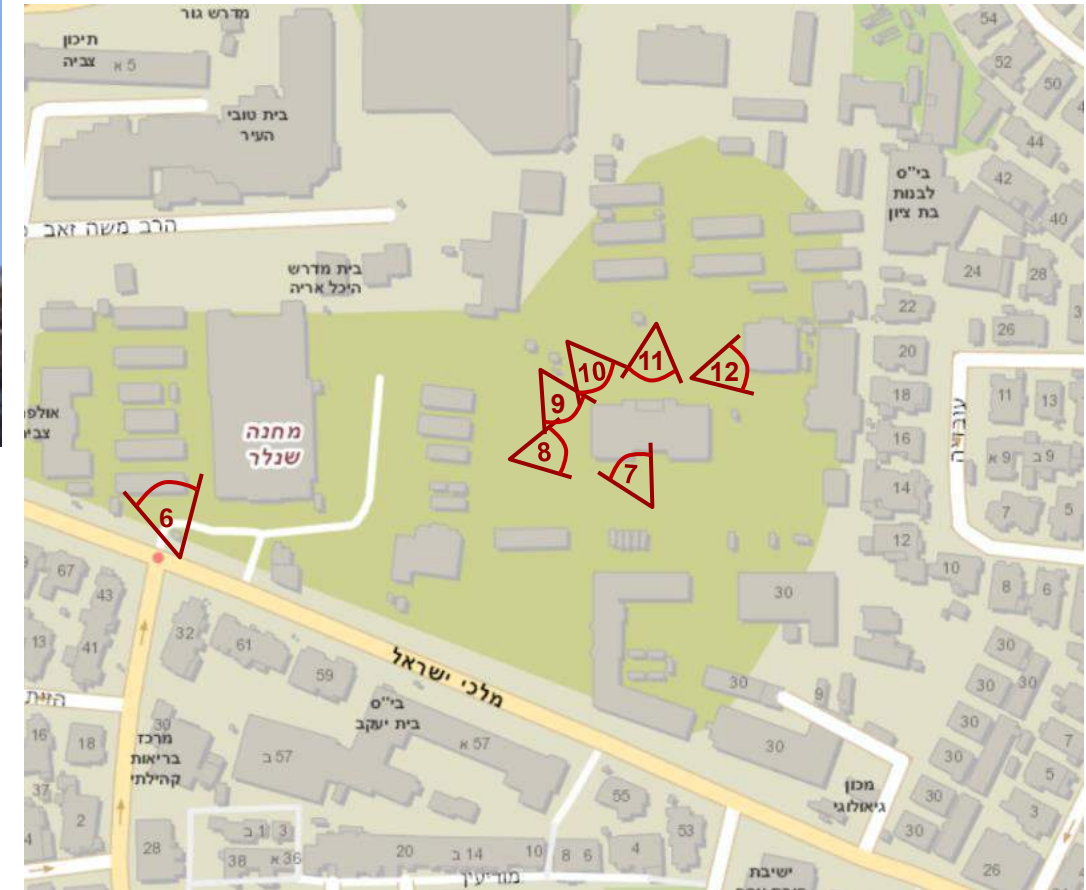
3. תיעוד צילומי

3. תיעוד צילומי

3. תיעוד צילומי

3. תיעוד צילומי

14

13

16

15

19

18

17

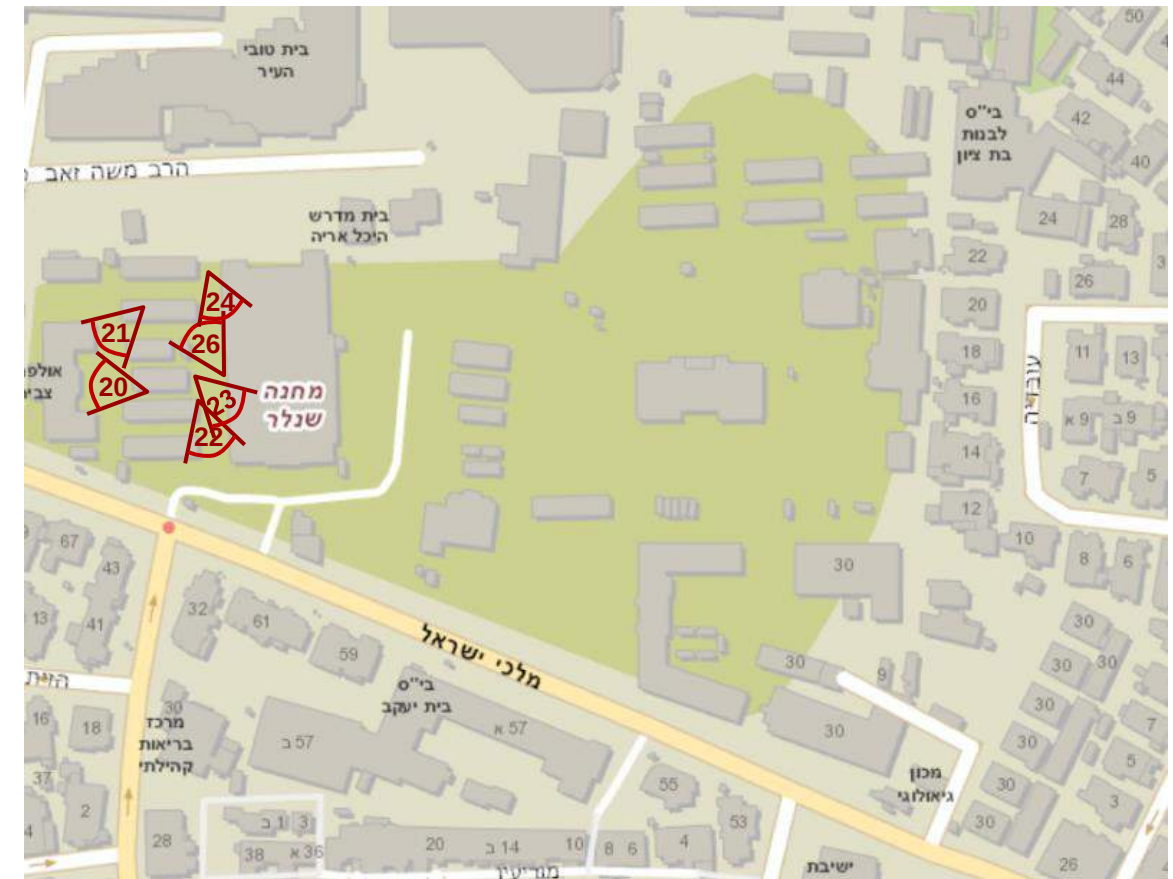
3. תיעוד צילומי

21

20

23

22

26

25

24

3. תיעוד צילומי

28

27

30

29

33

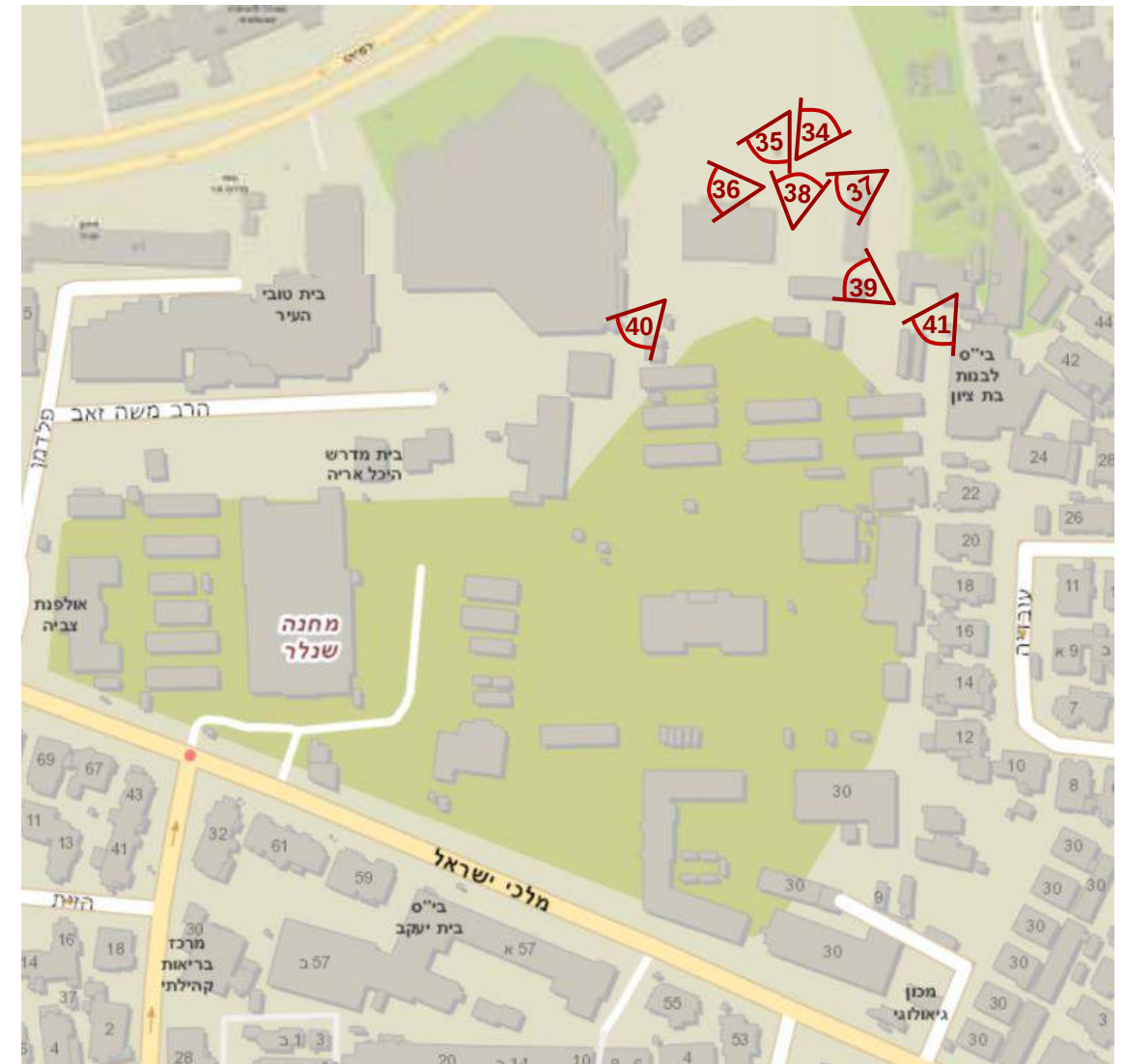

32

31

3. תיעוד צילומי

3. תיעוד צילומי

43

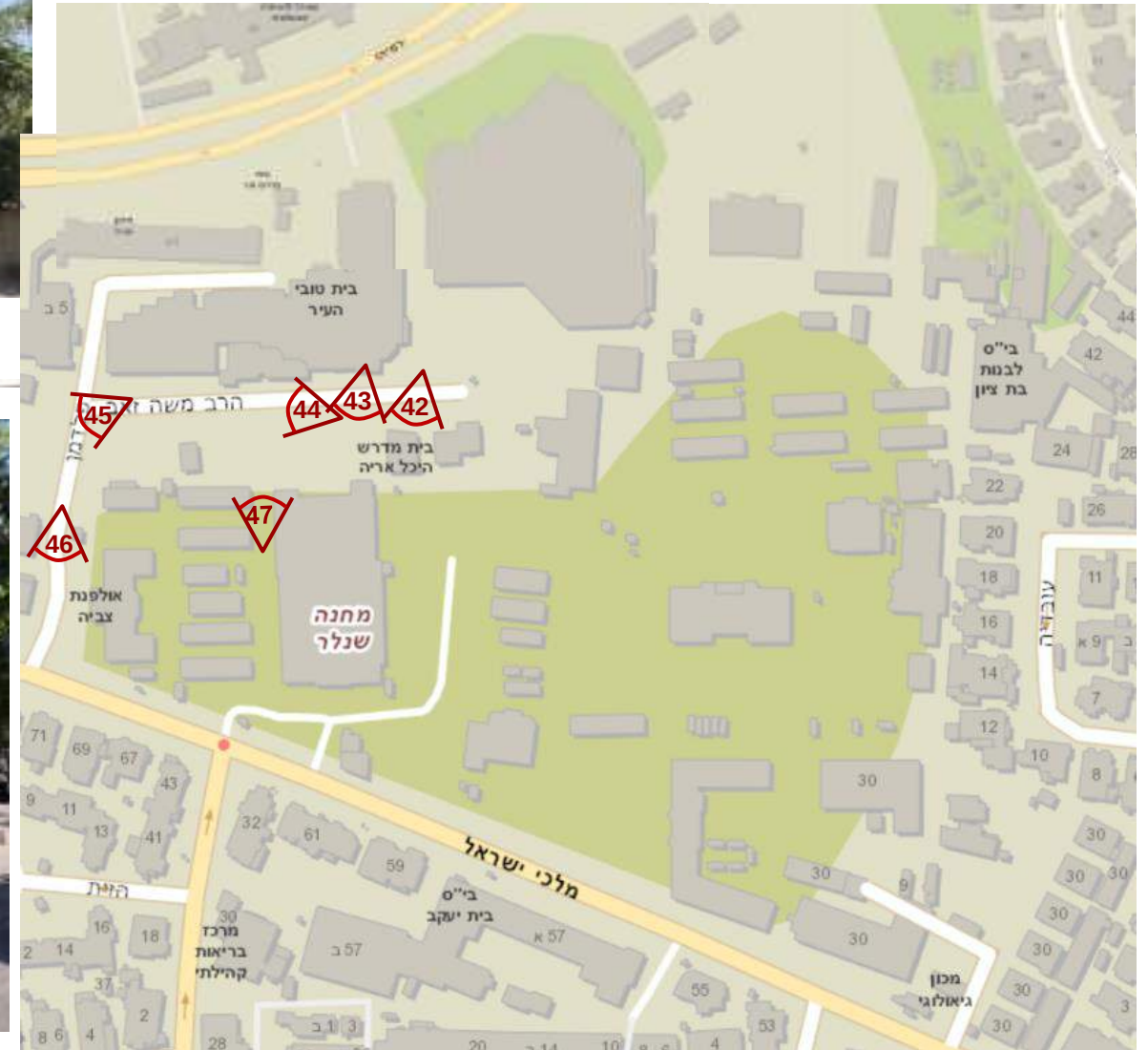
42

45

44

47

46

4. תולדות המתחם

4.1 רקע כללי: 'בית היתומים הסורי' של שנלר

מתחם זה היה אחד ממוסדות החינוך הפרוטסטנטיים הגדולים במזרח התיכון, אשר תרם רבות לצמיחתן של קהילות ערביות אוונגליות בארץ. לאורך השנים התקיימו במתחם שינויים רבים בתפקודו ובאופי הבנייה בו. המתחם שהחל ב-1856 כתחנת מיסיון קטנה ומבודדת בשל היותה בנויה מחוץ לחומות העיר העתיקה, התפתח והפך לשכונה פרוטסטנטית גרמנית-ערבית, ייחודית ביותר ודומיננטית בעיר החדשה ב-1914.

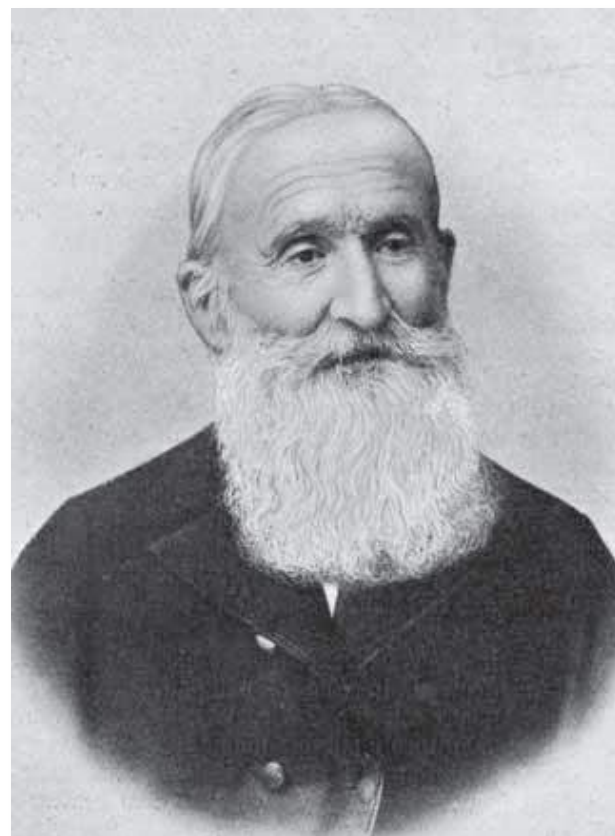
מייסד המתחם, יוהן לודוויג שנלר, היה שליח מיסיון פרוטסטנטי, שנשלח לארץ ב-1854 מטעם ארגון שווייצרי להכשרת מיסיונרים, במטרה לשקם תחנת מיסיון כושלת אותה הפעיל הארגון בירושלים. בהגיעו לעיר עם אשתו בחורף 1854, התגלה כי תחנת המיסיון היתה נטושה ולא ניתן היה לשקמה.

התנאים הקשים בעיר העתיקה הביאו את בני הזוג לרכוש מכספם חלקת קרקע מחוץ לחומות למגוריהם הפרטיים. חלקה זו נרכשה מערביי ליפתא, ונבחרה בשל מחירה הנמוך, סמיכותה לדרך הראשית ליפו ולבית הקונסול פין, ובשל כשירותה למגורים, כפי שהעידו חורבות הבתים הישנים ובורות המים במקום. מדובר היה באתר נוח לבנייה, ובסביבתו אף היו חומרי בנייה נגישים, כמו גם נופ פתוח הצופה לאתרי הדת הנוצרית המרכזיים. עם זאת, המרחק לעיר היה גדול, מה שהקשה על מסחר ואספקה והיווה בעיה ביטחונית חמורה במרחביה של ירושלים באותה העת. משפחת שנלר הייתה למעשה המשפחה האירופית הראשונה שיצאה למגורי קבע מחוץ לחומות העיר.

בית משפחת שנלר במתחם היווה את הגרעין הראשוני של מה שלימים הפך למרכז רב מוקדי שכלל מוסד חינוכי ראשון כדוגמתו בארץ ישראל וכן ענפי מלאכה שונים, בהם: בית חרושת חדיש לייצור לבנים ורעפים, בית דפוס ממוכן, נגרייה, מתפרה, סנדלרייה, מסגרייה, קדרייה ועוד. מתחם שנלר נודע כשכונה הגרמנית הצפונית לירושלים, אחות למושבה הגרמנית של הטמפלרים בדרומה. שטח גרעין הבינוי של המתחם בשיאו היה כ-60 דונם ופותח בו מערך מרווח של בניינים גדולים, גנים וחצרות מלאכה ולידו רחוב מגורים לינארי.

המעבר מתחנת מיסיון קטנה לשכונה ייחודית (כפי שיפורט בהמשך) התרחש תוך כדי יכולת הסתגלות לנסיבות משתנות. תהליך זה התבטא, בין השאר, בחזותו של המתחם ששינה מראהו ממזרחי למערבי. במימד הצורני ניכר במתחם שנלר דפוס של בנייה מצרפית (אינקרמנטלית), שבו מבנה קטן מתפתח בשלבים למבנה גדול, תוך שתוספות חדשות ממוטטות לעתים את קודמותיהן. דפוס בנייה מסורתי זה שלט במתחם בשלושים שנותיו הראשונות, ורק לאחר מכן החלה בנייה אחודה בתכנון כוללני.

גלי הפיתוח של ירושלים לא חפפו את שלבי התפתחותו של מתחם שנלר. בשנותיו הראשונות של המתחם, בעתות שפל, כאשר שותקה הבנייה בירושלים, התפתח האתר המיסיונרי, וכאשר פקד את העיר גל פיתוח, נותר המוסד יציב. י"ל שנלר העז למתוח את משאביו תוך נטילת סיכונים אישיים ומוסדיים גדולים, קלט נזקקים והרחיב את מוסדו. בתקופה ה'עירונית', ימי תאודור שנלר, הסתמן צביון אחר: המתחם צמח ללא הפסקה, תוך התעלמות מופגנת ממשברים כלכליים ארוכים שהשביתו את הבנייה בירושלים. עובדה זו ביטאה אז במובהק את עצמת המוסד כארגון אירופי מודרני במזרח שנשען על מקורות חוץ.

יוהן לודוויג שנלר, 1820-1896
מתוך מאמרו של גיל גורדון: "מתחנת מיסיון לשכונה" קתדרה 128, תמוז, תשס"ח

גיל גורדון, במאמרו "מתחנת מיסיון לשכונה – התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים בשלהי העידן העות'מאני", סוקר את התפתחות המתחם ומחלק אותה ל-9 שלבים עיקריים:

קטע ממפת וילסון, 1864, המתאר את המקום כבית מחסה ליתומים וממחיש את מימוש התכניות למבן המובאות מעלה.

1856-1859 – הקמת בית משפחת שנלר מחוץ לחומות:

- משפחת שנלר התיישבה במבנה הרוס שנמצא במקום, ששופץ והורחב בעזרת ציוד מהקונסול הבריטי. בית המשפחה היה הגרעין ממנו התפתח המתחם כולו – מבנה אבן קטן ומרובע, דו-קומתי עם גג שטוח.

1860-1864 – ייסוד 'בית היתומים הסורי' והסבתו למבנה חינוך:

- המתחם הקטן החל לשמש כתחנת מעבר למיסיונרים בדרכם לאפריקה. המבנה היה בן שתי קומות בלבד, ותואר כמבנה חקלאי המשתלב עם סביבתו. לאחר שהביא עימו ילדים נוצרים שניצלו מפרעות המוסלמים בהר הלבנון, הוא ייסד את 'בית היתומים הסורי' כמוסד חינוכי בגישה פרוטסטנטית. הבנייה החדשה התבססה על תכנית שיוחסה ליוהנס פרוטיגר, מזכיר הוועדה המייעצת בירושלים

1867-1868 – אסון הכולרע והרחבה שנייה של המוסד:

- בחורף 1865 הכתה בירושלים מכת כולרע קטלנית ובקיץ העוקב הוכה האזור בגלי ארבה ובמגפת בהמות. המוני אדם נותרו רעבים ומתחננים לעזרה. שנלר החליט לפתוח את המוסד לנזקקים, וכדי לקלוט אותם הורחבה הקומה השנייה במבנים הקיימים. פעמון קטן הותקן במתחם בשנת 1867. בשלב זה כלל המוסד חמש כיתות לימוד עיוניות וחמש קבוצות של לומדי מלאכה.

1879-1880 – משבר כלכלי והרחבה שלישית:

- לאחר עשור של התרחבות עירונית מחוץ לחומות, מספר היושבים ב'בית היתומים הסורי' עמד על כשבעים נפש. אדמות נוספות נרכשו, עבודות הפיתוח נמשכו ונפרצה דרך בין המוסד לרחוב יפו החדש. לקראת סוף העשור ירושלים נתקפה רעב כבד כתוצאה מחורף מושלג ומקיץ שרבי. על מנת לקלוט נזקקים הוקם במתחם אגף מזרחי, המבנה המערבי הוארך ונוספו חדרי חדשים. הבית הורחב משמעותית ובחזיתו הותקן תורן גג נושא דגל של גרמניה הצעירה.

1881-1885 – פעמונים ורעפים – הרחבה רביעית:

- לאחר כשני עשורים של התרחבות חפוזה הועלה הצורך בתכנון מתווה ארכיטקטוני מתקדם למוסד (תחריט מ-1883; **איור 3ב, עמ'**). לראשונה הוצע לגבש את מקבץ המבנים למכלול אחיד דמוי בניין תלת קומתי בעל מראה מערבי והוצעה חומה היקפית חדשה. לא הוכנו תכניות מפורטות אך החזון שהוצג בתשריט 1883 מומש בהדרגה במהלך 18 השנים הבאות.

איור 4: ראשיתה של שכונת שנלר, מבט לכיוון צפון, קיץ 1896; בחזית, צמד בתי המשפחה הראשונים 'ארפפינגן' (משמאל) ו'שטוטגרט' (מימין); מאחור, הבניין הראשי; מימין, מאחורי החומה, 'בית האינספקטור'; ילדי המוסד והמבוגרים – בחזית. מאחוריהם, באלכסון, הדרך לרחוב יפו (מקור: יד בן-צבי, תיק שנלר, ללא סימון)

1889-1890 – הקמת אולם תפילה – הרחבה חמישית

- ב-1890 הושלמה בניית קפלה ששימשה כאגף אולם תפילה, ולאחר 8 שנים הותקן בה עוגב. הקפלה תוכננה להיבנות על האגף המערבי הישן אולם זה נמצא בלתי כשיר לשאת בעומס נוסף. הבנאים נאלצו לבצע פעולות הריסה של חדרים במבנה המקורי. בשלב זה המוסד החזיק 25 בורות מים וכ-400 דונם קרקעות שכללו לא רק שטח מבונה אלא גם גני ירק, עצי פרי וצל ושטחים חקלאיים.

1892-1894 – הבנייה בתקופת המעבר: תמורה ארגונית ומהפכה אידיאולוגית

- שינויים ארגוניים בבסיס המוסד המסיונרי הביאו לשינויים גם בניהול המוסד בירושלים וב-18 באוקטובר 1896, לאחר מותו של שנלר האב, ניהול המוסד עבר לידי שני בנים. הסביבה המיידית של המתחם החלה להיבנות ובתוך המתחם התממשו שני מיזמי בנייה חדשים: הקמת חומה היקפית חדשה בגובה 4 מ' ובפסגתה חוט תיל ובניית 'בית המפקח'.

1894-1906 – ההרחבה השביעית במתחם: תחילת הקמתה של שכונה

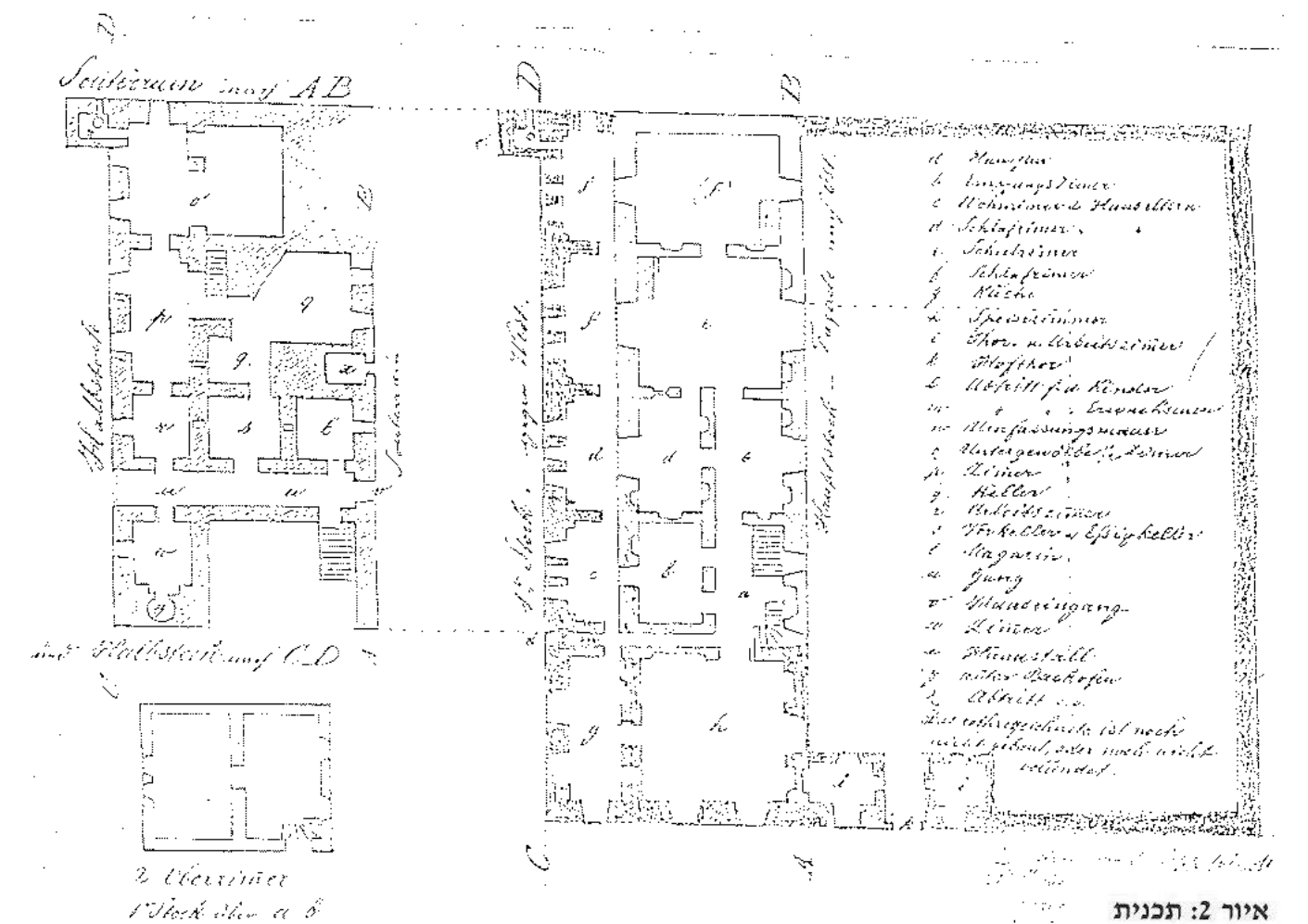
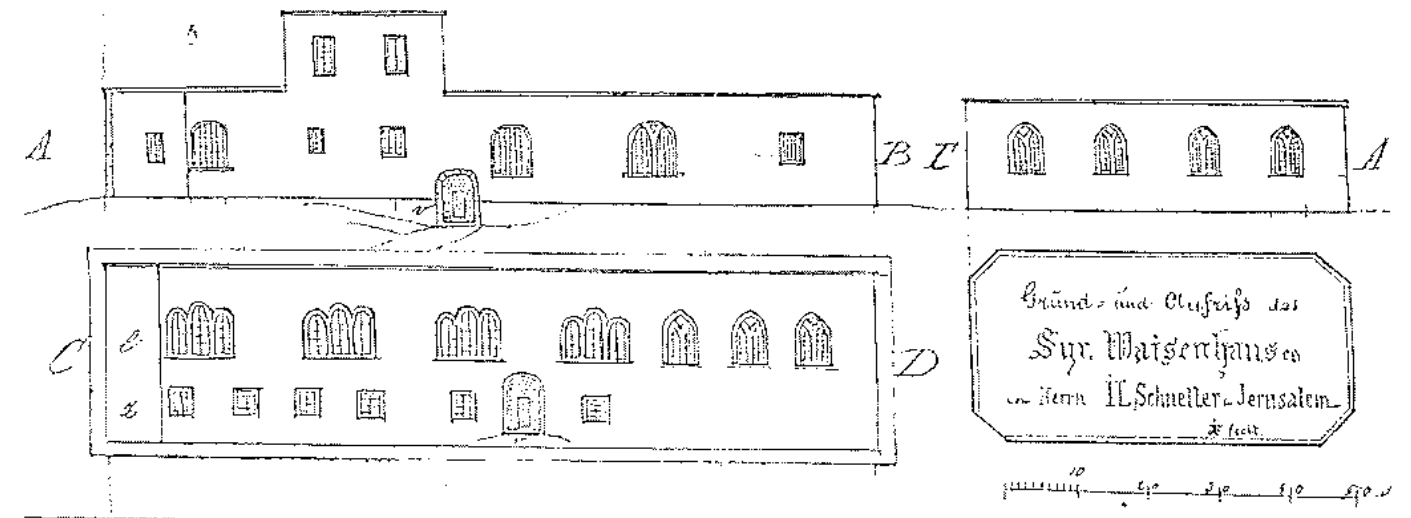
- בשנת 1894 החלה תנופת בנייה אדירה במתחם ובמהלך 20 השנים הבאות הוקמו 25 מבנים חדשים. לבניין הראשי נוספו שני אגפים חדשים, הוקם 'האגף הארמני' לשיכון יתומים שחולצו מארמניה, הוקם מערך המכונות הממונע הראשון וצורפה טחנת קמח, הוקם 'מעון העיוורים' ונוספו בתי מגורים ואכסניית אורחים (הוספיס).
- עם הגידול במספר החניכים הוחלט לבנות "בתי משפחות". הבתים נועדו לשמור על תחושת האינטימיות המשפחתית של היתומים, לאחר שהחלו לחוש אבודים במוסד הגדול. הם חולקו לשש קבוצות שבראשם עמדו "אבות משפחה" שהיו למעשה מדריכים מטעם המוסד. בתי המשפחות היו בעצם בניין דירות גדול, שבו חדרים רוהטו בכל הנדרש.

1906-1914 – ראשית המאה העשרים: לקראת תכנון שכונתי כולל

- בתחילת המאה ה-20 גברה מעורבות הוועד המנהל, שישב כעת בקלן, בכל הנוגע לסוגיות תכנוניות. על רקע מגמה של תכנון ארוך טווח התפתח המתחם במספר כיוונים. הוקם בית חרושת לייצור לבנים ורעפים ובצמוד אליו הוקם בית מגורים למנהל התנור, שלושה בתי מגורים נוספו ולאחר שרפה שפרצה ב-12 ביוני 1910, במהלכה נחרב הבניין הראשי, הוחלט לתכנן מחדש את כל המבנה. למתחם נוספו פעוטון, בתי משפחה חדשים ומעון מתלמידים ('בית קורנטאל').

בסיום התפתחותו כלל המתחם מגוון רחב של שימושי קרקע: כנסייה, פנימיות לנערים, לנערות ולעיוורים, גן ילדים, בי"ס יסודי, סמינריון למורים ולפרחי כהונה, בי"ס מקצועי ולימודי ערב, מרכז נוער ערבי, מרכז סדנאות ובעלי מלאכה, בית חרושת חדיש ללבנים ורעפים, מעונות למתלמידים, אכסנייה לתיירים, שבעה בתי מגורים, בתי מנהלה ומרכז חקלאי.

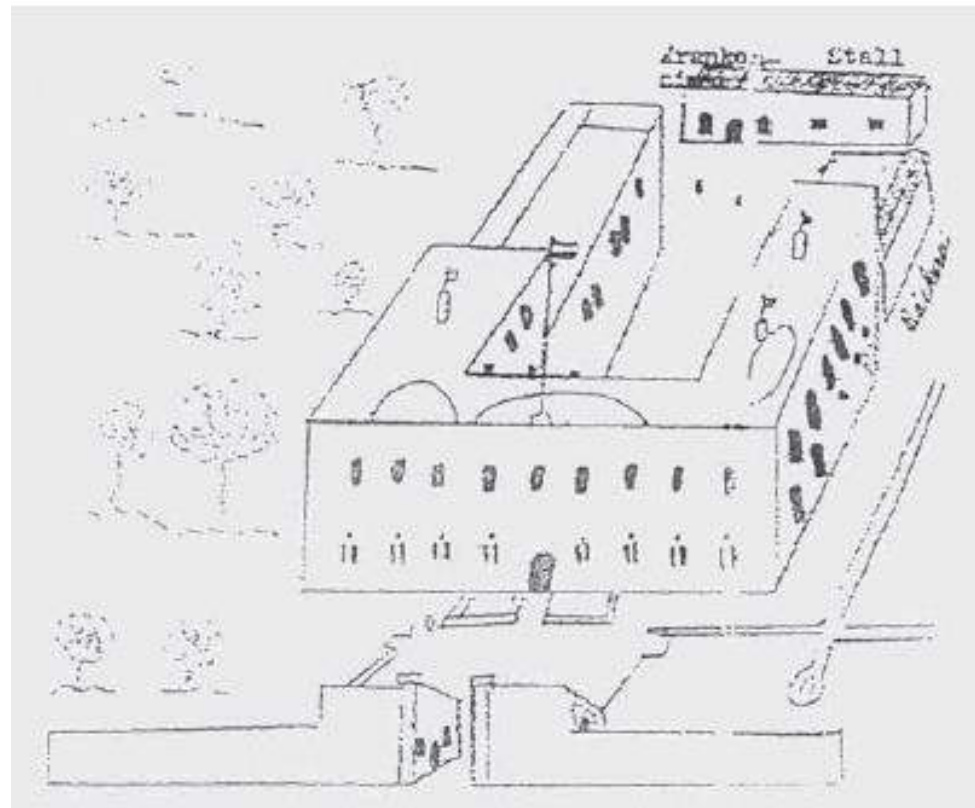
התפתחות תכנונית: תכניות שונות של המתחם

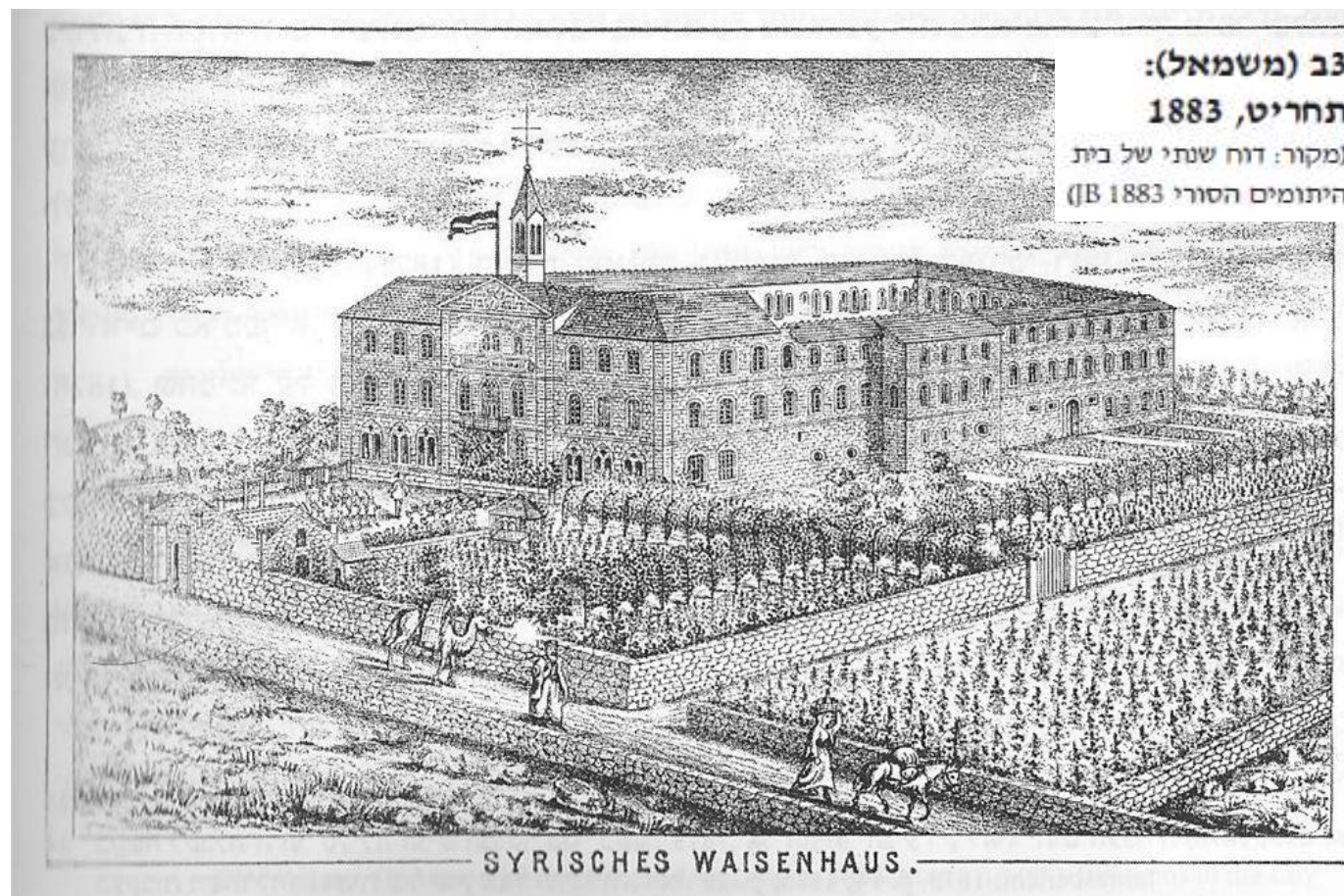
האיורים מתוך מאמרו של גיל גורדון: "מתחנת מסיון לשכונה: התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים", קתדרה 128, תמוז, תשס"ח

איור 2: תכנית
פרוטיגר 1860
לבית היתומים
הסורי

(מקור: Staatsarchiv
Basel-Spittler archiv
PAG 653)

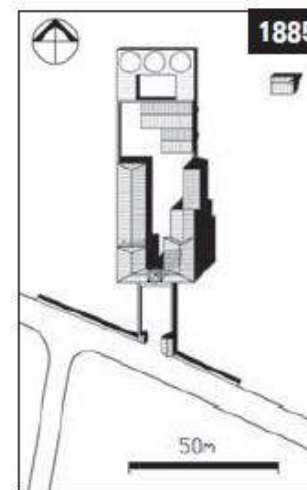
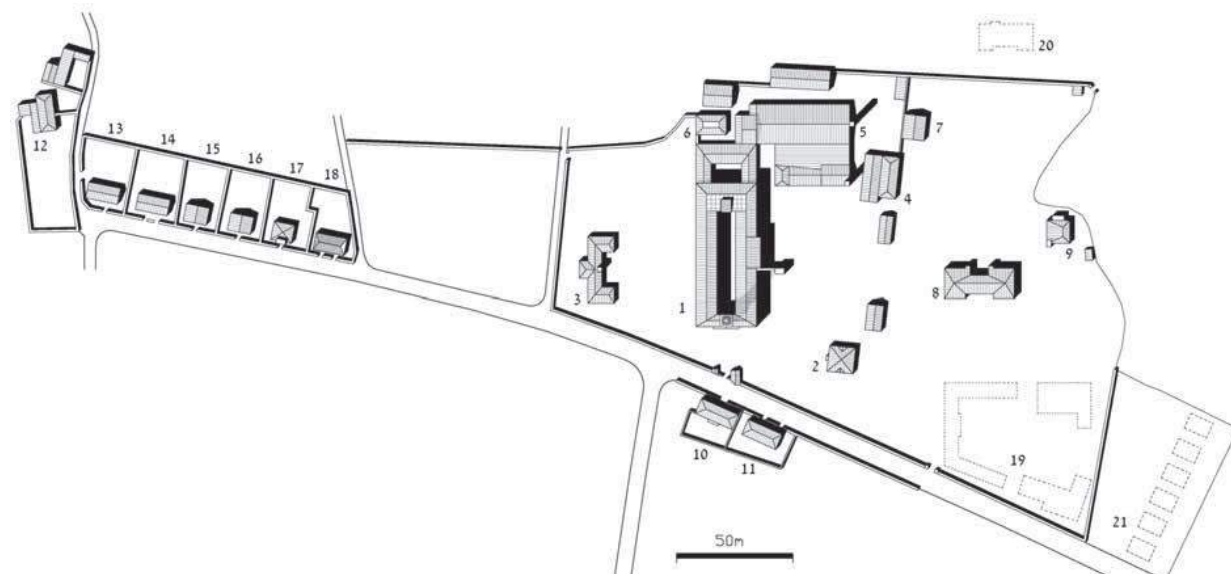
איור 3: בניין בית
היתומים הסורי
בטרנספורמציה
מחזות מזרחית
לחזות מערבית:
צא (למעלה): ציור
המורה קאה צנדר,
1879
(מקור: מוסד תאודור שנלר)

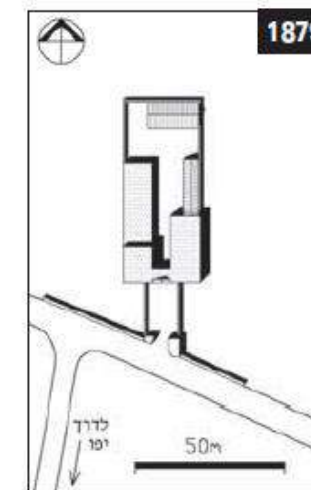
צב (משמאל):
תחריט, 1883
(מקור: דוח שנתי של בית
היתומים הסורי 1883)

סיכום תולדות התפתחות המתחם עד 1913

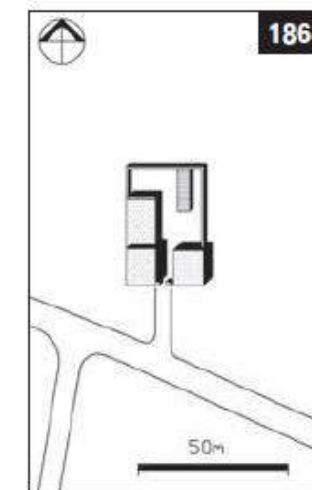
איור 6: התפתחות הגרעין המרכזי במתחם שנלר, 1856-1914 (המשך בעמוד הבא)

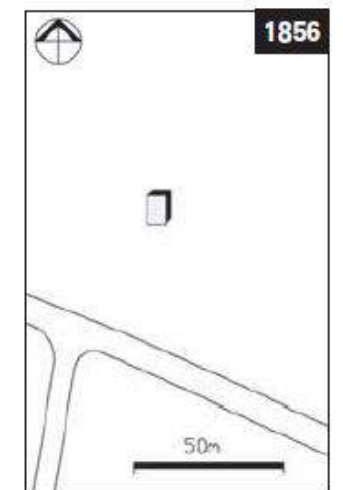
1885
ט6: חזית ייצוגית, מגדל פעמונים, גגות רעפים ומבנה מלאכה חדש מצפון

1879
ג6: התרחבות צפונה והכשרת מתחם מוגן מדרום

1864
ב6: ראשית בית היתומים הסורי: מבנה חינוך בחצר מוגנת

1856
א6: בית ההתנחלות

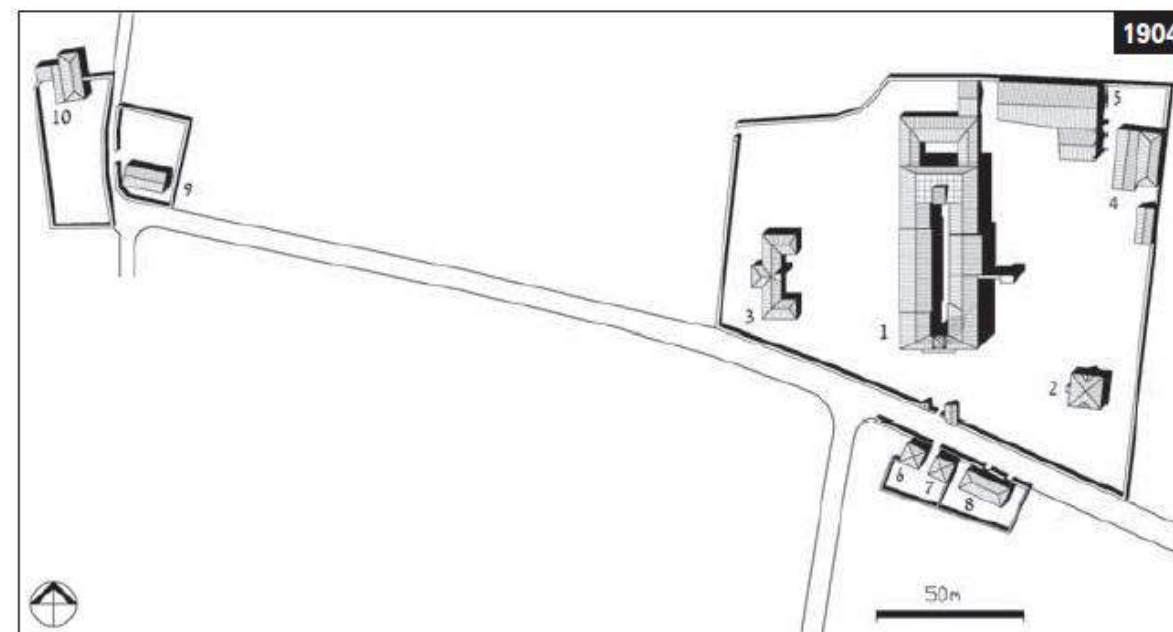
ט6: בתי שכונת שנלר ערב מלחמת העולם הראשונה

מקרא:	5. תשלובת התעשייה	12. 'בית המבורגי'
(*) קיימים עד ימינו	6. בית הדפוס	13. 'בית מינכני'
1. הבניין הראשי	7. 'בית פלבאד' - הבית האדום*	14. 'בית פטרסבורגי'
2. בית הדירקטור*	8. מעון המתלמידים*	15. 'בית יהודה'
3. מעון העיוורים*	9. 'בית קורנטאלי'	16. 'בית שומרון'
4. מרכז ממונע ראשון	10. פעוטון 'שטוטגרטי'	17. 'בית גלילי'
	11. אכסניית האלה ע"י זאלה*	18. 'בית קלני'

הערה:

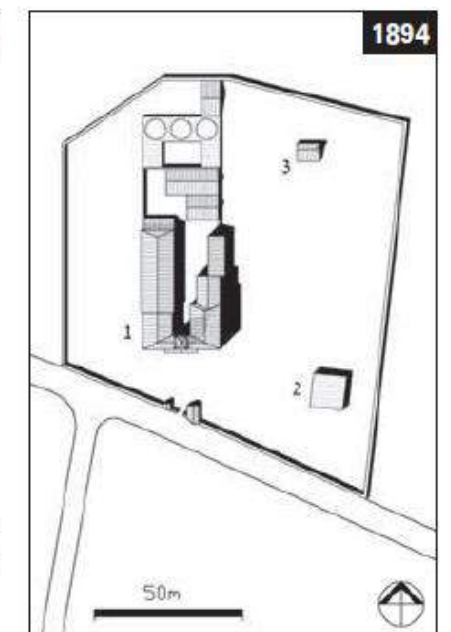
בשנת 1985 קבעה תכנית מתאר מיוחדת (מס' 2097) את מתחם שנלר כאחד מ-110 מתחמי השימור ההיסטוריים החשובים בירושלים.
בשנת 2003 אושרה תכנית מתאר מפורטת (מס' 2447 ג') לגרעין המרכזי של מתחם שנלר: ישומרו שמונה בניינים וביניהם יהיו פארק ציבורי ירוק וציר להולכי רגל

19. מרכז הסדנאות החדש (הוקם בשנת 1930)
20. מעון הבנות* (הוקם בשנת 1934)
21. שישה בתי עובדים

1904
ט6: שכונת שנלר בראשיתה: בתי מגורים לאורך הרחוב

1. הבניין הראשי	3. מעון העיוורים	5. מרכז תעשיות	9. 'בית מינכני'
2. בית הדירקטור	4. מרכז ממונע ראשון	6. 'בית ארפפינג'	10. 'בית המבורגי' (אפנדי)
		7. 'בית שטוטגרטי'	8. 'בית קלני'

1894
ה6: התרחבות הגרעין המרכזי

1. הבניין הראשי
2. בית האינספקטור
3. כבשן קדרייה

התרשימים מתוך מאמרו של גיל גורדון: "מתחנת מסיון לשכונה: התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים", קתדרה 128, תמוז, תשס"ח

מתחם שנלר בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל

במלחמת העולם הראשונה שימש המקום כמחנה צבאי תורכי-אוסטרי-גרמני. עם כיבוש ירושלים במלחמת העולם הראשונה, גרשו הבריטים את הנתינים הגרמניים כיוון שנחשבו ל"נתיני אויב" שכן טורקיה לחמה לצד גרמניה במלחמה. גם אנשי שנלר אולצו לעזוב את העיר ואת המקום תפס ארגון הצלב האדום האמריקני (American Red Cross Syrian Orphanage) ARCISO. בקיץ 1920, עם תחילת השלטון האזרחי הבריטי בארץ ישראל, הוחזר המוסד לבעליו הגרמניים והותר לבני משפחת שנלר ומנהלי המוסד לשוב אליו. ב-1922 המוסד נפתח מחדש כפנימייה מקצועית לנערים ערביים. כמו כן חלק מבתי המלאכה שבו לפעול בו (בית הדפוס, בית החרושת לרעפים ואחרים). מצבו הכלכלי של המוסד הורע לאור החורבן הכלכלי שפקד את גרמניה לאחר סוף המלחמה, שכן פסקו מרבית התרומות למוסד. לאחר מאורעות תר"פ בירושלים גברה העוינות והמתח בין היישוב היהודי לבין כל פעילות שנקשרה לאוכלוסייה ערבית בעיר. גורמים אלו הקשו מאוד על תפקוד המוסד ומנהלי נאלצו למכור חלק מקרקעותיהם. החל מ-1923 החלו יהודים לקנות קרקעות מידי הגרמנים. אלו היו ניצניה של שכונת 'גאולה'. בספטמבר 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כלל הגרמנים בארץ, ובהם המיסיונרים והאומנים של שנלר, נעצרו וגורשו. המוסד נסגר והצבא הבריטי נכנס אליו. והמתחם הפך למחנה צבאי בריטי שכלל את משרד התשלומים הבריטי במזרח התיכון, ומחסני נשק, ותבואות, ואספקה גדולים. המחנה "זכה" להתקפות מצד לוחמי האצ"ל והלח"י, והמתחם הפך להיות אחד מחמשת התחמים המבוצרים הבריטים בירושלים.

התקפת אצ"ל על מחנה שנלר

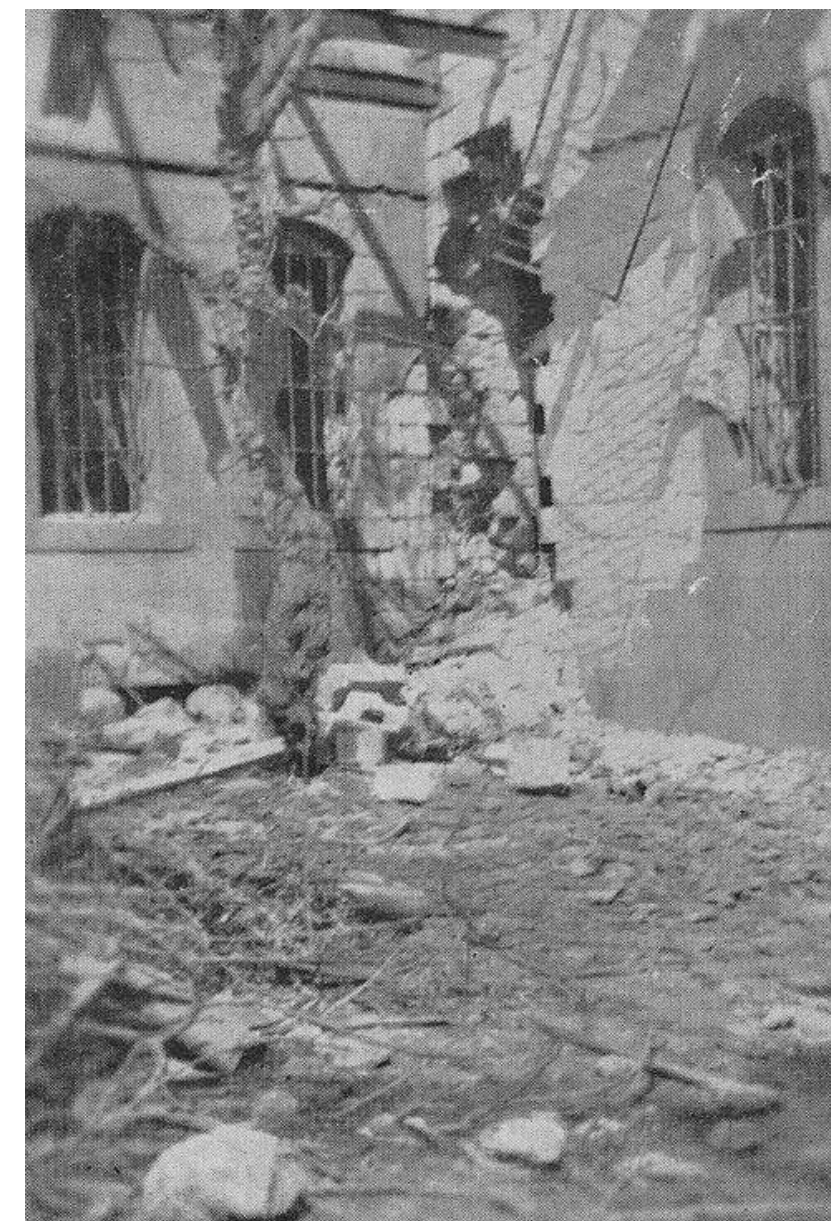
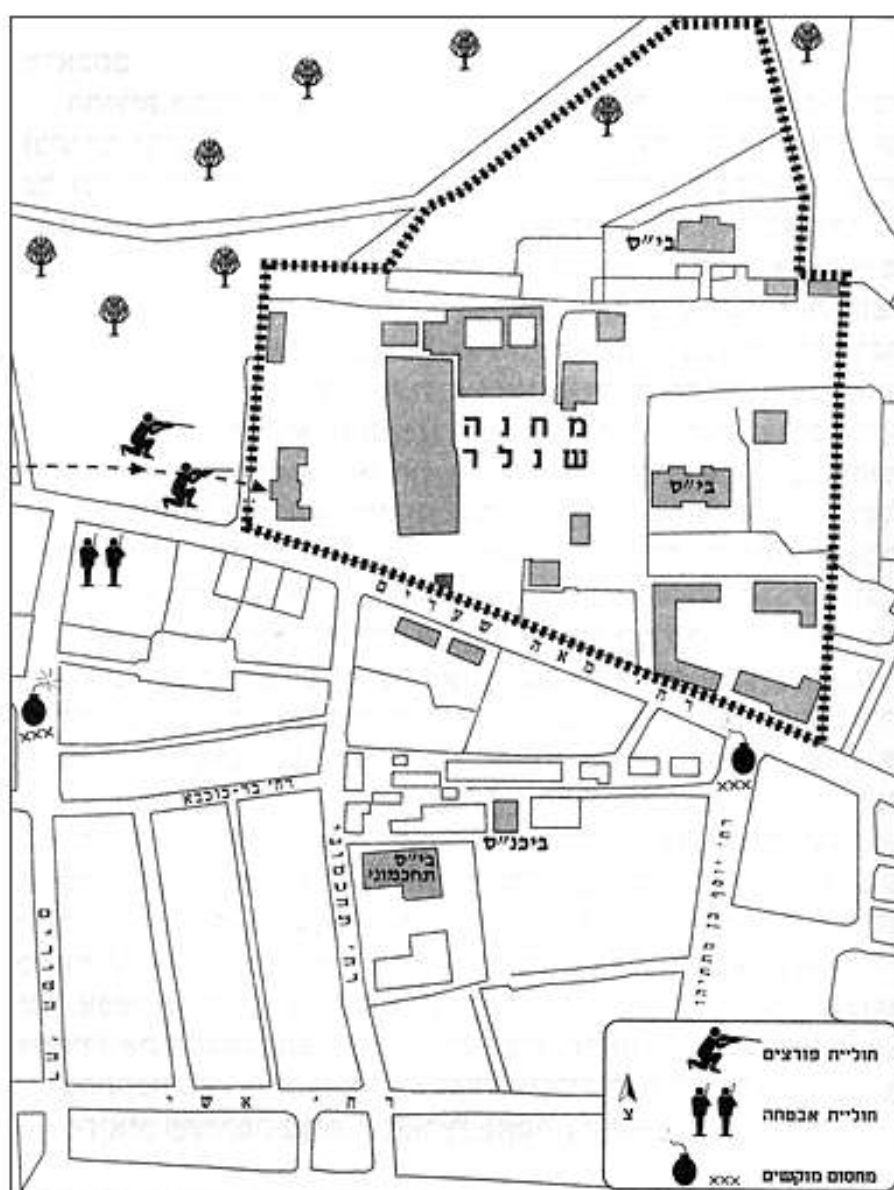
ב-12 במרץ 1947 כיתת החבלנים של לוחמי אצ"ל הצליחה לחדור אל תוך מחנה הצבא הבריטי שנלר, ששכן באחד מאזורי הביטחון בירושלים והיה בלב האזור עליו הוכרז מצב צבאי. הלוחמים הצליחו להניח את המוקשים ולצאת בשלום. מן ההתפוצצות נהרס אחד הבניינים; אחד החיילים הבריטים נהרג ו-8 נפצעו הפיצוץ בתוך מחנה "שנלר" זכה להד נרחב בעיתונות המקומית והעולמית ופגע קשה ביוקרתו של השלטון הבריטי בארץ. הוא שימש הוכחה חותכת לכך שאין בידי הבריטים אמצעים לעצור את המחתרת העברית, הפועלת ביחידות קטנות ומנצלת באופן מקסימלי את גורם ההפתעה.

תוצאות התקפת האצ"ל: חזיתות מעון העיוורים שנפגעו ונזקים במבני המתחם (1947), מתוך אתר British Forces in Palestine

בלילה שבו חדרו לוחמי האצ"ל למחנה "שנלר", נפגעו מספר מטרות נוספות ברחבי הארץ: הותקף מחנה הצבאי ליד כרכור, נורו יריות על המחנה הצבאי "שרונה" (ליד תל-אביב), פוצץ מוקש דרכים על-יד ראשון-לציון ועוד. המשטר הצבאי, שנמשך 16 יום, בוטל ב-17 במרס ארבעה ימים לאחר ההתקפה על מחנה "שנלר". בסך-הכל נעצרו ברחבי הארץ 78 איש "החשודים בהשתייכות לארגוני הטרור" - מספר זעום לעומת גודל המבצע. המשטר הצבאי נכשל כישלון חרוץ; הבריטים לא הצליחו לשתק את ארגוני המחתרת וראשי הסוכנות היהודית עמדו בסירובם להסגיר לשלטונות את לוחמי האצ"ל ולח"י. זאת ועוד; ניטל העוקץ מן האיום שריחף על היישוב היהודי במשך תקופה ארוכה, והאמצעי החמור ביותר שהיה בידי הבריטים הוכח כבלתי יעיל וכגזרה שהציבור היהודי יכול לעמוד בה. ארגוני המחתרת יצאו מחוזקים מן המצב הצבאי, ויוקדם עלתה בעיני הציבור בארץ ובעולם

תרשים 6 - ההתקפה על מחנה שנלר 12.3.47

התקפת האצ"ל על מחנה שנלר, מתוך אתר British Forces in Palestine

מעון העיוורים, בתקופת המנדט יועד למגורי חיילים ונקרא "בלוק A", הותקף על ידי כוחות האצ"ל ב-12 במרץ 1947.

תיאור ההתקפה על ידי הארי דווי (Harry Devey):

"השעה הייתה ארבע לפנות בוקר לערך במרץ כשהטוריסטים התקיפו את בלוק A שבו ישנתי, ראשית על ידי פיצוץ מעטפת ההגנה החיצונית ולאחר מכן על ידי הדלקת כמות עצומה של ג'לטין מתפוצץ בתוך הבלוק עצמו. למרבה המזל, הודות לגבורתו הרבה של טוראי מנינג, אשר מבלי להתחשב בעצמו, שמר על ירי ממושך לעבר התוקפים עם אקדח ה'סטן' מה שאפשר לרובנו לברוח. הוא גם מנע את ההתפוצצות של פצצה נוספת, גדולה יותר, שכבר הונחה במקום. אם הייתה מתפוצצת הנפגעים ממנה היו רבים מאוד. איש אחד משלנו כבר נהרג וכ-15 נפצעו, חלקם בצורה קשה. הדלת הראשית נחתה ישר מעליי בעת הפיצוץ, דבר שללא ספק הציל את חיי."

כתובית: המגורים בהם נהרג החייל. האיש בתמונה, שגם ישן שם, מחפש את חפציו בין ההריסות. מקור: the Illustrated London News, 22nd March 1947, provided by Harry Devey. לדברי דווי: "התמונה בה הרב"ט מחפש בין ההריסות היא תמונות יחסי ציבור, האיש בתמונה אפילו לא מתגורר במבנה ההרוס. למעשה, המיטה בה הוא מתבונן הייתה שלי, יחד עם כל הציוד שלי..."

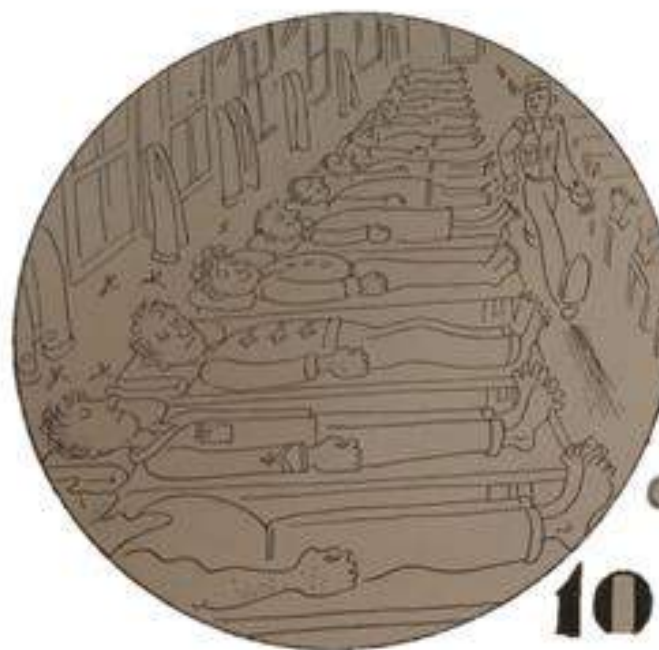
כתובית: "רמז אפשרי: שוטר משתמש במקל כדי להרים כובע, שיינתן לכלב המשטרה לסייע בחיפוש אחר מסלול הפושעים". מקור: The Illustrated London News, 22nd March 1947, provided by Harry Devey.

מחנה שנל"ר בתקופת צה"ל

עם הקמת מדינת ישראל נכנסו כוחות צה"ל למחנה שנלר, בו התמקמה מפקדת חטיבת ירושלים. בהמשך הפך שנלר למחנה אימונים של חטיבת עציני שהייתה כוח ההגנה של מחוז ירושלים וחטיבת ירושלים במהלך מלחמת ששת הימים. עם הקמת פיקוד העורף בשנת 1991, לאחר מלחמת המפרץ הראשונה, שימש המחנה כבסיס מחוז ירושלים של הפיקוד.

חיילי הנח"ל המוצנח במדי שוטרים, לקראת העלייה להר הצופים – מחנה שנלר (1959-1960), מתוך ארכיון צילומים יד יצחק בן-צבי
כתב יצחק רפאלי: "את דני לודמר פגשתי לראשונה במחנה 'שנלר' בירושלים. מפקדת 'חטיבת ירושלים' התמקמה במחנה 'שנלר' ושם הוכנו ה'שוטרים' לקראת עלייה ל'הר הצופים'. על פי 'הסכם שביתת הנשק' עם ירדן ב-1949, אין להעלות ל'הר הצופים' כוחות צבא. כלומר, את 'ההר' יתחזקו וישמרו שוטרים ועובדי אוניברסיטה (לא חיילים)..."

איורים של חיילים במחנה שנלר, של יוסי שטון מנתח

מתוך כתבה על ה"פורמנים" – צעירים וצעירות מהפלמ"ח שליוו את השיירות לירושלים בשנת תש"ח, במהלך הפרק הראשון של מלחמת העצמאות:

"כשיצאו הערבים משכונת רוממה, ישבו שם ה"פורמנים" עת קצרה בביתו לשעבר של המוח'תאר. לימים, עם פינוי הכוחות הבריטיים מירושלים, נתפס מחנה הצבא ב"בתי שנלר" ואגפו המערבי הוקצה אז ל"פורמנים" – ומכאן ואילך חיו במשטר צבאי (פחות או יותר, שהרי מדובר ב"פלמ"חניקים"). הרבה ירושלמים ניסו אז לחזר אחרי הפורמנים כדי לצאת מירושלים עם השיירות. לפיכך הציבו את שאול"יק אייזנשטאט בשער "שנלר", עליו נכתב: "נא לא לשאול שאלות!".

במבצע "נחשון" (אפריל 1948) נפרצה הדרך לירושלים על-ידי גדודי חטיבת פלמ"ח-הראל, שלוחמיה צוידו במיטב משלוח הנשק והציוד, שהגיע אז מצ'כיה. במקום "ליווי צמוד" לשיירות, נכבשו כפרים ומשלטים משני עברי הכביש, המצור על ירושלים הוסר - ושיירות גדולות, עמוסות מכל טוב, עלו אליה בדרך שנפתחה לרווחה. אנשי הגדוד השישי בחטיבה, ובהם ה"פורמנים", יצאו אז לחופשת חג הפסח עם בני משפחותיהם. אך אלה שאינם ירושלמים שוב מצאו עצמם, לאחר החג, בפני כביש חסום במעלה שער הגיא".

*התמונות למטה מתוך הכתבה.

מצטלמים לאחר מבצע "נחשון" - עם נשק אישי, מעילי הסוואה וקסדות. במרכז – יקי וג, מפקד ה"פורמנים", שנפל בקרב על משטרת לטרון.

באגף הפורמנים ב"שנלר"

4.2 המבנים במתחם

4.2.1 הבניין הראשי של 'בית היתומים הסורי'

הבניין הראשי במתחם שנלר משקף למעשה את התפתחות המתחם כולו.

ראשית הבניין בבית משפחת שנלר במבנה הרוס שנמצא במקום, ששופץ והורחב בעזרת ציוד מהקונסול הבריטי, בסביבות 1856. מסביב לבית הקטן נשתלו עצים ושוקמו בורות מים קטנים. לאחר מספר שנים במהלך חסו בני משפחת שנלר בהר ציון, לאור התקפות של שודדים, שבה המשפחה למתחם בינואר 1860. לבקשת ארגון המיסיון השוויצרי, 'מיסיון עולי הרגל' מסנט כרישונה, פתח שנלר את הבית כתחנת מעבר למיסיונרים שוויצריים. בית ההתנחלות היה בית אבן מרובע קטן, דו קומתי בעל גג שטוח (איור 1א). היו בו שני חדרי מגורים קטנים על גבי קומת מסד חצובה חלקית בסלע, ששימשה לאחסון ולכניסה. פתחי המבנה היו מרובעים קטנים למעט חלון קשת גדול לכיוון מזרח. לאחר כמה שנים הוגדל בית המשפחה מבלי לחרוג מרוחבו (איור 1ב).

בסתיו 1860 חילץ שנלר במבצע אישי תשעה ילדים מפליטי הפרעות שביצעו מוסלמים ודרוזים בנוצרים מרונים בהר הלבנון. ב-11 בנובמבר, יום לאחר ששב עם הילדים, יסד שנלר בטקס קטן מוסד חינוכי בשם 'בית היתומים הסורי'. הגישה הפדגוגית של המוסד נשענה על הגישה הפרוטסטנטית של חינוך לאמונה נוצרים לצד הכשרה מקצועית כשהמטרה הייתה להפוך את הילדים לגורמים מועילים בחברה בתור עצמאיים המפרנסים את עצמם. עד שנת 1864 הורחבה תחנת המיסיון והוסבה לפנימייה חינוכית. למבנה הקטן נוספו חדרי לימוד, אוכל, שינה, שירותים ומחסנים מוגדלים. הבית נמתח דרומה ומערבה ונוסף לו קומץ חדרים כקומה שנייה. במקביל קם מבנה מגורים חדש, ומאחוריהם, במאונך, נוסף מבנה, ככל הנראה אורווה ומכלאת חי פתוחה (איור 1ג). שלושת המבנים שולבו בחומה היקפית גבוהה שסיפקה הגנה ליושבי המקום. לראשונה בתולדותיו המבן הפך למערך מוגן סביב חצר סגורה שבאגפה הדרומי שער ברזל כבד. הבנייה החדשה יוחסה לתכנית פרוטיגר (כפי שנראה באיור 2).

לאחר פגעי מזג האוויר הקשים של שנת 1865 התדלדל מלאי המזון במתחם, נטיעותיו נכחדו וחסכוניותו הוצאו לרכישת מים ממעיין ליפתא. אף על פי כן החליט שנלר לפתוח את דלתות המוסד לטובת הנזקקים שנדפקו על דלתותיו ובתוך שנתיים הוכפלה אוכלוסיית הבית וזו הגיעה לכשישים ילדים. באותה שנה נולד גם בן הזקונים, 'יוהנס'.

כדי לספק את הצרכים החדשים הורחבה הקומה השנייה במבנים הקיימים, תוך שמירה על המתאר הבסיס שנקבע בתכנית פרוטיגר. מ-1867 קבע פעמון קטן סדר יום מערבי למקום. בשלב זה פעלו במוסד חמש כיתות לימוד עיוניות וחמש קבוצות של לומדי מלאכה.

במהלך שנות ה-70 של המאה ה-19 ישבו ב'בית היתומים הסורי' שבעים נפש בממוצע. לקראת סוף העשור ירושלים סבלה מחורף מושלג ומקיץ שרבי והאזור כולו הוכה רעב. גם יושבי המתחם נפגעו וחניכים רבים נפטרו. ושוב, כנגד כל הסיכויים, פתח שנלר את שערי המוסד וקלט שלושים חניכים חדשים. עבורם נבנה אגף מזרחי, הוארך המבנה המערבי, הוגדלה הקומה השנייה והוקמו חדר חולים, מכבסה ודיר בהמות נוכח החומה הצפונית. הבית קיבל מראה מאסיבי יותר ובחזיתו הותקן תורן גג נושא דגל גרמניה הצעירה (איור 1ד).

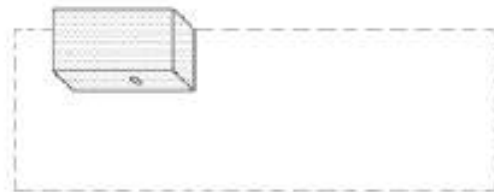
ב-1883 הוצג מתווה ארכיטקטוני חדש למתחם בתחריט (תחריט 1883). לראשונה הוצע לגבש את הבנייה למכלול אחיד דמוי בניין תלת קומתי גדול, בעל מראה מערבי: חזית סימטרית מעוצבת, מגדל פעמונים וגג רעפים. הוצע להתקין חומה היקפית חדשה שכן הקודמת נבלעה בבנייה. חזון התחריט מומש בהדרגה במהלך שמונה עשרה השנים הבאות (איור 1ה).

האיורים מתוך מאמרו של גיל גורדון: "מתחנת מסיון לשכונה: התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים", קתדרה 128, תמוז, תשס"ח

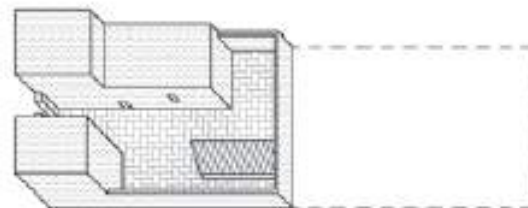
1856

1א: בית ההיאחזות: חורבה משוקמת

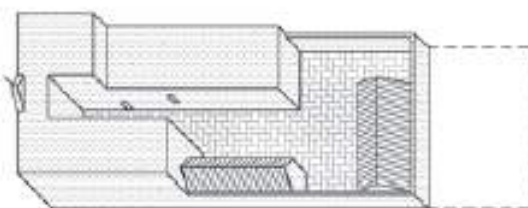
1858

1ב: בית המשפחה המורחב

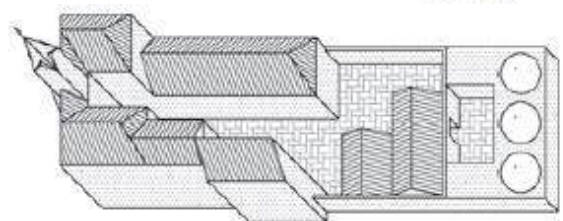
1864

1ג: בית היתומים הסורי בראשיתו: מתחם מוגן, על בסיס תכנית פרוטיגר

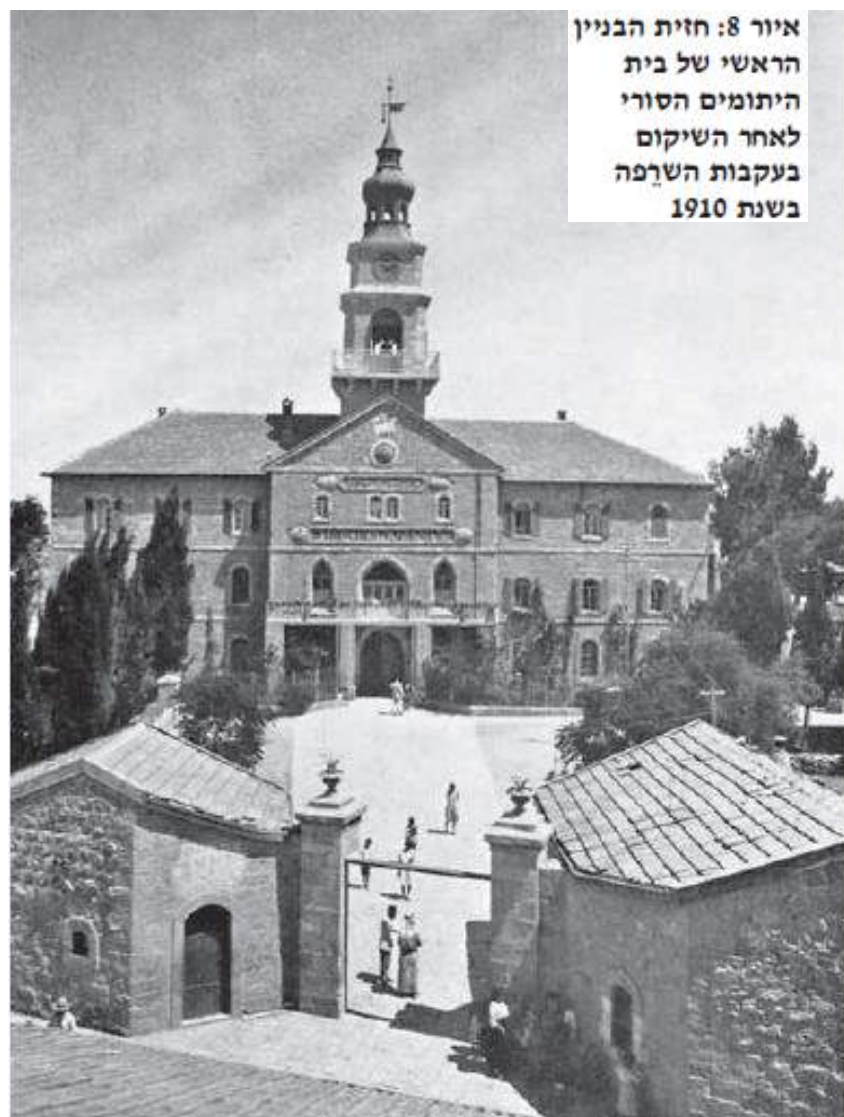
1879

1ד: התרחבות צפונית ותוספת קומה שנייה, חזות מזרחית

1885

1ה: תוספת קומה שלישית: חזית דרומית ייצוגית, מגדל פעמונים, גגות רעפים וחצר מלאכה מצפון

תיאור של הבנייה המרשימה ניתן למצוא במאמרו של גיל גורדון: "הבנייה החלה בהוספת קומה שלישית לדופן הדרומית ובעיצוב חזית ייצוגית. במרכז החזית עוצב גמלון אבן משולש ונחקקו בו פרטי המוסד הקיימים עד ימינו: שמו בגרמנית ובעברית, סמלו (שה נושא דגל), כתובות קודש בשתי השפות ועיטורית מסורתית של פירות הארץ. במרכז הגמלון הוכן פתח עגול לשעון מכני, ומעל הגמלון הותקן מגדל עץ מצופה פח אבץ עבור פעמונים. ב-22 במרץ 1885, יום הולדתו של הקיסר הגרמני, נחנכו שלושה פעמונים גדולים במשקל כולל של רבע טון שנרכשו בגרמניה בסיוע הקיסר. זמן קצר קודם לכן נבנה מבנה אחורי לבתי מלאכה בצמוד לחזיתו האחורית של הבניין הראשי. היה זה מבנה שטוח גג שחבק חצר אחורית חדשה (290 מ"ר), שמתחתיה בור מים גדול. כך נוצרו במוסד שתי חצרות פנימיות: חצר האורך הוותיקה – לפעילויות השקטות של הבית, והחצר החדשה-לסדנאות על מטרדיהן".

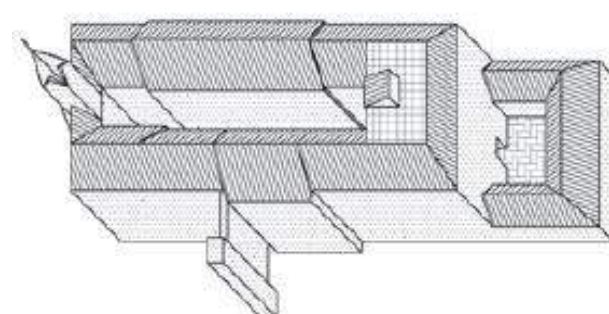
בשנת 1890 הושלמה בניית קפלה ושמונה שנים לאחר מכן הוצב בה עוגב. מדובר היה באולם כפול גובה ששטחו 11X33 מ' וניתן היה להבחין בו מרחוק בשל סדרת חלונות קשתיים מקובצים לשלוש שעיטרו את חזיתו. הכוונה המקורית הייתה לבנות את הקפלה על האגף המערבי הישן ואולם זה נמצא בלתי כשיר לשאת בעומס. לפיכך נהרסו חדרים רבים במבנה המקורי (איור 1).

ב-1896 הוקף בבניין אגף נוסף ובו אולם אוכל גדול ל-200 סועדים ומעליו נוספו שתי קומות מגורים. הבנייה נשענה על האגף המזרחי הישן וזה התמוטט. לפיכך נאלצו לבנות באותו זמן שני אגפים בהתאם לחזון תחריט 1883. לידם נוסף מבנה חיצוני דמוי מגדל עבור שירותים. שנה לאחר מכן נוסף האגף הארמני – מבנה תלת קומתי גדול, צמוד לאולם האוכל החדש לכיוון צפון (איור 2). בשנת 1900 הוקף 'אגף המשפחות' שהיה מבנה תלת קומתי גדול שהוצג בין חצרותיו הפנימיות של הבניין המרכזי. הייתה זו החוליה האחרונה של תחריט 1883 (איור 1).

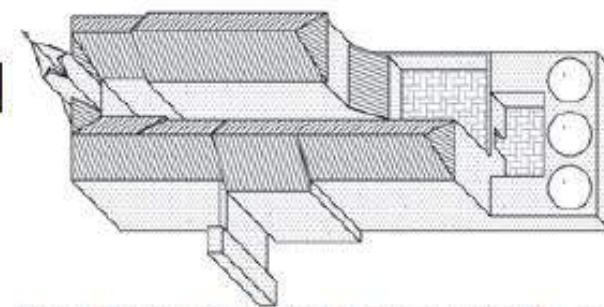
ב-1909 צוות ביקורת מקלן קבע שההצטופפות הרבה של אגפים ומבנים על הבניין הראשי הינה טעות שיש לתקנה והוחלט על החלת מדיניות 'דה-צנטרליזציה' שעיקרה הוצאת מסגרות חינוך שונות למבנים חיצוניים. הזדמנות מפתיעה להשית שינויים מהותיים על המבנה הקיים הופיעה שנה לאחר מכן. ב-12 ביוני 1910 עלה באש הבניין הראשי של 'בית היתומים הסורי', ככל הנראה בשל התרשלות דיירים. לאחר כמעט יממה של שריפה בוערת נותרה רק מעטפת הבניין המפויחת. הגגות, מגדל הפעמונים והכנסייה נשרפו לגמרי והפיה הדרום-מערבית של המבנה נסדקה. הנזקים נאמדו בסכום עתק של כ-150,000 מרק.

לאחר מסע של איסוף תרומות מגרמניה, שהניב כ-400,000 מרק, הוחלט על תכנית חדשה לשיקום מלא של הבניין (שכן הקמתו מחדש לגמרי הייתה יקרה הרבה יותר) וכן של הקמת פעוטון ובניית מעון המתלמדים הגדול. על מנת להפוך את המבנה לחסין מאש תקורות החדרים נבנו בצורת קמרונות והגג כוסה בברזל. פריטים רבים הוזמנו מגרמניה ובהם: כיסוי לגג, שלושה פעמונים ועוגב חדשים לכנסייה, ויטראז'ים וקישוטי מזבח. העבודות לשיקום הבניין התנהלו במהירות וביעילות לאחר כ-5-6 חודשים המבנה החדש נפתח לשימוש. המבנה כלל מגדל פעמונים חדש עשוי אבן ומעוטר בכיפת מתכת שחורה דמוית בצל בסגנון נאו-בארוקי והפכה לסימן ההיכר של המבנה עד ימינו.

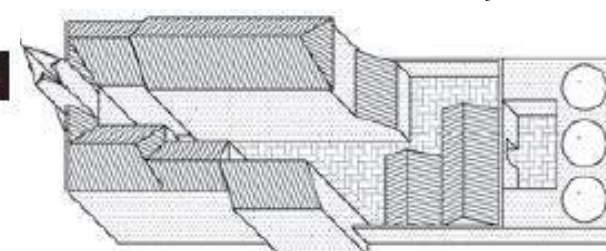
האיורים והצילום מתוך מאמרו של גיל גורדון: "מתחנת מסיון לשכונה: התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים", קתדרה 128, תמוז, תשס"ח

ח1: הקמת אגף המשפחות וסגירת מלבן הבניין המרכזי, שדרוג חצר המלאכה הצפונית

ח2: תוספת אגף חדר האוכל, האגף הארמני ומגדל לשירותים. אגף דרומי-מזרחי ישן נעלם

ח3: תוספת אגף התפילה. בית ההיאחזות המקורי נעלם

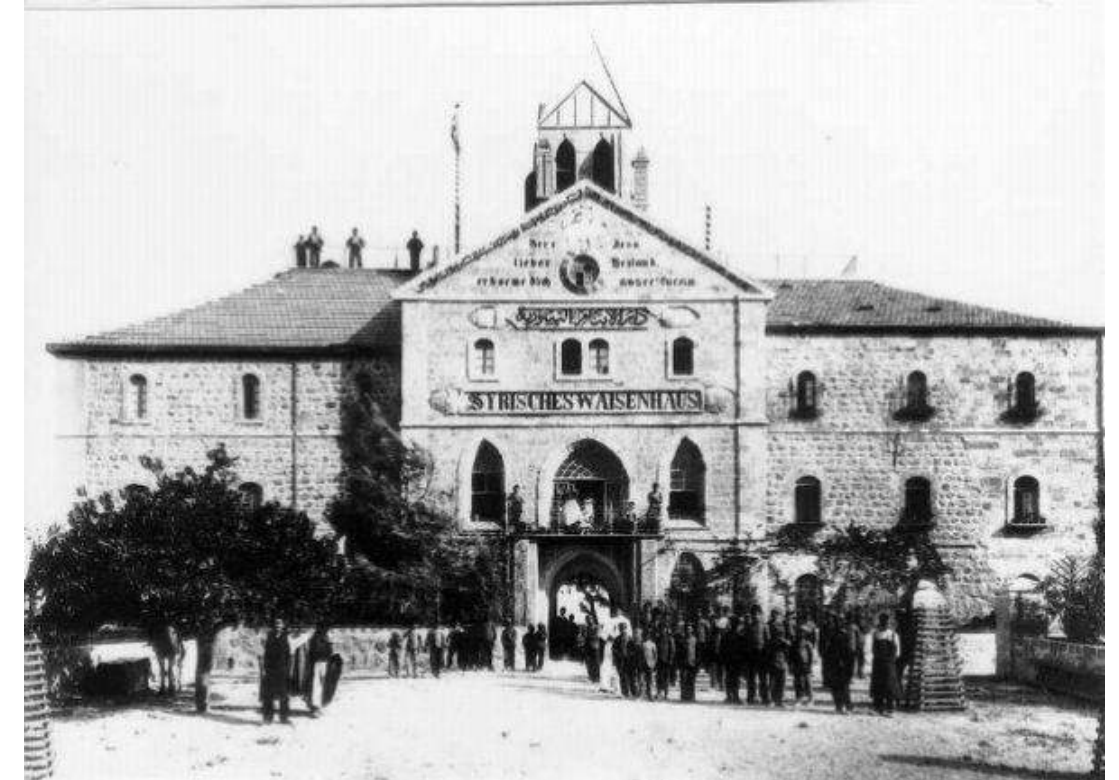
תמונות היסטוריות של הבניין הראשי של 'בית היתומים הסורי'

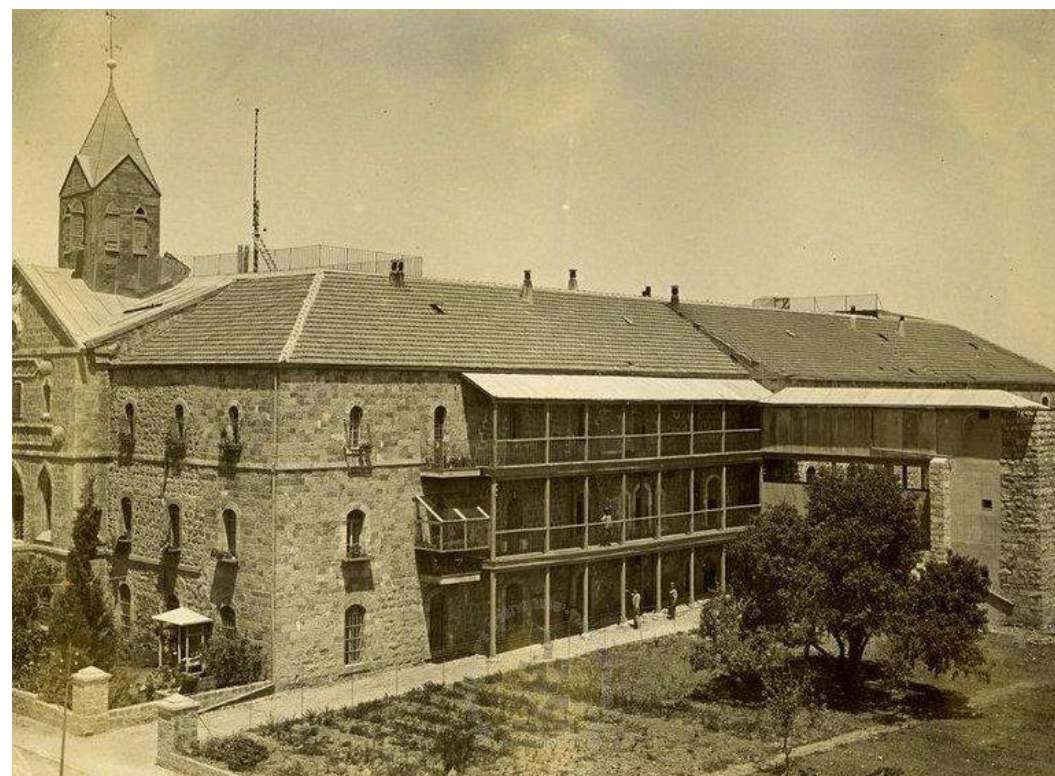
פנים (1910-1920), מתוך אוסף 'הארכיון הציוני' באתר אוניברסיטת הרווארד

חזית תאריך לא ידוע (1898-1946), מתוך ארכיון הצילומים של ספריית הקונגרס

1898-1900 – הכניסה הראשית, מתוך אוסף 'הארכיון הציוני' באתר אוניברסיטת הרווארד

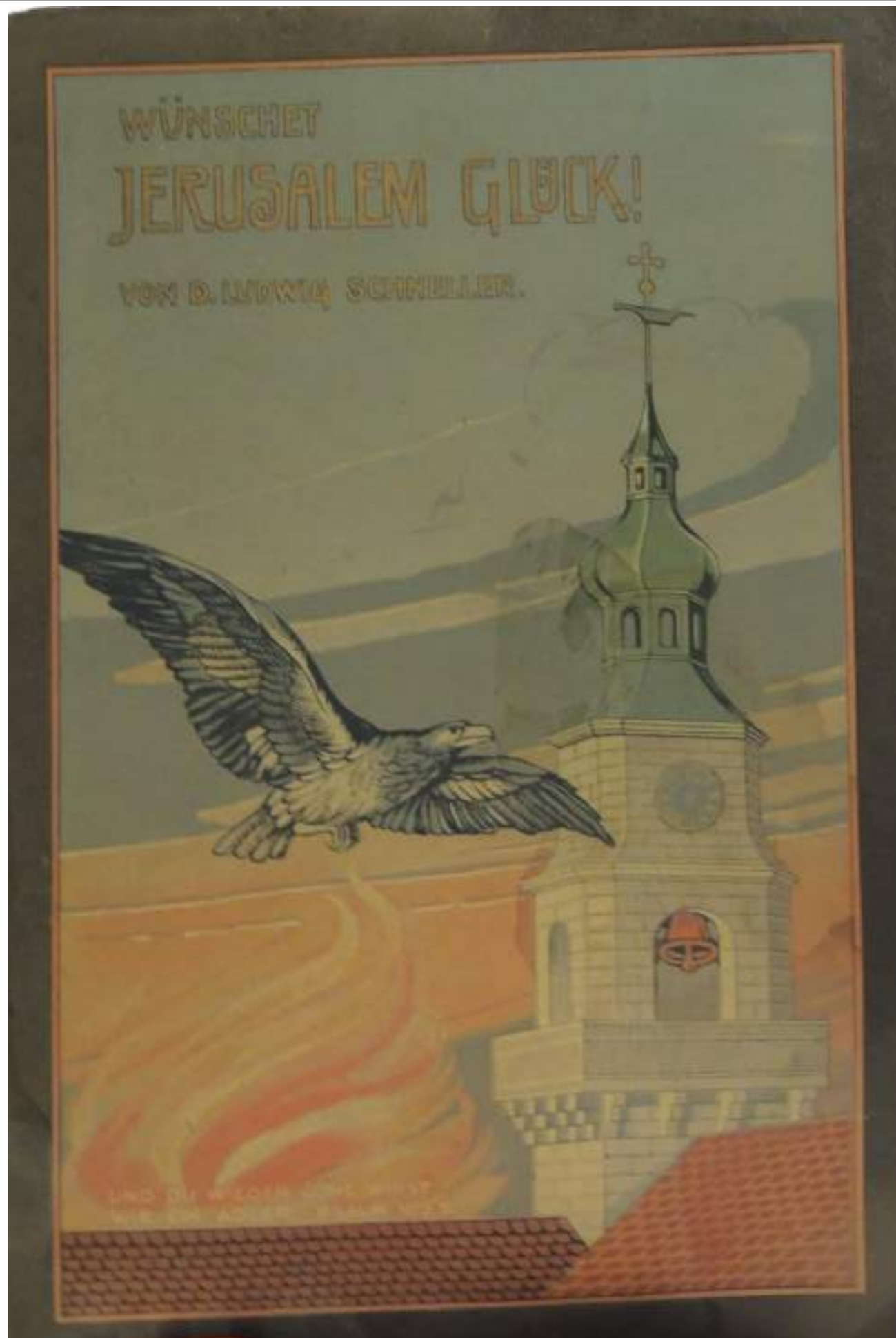

חזית אחורית עם חלונות מקושטים (1870-1910), מתוך ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי

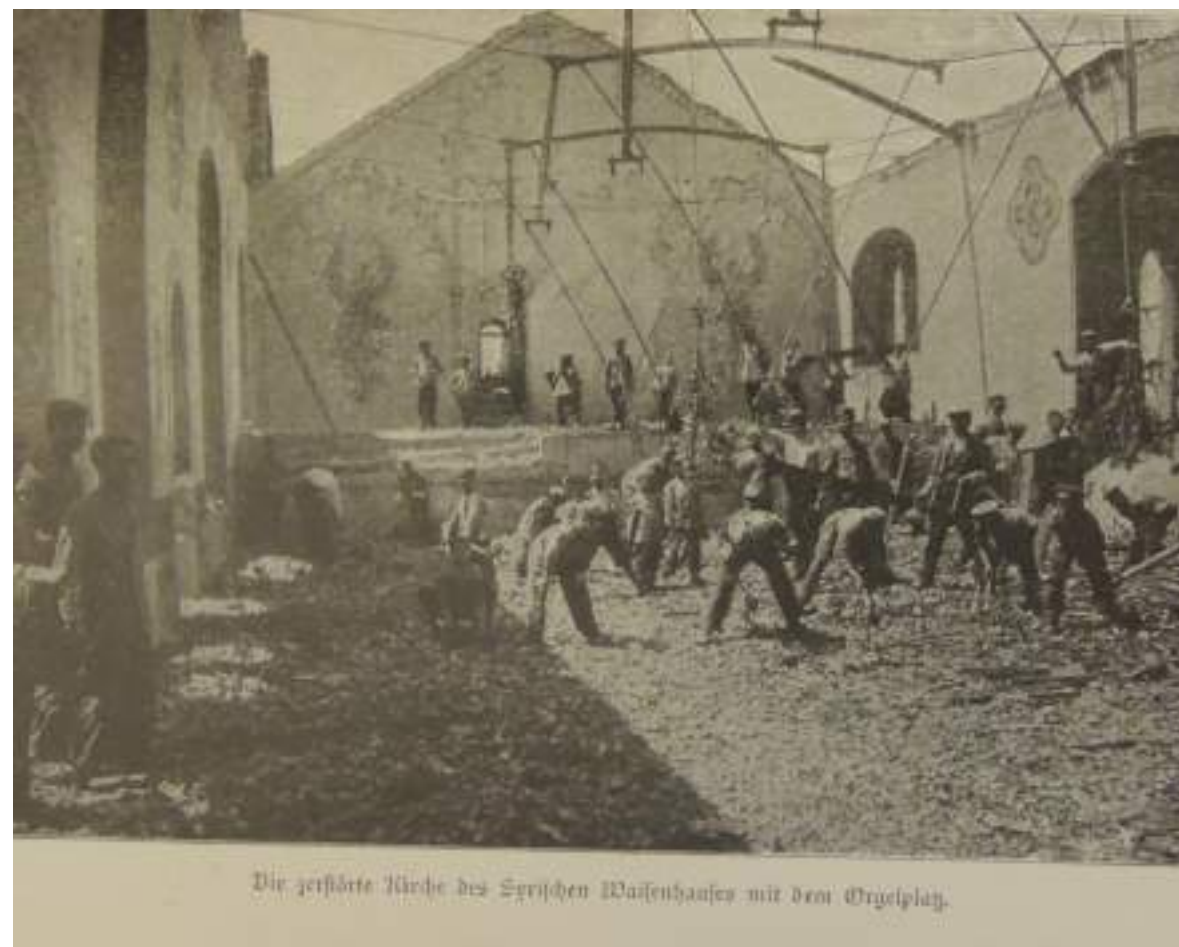
טקס האשכבה של תאודור שנלר, בכנסיית המוסד ומסע הלוויה (אפריל 1935), מתוך ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי

תיאור השריפה

מתוך Wunschet Jerusalem Glück, 1911 (משמאל)

המבנה הראשי, מתוך Wunschet Jerusalem Gluck , 1911

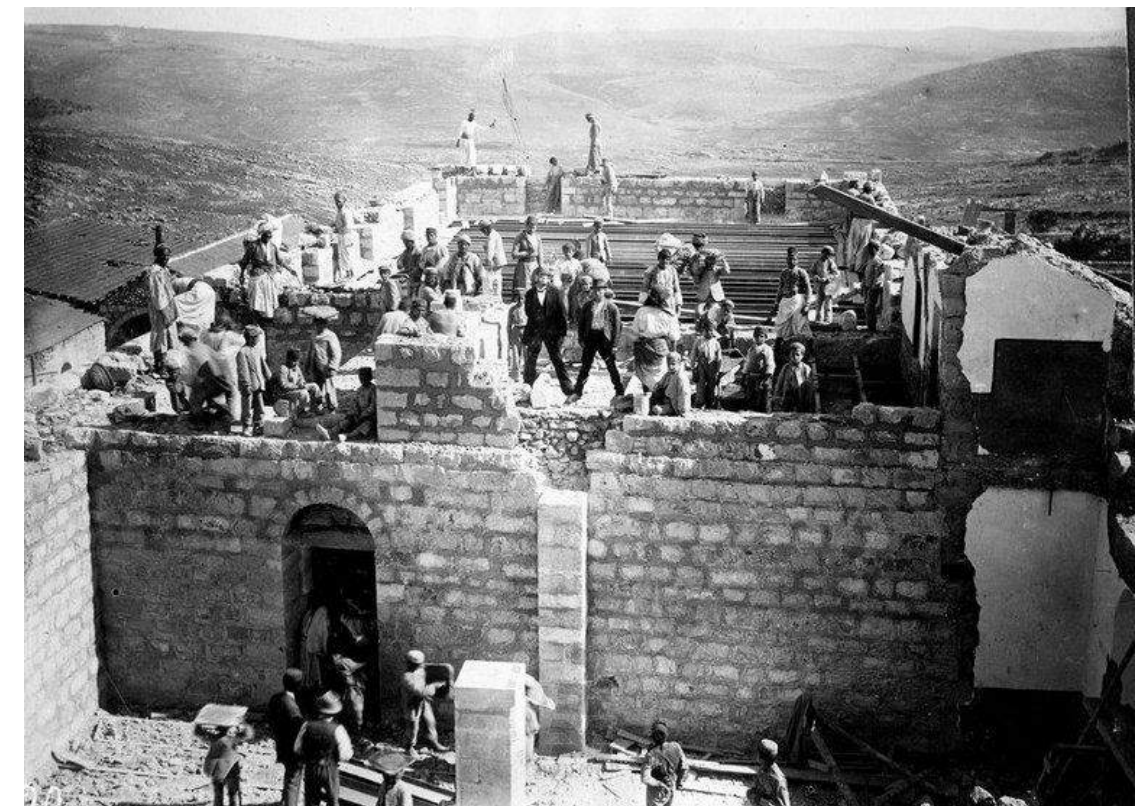
אחד המבנים הישנים בבניין הראשי (1870-1910), מתוך ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי

חזית המבנה (1910-1920), מתוך אוסף
'הארכיון הציוני' באתר אוניברסיטת הרווארד

בניין בית היתומים וחומתו הפינתית (1870-1910)

פועלים ערבים וחניכים מעלים קומה בבניין הראשי (1870-1910)

המבנים הפנימיים בבניין הראשי במהלך הקמתם ובסיומה (1910)

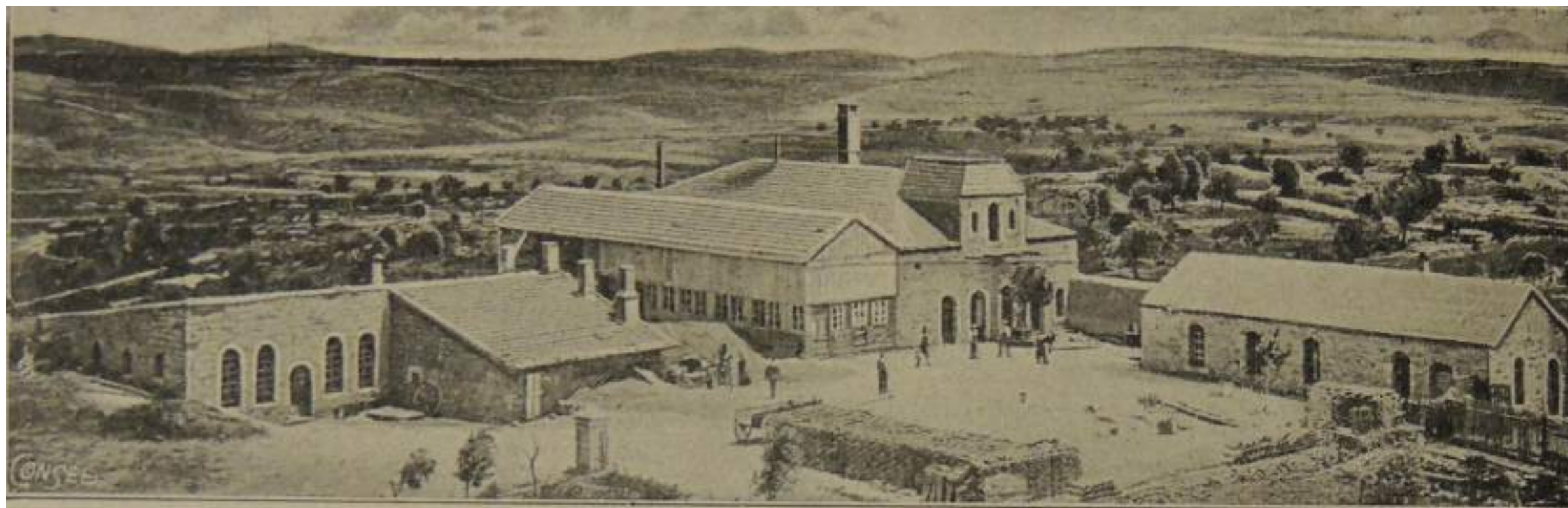
בניין בית היתומים וחומתו הפינתית (1870-1910)

פועלים ערבים וחניכים מעלים קומה בבניין הראשי (1870-1910)

המבנים הפנימיים בבניין הראשי במהלך הקמתם ובסיומה (1910)

תצלום הסטורי של מרכז המינוע)

מראה מגדל העץ ההיסטורי בבניין
הראשי בטרם השריפה ובניין מגדל
האבן

מבטים פנורמיים על מתחם שנלר סביבות 1910)

הכנסייה במקורה ומראה לאחר
השריפה

4.2.2 'בית המפקח'

בית המפקח כיום, מתוך תיק התיעוד של 'בית המפקח', גיל גורדון

'בית המפקח' הוקם בשנת 1893 כבית מגורים משפחתי מרווח. הוא יועד למפקח (אינספקטור) של 'בית היתומים הסורי', הכומר תאודור שנלר, ששימש בתפקיד זה כיד ימינו של אביו, יוהן לודוויג שנלר. עם מות אביו (1896) הפך תאודור למנהל המוסד ולכן, במסמכים מאוחרים (במיוחד מימי המנדט הבריטי), כונה המבנה 'בית הדירקטור'.

חשיבותו לא רק בהיותו יצירה אירופאית מיובאת למזרח, אלא גם בתולדות המתחם: היה זה המבנה העצמאי הראשון שנבנה במנותק מהבניין הראשי. עד אז, במהלך שלושים השנה בהם פעל המוסד (משנת 1860 ואילך), נהגו להוסיף למבנה הראשי תוספות והרחבות שונות מבלי להתנתק ממנו. בית המפקח היה הראשון שהוגדר כמבנה בודד, ומבחינה זו היא בישר את הופעתם של מבנים בודדים רבים שהקים המיסיון סביבו במתחם בשנים העוקבות.

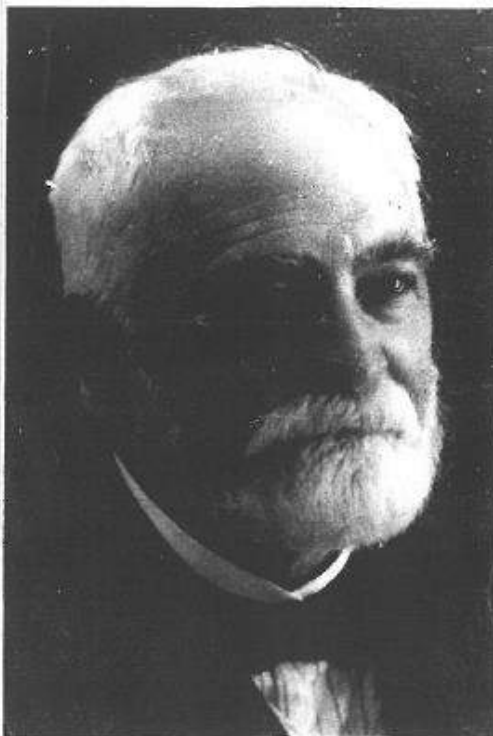
המבנה הינו בית אבן דו-קומתי ריבועי גדול (550 מ"ר) עם מרתף ועליית גג. בתחילה היה גג המבנה שטוח ומצופה לוחות אבץ אך משנת 1903 כוסה ברעפים גדול. אין מבני עזר. על חזית הכניסה ישנה כתובת נדירה – '1893', שנת חנוכת המבנה. ישנה חזית ייצוגית עם קוקיית-גג לכיוון הרחוב, מרפסת מעוטרת בחזית המזרחית ומרפסת שרות צפונית. למבנה מספר דלתות מיוחדות. בפנים המבנה כמעט ולא נשמרו רכיבים מקוריים.

עד תחילת שנות ה-2000 המבנה שימש את צה"ל וכיום מיועד לצרכי ציבור. סימני סדיקה מקומיים ובעיות איטום חוץ דורשות סקר הנדסי מקצועי.

Das Syrische Waisenhaus in Jerusalem.
Im Vordergrund die neuen Häuser unserer Gemeindeglieder, rechts das Pfarrhaus des Directors Schneller, rechts hinten die Siegelei und Töpferei.

מבט מרחוב יפו צפונה למתחם שנלר, מתוך תיק התיעוד של 'בית המפקח', גיל גורדון

תאודור שנלר, מתוך תיק התיעוד של 'בית המפקח', גיל גורדון

מי היה המפקח?

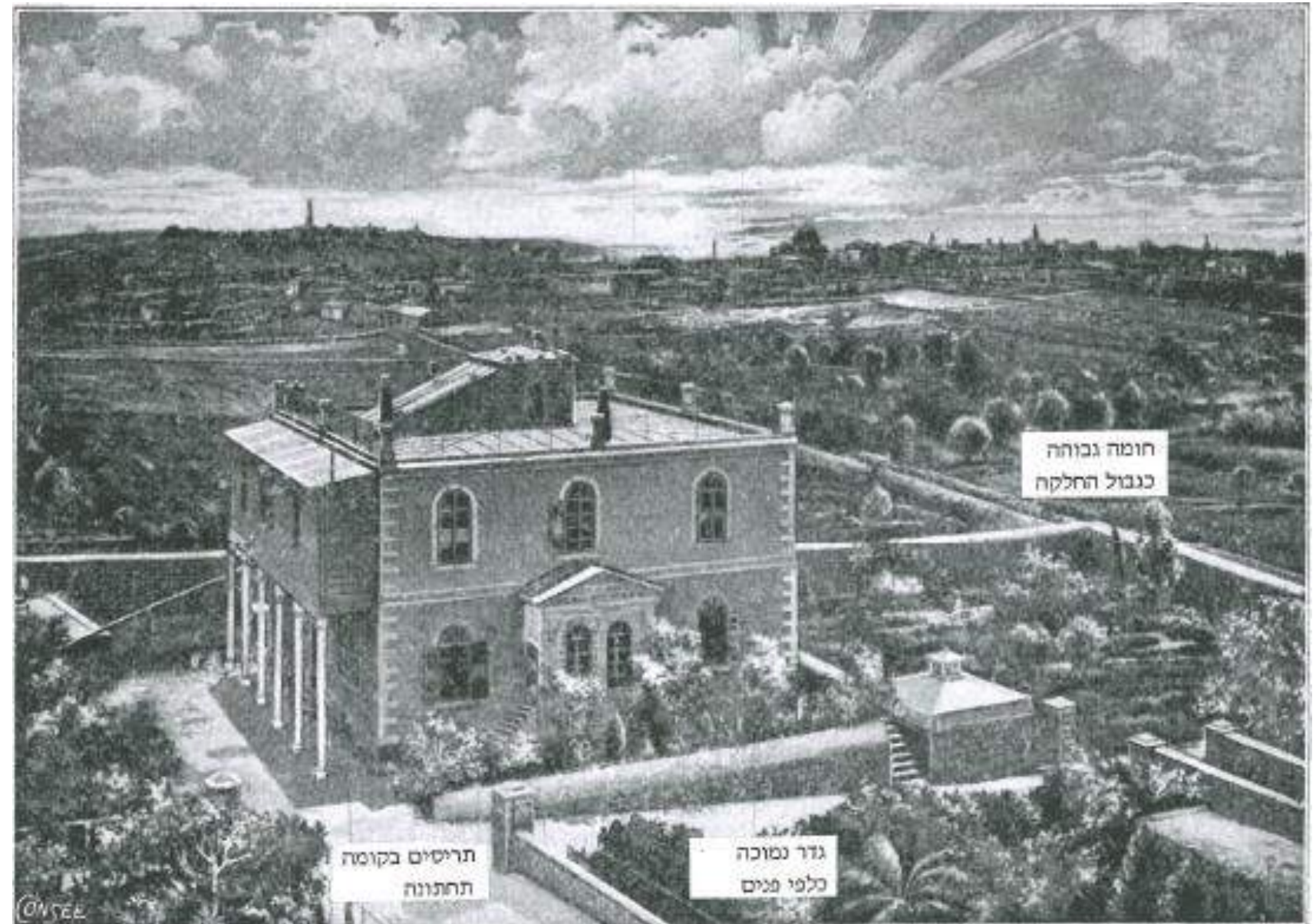
תאודור שנלר (Th. Schneller 1856-1935), בן בכור, נולד במתחם החלוצי של הוריו וגדל ב'בית היתומים הסורי' שהקים אביו, לצד חניכים מזרחיים ושלט בשפתם. בגיל 14 יצא ללימודי תיכון בוויטרברג. הוא למד תיאולוגיה וחינוך בבאזל ואחר כך באוניברסיטאות ברלין וטיבינגן.

הוא שב לירושלים ככומר מוסמך (1885) והתמנה לתפקיד המפקח (אינספקטור) של המוסד ועזר לאביו. ב-1896, לאחר מות אביו, מונה למנהל המוסד ובהנהגתו הפך המקום לפנימיית החינוך המקצועית הגדולה במזרח לנערים ערביים. הוא זכה לתואר 'דוקטור של כבוד' מאוניברסיטת טיבינגן.

ב-1935 נטמן בבית הקברות הפרוטסטנטי בהר ציון. בנו, הרמן וארנסט, ניהלו את המוסד עד לסגירתו ב-1939.

מבט מרחוב יפו צפונה אל מתחם שגלר, 'בית המפקח' מימין, מתוך תיק התיעוד של 'בית המפקח', גיל גורדון

'בית המפקח' 1896, מבט נדיר מקרוב, מתוך תיק התיעוד של 'בית המפקח', גיל גורדון

Das Pfarrhaus des Syrischen Weihenhauses.
Wohnhaus des jetzigen Directors Theodor Schwallier.

האיור הראשון של 'בית האינספקטור' לאחר הקמת הבניין, מתוך תיק התיעוד של 'בית המפקח', גיל גורדון

4.2.3 מרכז המינוע – מערך המכונות הראשון בשנלר

בין השנים 1898-1901 הוקם מערך מכונות ממונע. מדובר במקבץ מבנים עצמאי בפינה הצפונית-מזרחית של החצר, אשר חלקו התמזג עם החומה המקיפה. בין המבנים היו:

- בית מנוע של 12 כ"ס (תוצרת דויטץ Deutz)
- בית מכבסת קיטור
- מרכז רחצה בן עשר מקלחות עם מים חמים
- בור מים ענק (630 סמ"ק)
- מבני סדנאות חדשים
- תחנת קמת התווספה ב-1903

תוספות אלו הפכו את הפנימייה למודרנית וגדולה שיכלה לספק את מרבית צרכיה בעצמה.

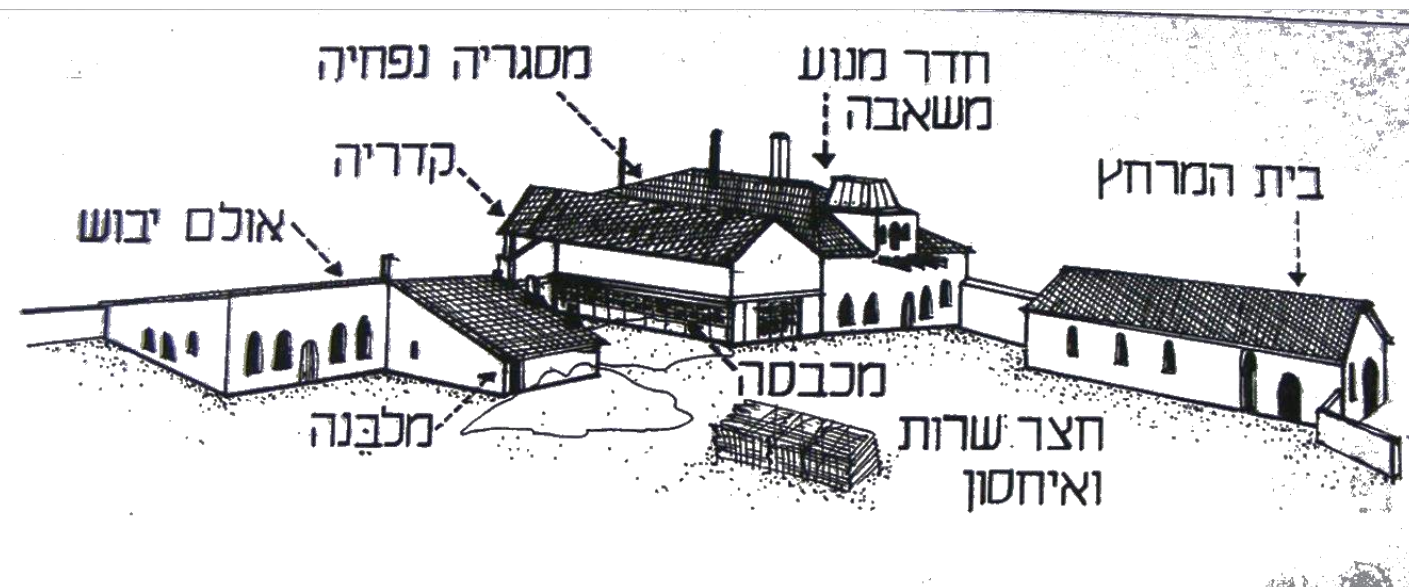
מרכז הכח הראשון נכנס לתפעול מלא ב-1902. במרכזו ניצב מנוע פטרוליום רב עוצמה (12 כ"ס, כאמור), עם חדר דלקים סמוך. המנוע סיפק את האנרגיה להפעלת משאבת המים, המכבסה, בית המרחץ ובתי המלאכה השונים.

ביתני השירות השונים נבנו בסמוך ככל הניתן למבנה המנוע- מה שיצר מערך אורטוגונלי. זאת בעקבות הצורך בהעברת כבלי הכוח בדרך הקצרה ביותר מן המנוע, לחסכון בחומר ולמניעת החשיפה לפגעים.

מבנה המנוע הוא השריד האחרון שקיים היום מתוך המערך מתואר. ע"פ השחזור- המבנה המזרחי היה בעל גג רעפים ארבע שיפועי וארובה גדולה, שימש כחדר מכונות ומסגרייה. המבנה המערבי, גג רעפים דו-שיפועי, שימש כמכבסה וקדרייה. והמבנה הדרומי, מאוחר להם, שימש כנראה לשינוע חומרי גלם ומשאות.

אפיון הנדסי של מבנה המנועים:

בית אבן מלבני, חד-קומתי, אשר במרכז חזיתו הדרומית ישנה תוספת ריבועית של קומה נוספת. גגון המתכת הפירמידלי הקטום שבראש המבנה שימש, ככל הנראה, לאגירת מים.

שחזור מוצע של מרכז המינוע – מתוך תיק התיעוד המתחמי של גיל גורדון

צילום: משה שפירא

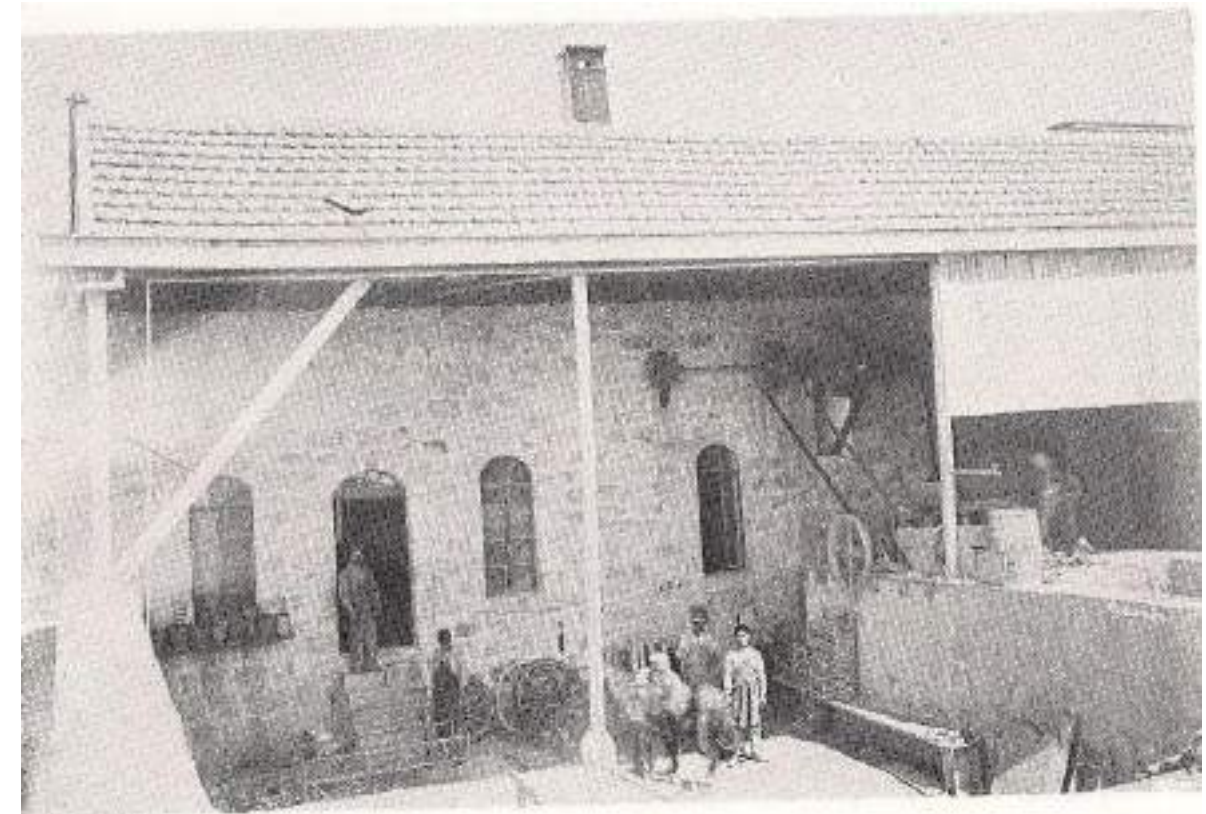

קנ"מ 1:200

ניתוח מערך מרכז המינוע מתוך תיק התיעוד של 'מגדל המים ומרכז המינוע', משה שפירא

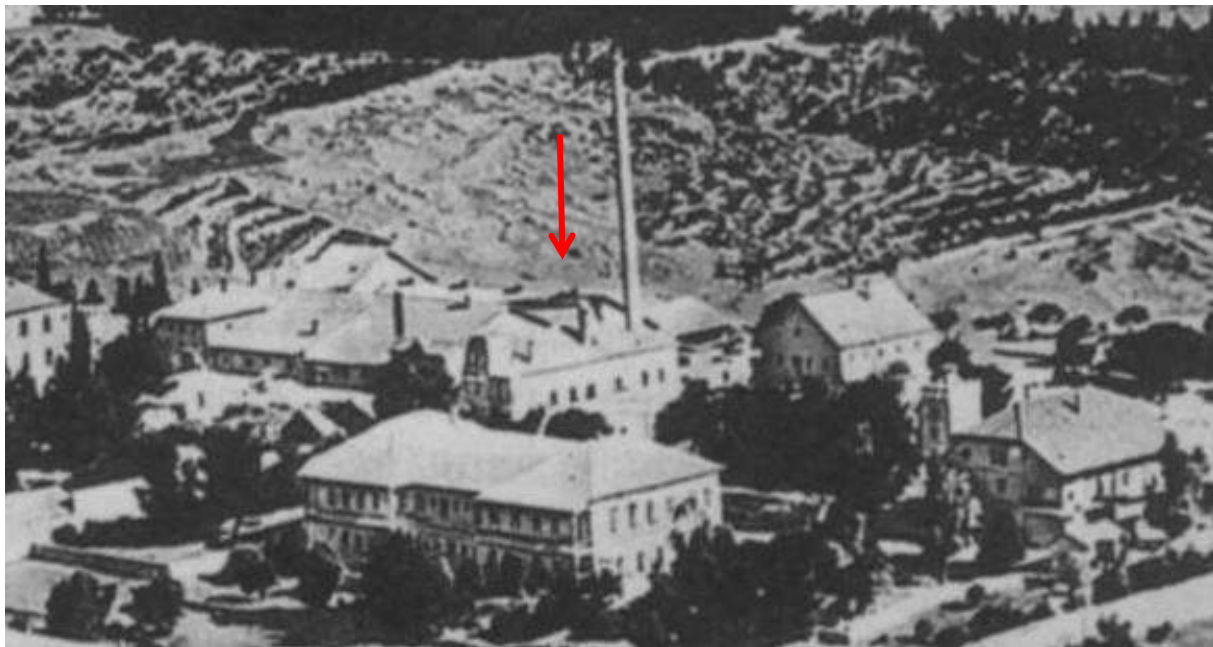
תמונות היסטוריות של מרכז המינוע

מבנה המינוע (סביבות 1900), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

הפינה הצפון-מערבית של המבנה (סביבות 1900), מתוך: נפתלי טלמן, לקורות בית היתומים הסורי, בתוך- ספר זאב וילנאי, הוצאת אריאל 1984

*מבנה המינוע מימין ובית המרחץ משמאל (סביבות 1900), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

מבנה המינוע (1930), מתוך: נפתלי טלמן, לקורות בית היתומים הסורי, בתוך- ספר זאב וילנאי, הוצאת אריאל 1984

4.2.4 'מעון העיוורים'

מגמת חינוך העיוורים הראשונה בארץ ישראל

'בית היתומים הסורי' של שנלר היה המוסד הראשון בארץ ישראל העות'מאנית שנטל על עצמו לטפל בילדים עיוורים אסופיים. מגמת החינוך המיוחד הזה נפתחה עבורם בשנת 1882, בהדרכת מורה עיוור שנשלח ללמוד במוסד עיוורים אנגלי ותיק שפעל בביירות.

שנלר הציע לחניכיו, אותם אסף מאשפותות והציל מקיבוץ נדבות, חינוך מערבי מודרני לפי מיטב הידע האירופי ואף הכשרה מקצועית מתאימה. בימיה הראשונים פעלה המגמה במרתף בבניין הראשי של המתחם, הוא הבניין בעל מגדל הפעמונים.

'מעון העיוורים' (Bliendenheim)

הבניין תוכנן על ידי מנהל 'בית היתומים הסורי', הכומר תאודור שנלר, לאחר סיור לימודי שערך במוסדות עיוורים מודרניים בגרמניה. בנייתו החלה בשנת 1901 והוא נחנך ב-13 בדצמבר 1903, במעמד בכירי הקהילה הגרמנית בירושלים ובכללם הקונסול. צריח קטן, נושא הפעמון, הותקן 6 שנים אחר כך (1909) והשלים את הקומפוזיציה המצוינת לפיה עוצבה חזיתו הייצוגית של המבנה. חשיבות רבה יוחסה במוסד גם לפעילות גופנית לעיוור, לפי עקרונות מודרניים, ולצורך כך הוכשר מגרש התעמלות גדול בחזיתו, נוכח הבניין הראשי של המתחם.

בבית התגוררות ילדים עיוורים וילדות עיוורות, לפי דרישות הרוזן להעניק חינוך שווה לבני שני המינים. הם עבדו ולמדו בחדרים משותפים אך התגוררו באגפים נפרדים. התגוררו בו 35 חניכים, צוות מקצועי של מורים (עיוורים) שהובא או הוכשר בגרמניה, ומשפחה ששימשה כאב הבית.

תהליך הבנייה: קומה א' – רלסים בהנחה; חומרי הבניין בחצר; אבנים מסותתות מוכנות, סביבות 1901, מתוך ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי

המבנה הינו בית אבן דו-קומתי גדול עם מרתף ועליית גג בגג רעפים. העיצוב הוא מקורי ובעל פרופורציות מוקפדות. החזית הראשית סימטרית ומפוארת ובעלת שלטי שיש המנציחים את התורם. במרכז החזית צריח מפורק חלקית שנשא בעבר פעמו קטן. ישנה כניסה ייצוגית ממזרח. בפנים המבנה לא שרדו פרטים מקוריים כלשהם. עד לאחרונה שימש המבנה את אגף הבינוי של צה"ל. מצבו ההנדסי טוב והוא מסומן כמונומנט לשימור מלא.

מעון העיוורים שנלר נחשב עד היום למבנה היפה ביותר במתחם בזכות הפרופורציות המצוינות לפיהן תוכננה חזיתו הראשית. הוא מפורסם גם בזכות לוחות ההקדשה המיוחדים שהוצמדו לחזיתו, לפי דרישת התורם (הזקן הקדיש את המבנה לזכר אימו המנוחה).

המעון שימש השראה ומקור לימוד לבית חינוך העיוורים הראשון שנפתח בסקטור היהודי ואף לראשוני המחנכים האנגליים של נערות ערביות אחרות במרחב בית לחם. מגמת החינוך של שנלר פעלה בבניין גם בימי המנדט, ולא הפסיקה את פעילותה גם כשנפגע המבנה בפעולות טרור של האצ"ל, שהטמין פצצה בפינה החומה ההיקפית הצמודה לו.

כאשר הפך המתחם למתקן צבאי (בריטי ואחר כך צה"לי), שימש המבנה לצרכים משרדיים ונשמר במצב מצויין. בראשית שנות ה-2000 נאלץ הצבא, בסיוע המועצה לשימור אתרים, לפרק את צריח המגדל כיוון שמט ליפול ונטה על צידות בזווית מסוכנת. 'כובע צריח' זה, מצופה האבץ, נשמר זמן מה באחד מסדנאות הצבא אך לבסוף נעלם.

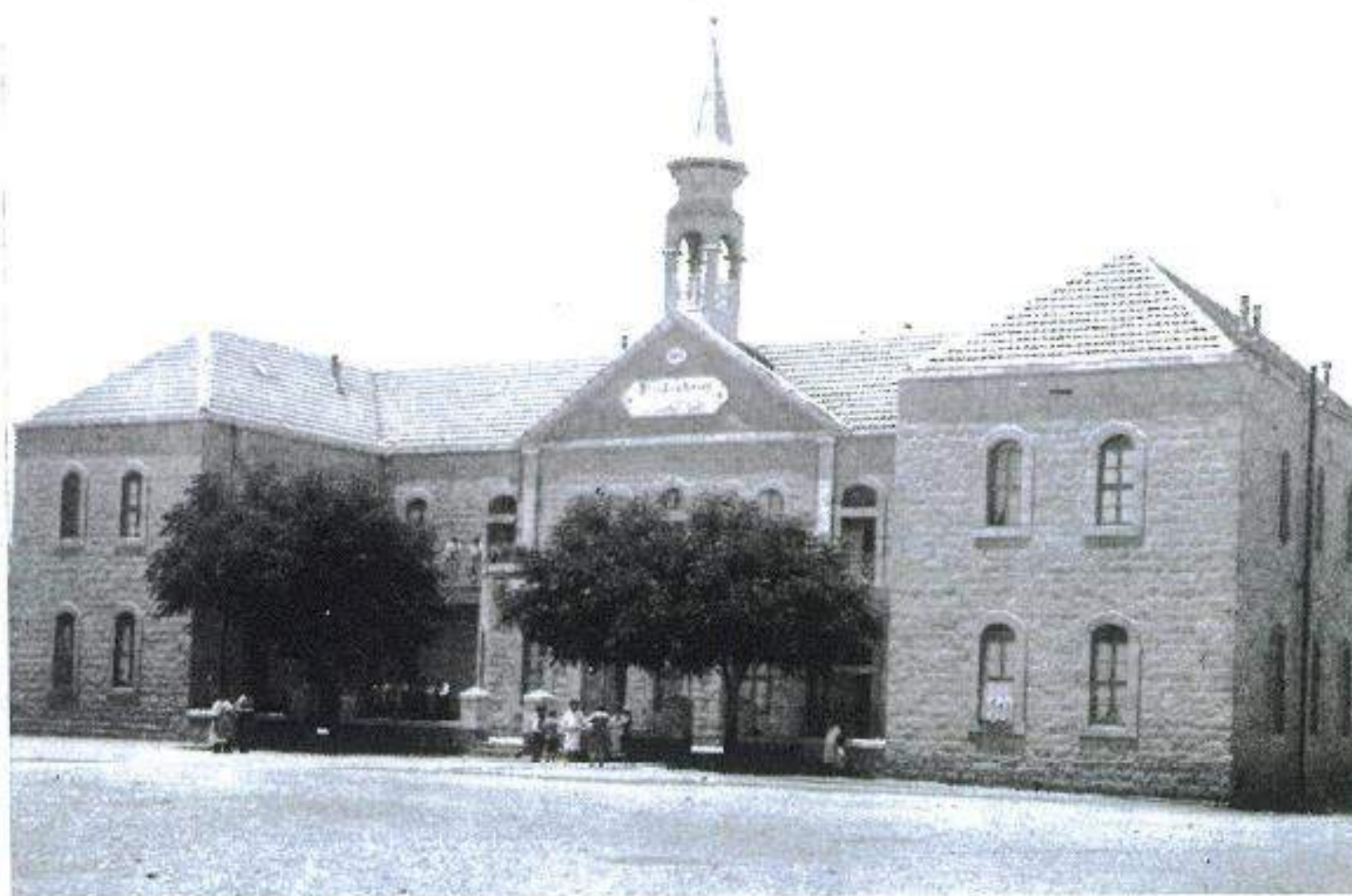
מעון העיוורים, עדיין ללא המגדל

תמונות היסטוריות של 'מעון העיוורים'

הרוזן כריסטוף פון מוניך (1825-1902)
מדרזדן - התורם של מעון העיוורים,
מתוך תיק התיעוד של 'מעון העיוורים'
גיל גורדון

שלט הכניסה - מעון העיוורים, מתוך תיק התיעוד של 'מעון העיוורים',
גיל גורדון

מעון העיוורים - 1930, מתוך תיק התיעוד של 'מעון העיוורים', גיל גורדון

שלט ההקדשה הראשי בגרמנית ובערבית: "נתרם ע"י האדון הרוזן כריסטוף מוניך.
נפטר ביום א' של הטריניטט 1902. לזכר אימו הגברת הרוזנת הנרייטה קרולינה
מוניך, שם נעורים קלודט פון יורגנסבורג. 'כל פועליך, בכל מאודך - אל רעך יכוונו'
(מרטין לותר)."
מתוך: גיל גורדון, "קנרית בחדר השינה: המיסיון הפרוטסטנטי של שנלר וראשית
חינוך העיוורים בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית"

4.2.3 מרכז הניהול

מרכז הניהול, מתוך תיק התיעוד של 'מרכז הניהול', גיל גורדון

בשנת 1905 החליטה הנהלת 'בית היתומים הסורי' להפוך את סדנאות הלימוד שלו לתשלובת תעשייתית ממונעת. תוך ארבע שנים הוקם מערך צפוף של מבנים, שהכיל בית חרושת חדיש לרעפים וללבנים, נגריה, מסגריה, נפחיה, קדריה, מאפיה וטחנת קמח. כאשר 'מרכז כח' ובו מנוע דיזל בן 80 כ"ס (יחיד מסוגו בארץ) מספק אנרגיה לכל התשלובת. מוצרי התשלובת נמכרו בשווקי העיר.

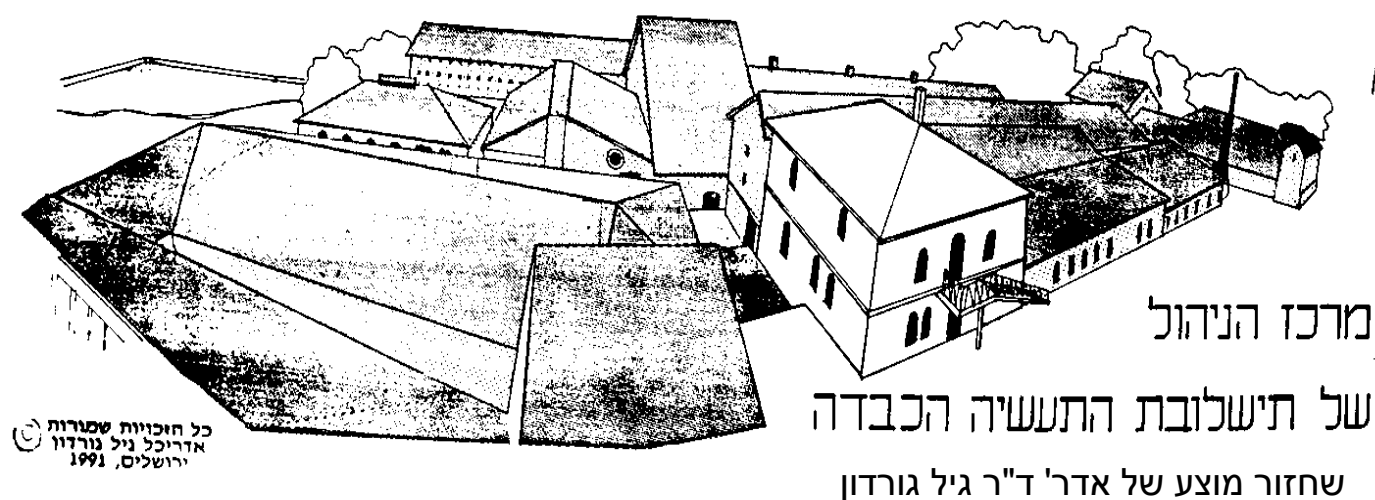
מאז שנות ה-60 של המאה הקודמת ניצבו מבני התשלובת ללא שימוש והתפוררו לאיטם. בשנות ה-80 הם הוצאו משטח המחנה. בשנת 1988 בקירוב, נמכר המגרש עליהם הם ניצבו ועליו הוקם 'בית אבות העיר' – דיור מוגן לקשישים דתיים בעלי אמצעים.

מרכז הניהול שהוקם בשנת 1909, הינו השריד האחרון שנותר מכל המבנים של התשלובת התעשייתית. שם האדריכל אינו ידוע.

מרכז הניהול בשנות ה-30 של המאה ה-20, מתוך: תיק התיעוד של 'מרכז הניהול', גיל גורדון

תשלובת התעשייה הכבדה במבט מהגג (רישום מתוך תצלום משנת 1985). תשלובת התעשייה עדיין ניצבת על תילה, כש'מרכז הניהול' בולט בה. כיום כל בתי התשלובת נעלמו.

מרכז הניהול
של תשלובת התעשייה הכבדה
שחזור מוצע של אדר' ד"ר גיל גורדון

כל הזכויות שמורות
אדריכל גיל גורדון
ירושלים, 1991

4.2.5 'הבית האדום'

בשנת 1905 החליטה הנהלת 'בית היתומים הסורי' להפוך את סדנאות הלימוד שלו לתשלובת תעשייתית ממונעת. תוך 4 שנים הוקם מערך צפוף של מבנים, שהכיל בית חרושת חדיש לרעפים ולבנים, נגריה, מסגריה, נפחיה, קדריה, מאפיה וטוחנת קמח, כאשר 'מרכז כח' ובו מנוע דיזל בן 80 כ"ס (יחיד במינו בארץ) מספק אנרגיה לכל התשלובת. מוצרי התשלובת מכרו בשווקי העיר.

בית החרושת הכיל בתוכו תנור חדשני שהפעלתו הצריכה מומחה, וכך הוזמן לירושלים תנורן מקצועי גרמני בשם רוימספרגר לעבוד בירושלים. כמנהג התקופה, הותר לו לבנות מעון משפחתי לעצמו, ומבנה זה הוקם כולו ממוצרי המפעל התעשייתי של שנלר: לבנים אדומות, רעפים, חלונות עץ ומסבכי ברזל לתמיכה בגג. ייתכן ושימש מודל לקניינים של חומרי בניה מהעיר, כדי להפגין את יתרונות הבניה ברכיבים מתועשים קלים במקום אבן.

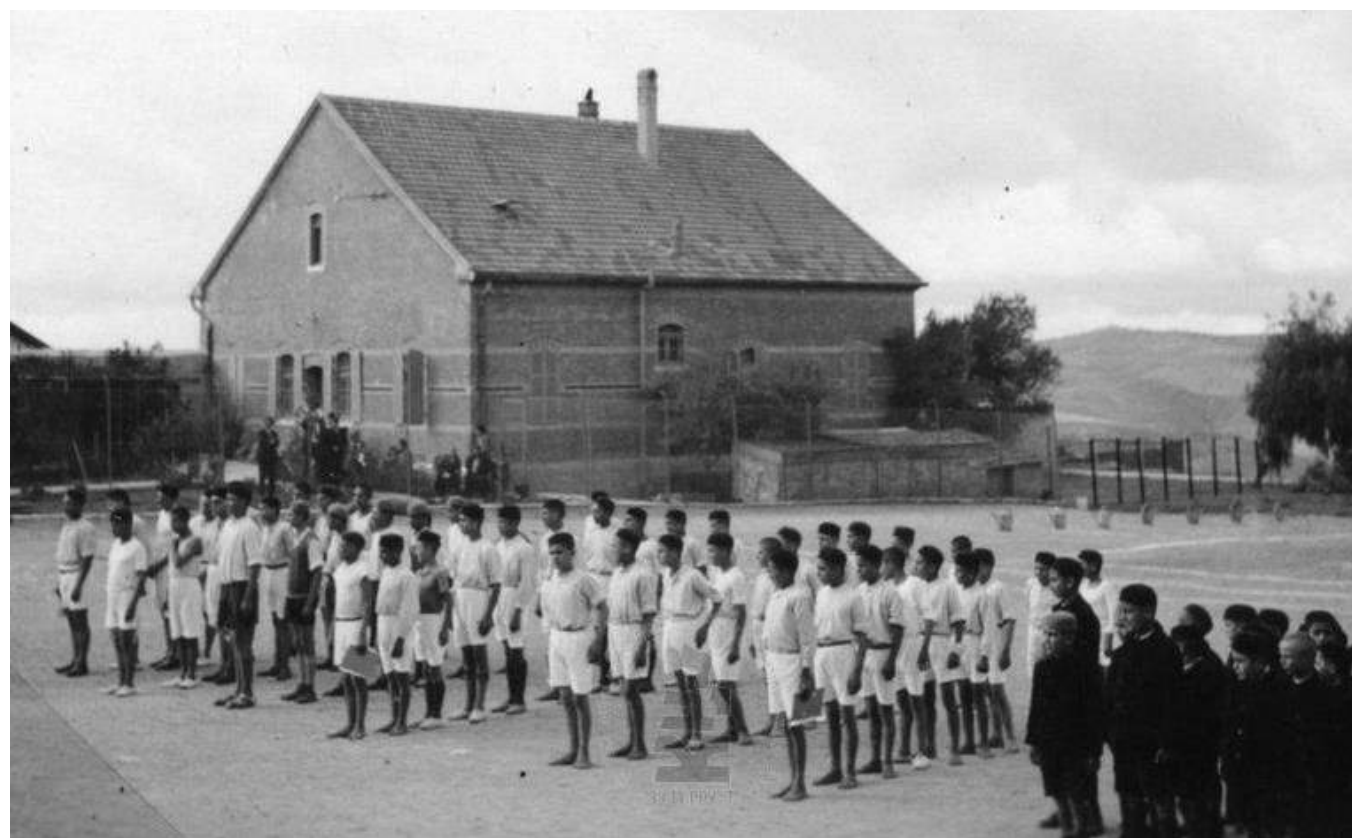
במאמרו "מתחנת מיסיון לשכונה, התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים בשלהי העידן העות'מאני" כותב גיל גורדון כי "היה זה בית הלבנים הראשון שהוקם בירושלים למגורים, ולבניו ורעפיו היו מתוצרת המפעל [הכוונה לבית החרושת לייצור לבנים ורעפים שהוקם במתחם בסוף שנת 1906]".

בחזית הכניסה נשתל גן נוי ובו שביל כניסה ועצי פרי. בתקופת נוכחות צה"ל במתחם שנלר המבנה שימש לצרכים מנהלתיים.

המבנה הינו בית מגורים מלבני גדול, דו-קומתי, בעל מרתף קטן ועליית גג גדולה תחת גג רעפים. מדובר במבנה נדיר בירושלים כיוון שכולו עשוי לבנים אדומות, שלד גג מברזל וצמד מסבכי ברזל נדירים. המבנה כולל עיטורי מעטפת דקורטיביים בלבנים צהובות ואדומות. אין ריצופים מיוחדים. חסרים תריסים בקומת הקרקע. מצבו ההנדסי של המבנה טוב למדי.

מראה מקרוב של הבית האדום – יום ספורט ב'בית היתומים הסורי': קבוצת הבנות הערביות (מלמעלה) וקבוצת הבנים הערביים (מימין) - 1925-938, מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

הבית האדום, מתוך תיק התיעוד של 'הבית האדום', גיל גורדון

4.2.6 'מעון המתלמידים' (מעון השוליות)

'מעון המתלמידים' שייך למתחם ההיסטורי של 'בית היתומים הסורי'. בשנת 1909 צוות ביקורת מקלן שביקר במתחם קבע שיש צורך בהנחלת מדיניות של דה-צנטרליזציה. במאמר ושל גיל גורדון, "מתחנת מיסיון לשכונה: התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים", כתב על החלטת הצווה: "שעיקרה הוצאת מסגרות חינוך שונות אל מבנים חדשים חיצוניים. כצעד ראשון נקבע בקיץ 1910 כי יוקמו פעוטון... ומעון מתלמידים... לחניכי התשלובת התעשייתית".

ב-12 ביוני 1910 עלה הבניין הראשי של 'בית היתומים הסורי' באש כתוצאה מרשלנות ואז הוחלט על שיקום מלא של הבניין הראשי לצד הקמת פעוטון ובניית מעון המתלמידים הגדול. המעון נחנך בשנת 1913, בצלע הדרומית של כיכר 'בית קורנטאל'. כצעד ראשון מבנה 'המעון' מגלם במידה רבה את פסגת ההישגים אליו הגיע מוסד שנלר בתחום החינוך המקצועי.

היה זה בשלהי התקופה העות'מאנית, כאשר במקביל להקמת תשלובת התעשייה הגדולה, שודרג כל מערך ההכשרה המקצועית. הוא התאים את עצמו לנורמות שהיו נהוגות בגרמניה והודות לכך החלו הבוגרים, משנת 1906, לקבל תעודת הסמכה (דיפלומה) מוכרת בגרמניה ומושבותיה.

בסדנאות מוסד שנלר התפתחה היררכיה מקצועית לפי דרגת הכשרה: בדרגה הבסיסית – החניכים; דרגת הביניים – מתלמידים (14-16); דרגת גמר – שוליות (16-18 + בחינת גמר + הסמכה); דרגת סיום – אומן (מאייסטר) לאחר 3 שנים כשוליה.

מעון המתלמידים, סביב 1930 – צילום ראשון מקרוב, מתוך תיק התיעוד של 'מעון המתלמידים', גיל גורדון

מעון המתלמידים, 1930 (למעלה ולמטה) – העצים סביב המעון טרם התפתחו, מתוך תיק התיעוד של 'מעון המתלמידים', גיל גורדון

גידול מספר חברי המוסד הביא להקמת מעון מיוחד, נפרד, למבוגרים יותר, הוא "מעון המתלמידים". הוא יועד ל-70 נפש ודירה לאב הבית ולמשפחתו. מתכנן המבנה אינו ידוע. לאחר מלחמה הראשונה, כאשר חידש 'בית היתומים הסורי' את פעילותו, הפך 'מעון המתלמידים' ל'מעון הבנות'. בימים שצה"ל השתמש במתחם (כ-65 שנה), לאחר סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל, נודע הבית כ'מבנה המרפאה' בו ביקרו אלפי חיילים במשך שנים.

המבנה הינו בית אבן מלבני גדול (שטח רצפותיו כ-2500 מ"ר), דו קומתי, בעל גג רעפים, מרתף קטן וקומה שימושית שלמה בעליית הגג. הרצפות מקונסטרוקציית ברזל (רלסים) וגג הנתמך בקונסטרוקציית פלדה מקורית מלאה.

החזיתות:

בחזית הדרומית – מרפסת קולוניאלית הנתמכת על ידי זוויתני תמיכה דקורטיביים מברזל, נדירים, המיובאים מגרמניה.

בחזית המזרחית – עצים עתיקים לשימור ועוד כמה עצים בודדים סביב.

בחזית המזרחית – ישנם תריסי עץ נדירים.

המצב ההנדסי של הבניין טוב. אין ריצופים מיוחדים.

תמונות של 'מעון המתלמידים'

1988 – התיעוד האחרון לתריסים בחזית המזרחית

חזית צפונית

ב'מעון המתלמידים' נותרו תריסים רק בקומה הראשונה בחזית המזרחית. שורה בת חמישה פתחים כוסתה בתריס מטיפוס מורכב קשת רופפת קבועה, צמד כנפיים ארוכות הנפתחות אופקית ותריסון משנה פנימי לכנף לשם איורור הנפתח אנכית. לדברי גיל גורדון: "מדובר בתריס בן 100 שנה, מתחוכם לתקופתו. דוגמה נדירה בירושלים ועדות ליכולת הביצוע הגבוהה של נגריית 'בית היתומים הסורי' של שנלר."

פינה דרום-מערבית

חזית דרומית

* התמונות מתוך תיק התיעוד של 'מעון המתלמידים', גיל גורדון

4.2.7 בית הצריח – 'בית קורנטאל'

בית הצריח, המכונה גם "בית קורנטאל", הינו חלק ממתחם שנלר. הבית נבנה כבית מגורים מפואר בסגנון גרמני כפרי.

בשנת 1912 נבנה בית משפחה (בית הצריח) מהודר. המבנה נבנה עבור התעשיין פרידריך דאואר (1868-1925) מקורנטאל בווירטמברג, שהוזמן לנהל את תעשיות המוסד ולשמש מנהל שותף למנהל הקיים, תאודור. המבנה הקיים עד ימינו, תוכנן בגרמניה ונחנך בינואר 1913 תחת השם "קורנטאל" על שם עיירה בגרמניה (בדומה לשמות שנתנו למבנים האחרים).

הבית הינו בית אבן מלבני בין שתי קומות, עליית גג, מרתף וצריח פינתי עם מערכת חימום ושירותים פנימיים. הגג הינו ארבע שיפועי בעל רעפים על שלד עץ וכולל קולטי ברק כדוריים עתיקים. התקרות נבנו מקורות ברזל (רלסים), והריצוף מאריחי מלט מצויירים בסגנון מזרחי מרהיב.

החזיתות השונות:

החזית הצפונית – קיר אבן מרובה פתחים ובו כניסה לפיר מדרגות וחלון אליפטי.

החזית המזרחית – מרפסת קולוניאלית ארוכה על עמודים לכיוון גינה.

החזית המערבית – מרפסת זכוכית סגורה.

החזית הדרומית – מרפסת ארוכה מעוגלת ומעליה מרפסת קצרה נוספת.

שטח המבנה כ-500 מ"ר. עץ גדול בן כ-9 שנה צמוד ממערב. צריח האבן, על חדריו, מהווה את סמל המבנה וייחודו. בחדר בקומה הראשונה ישנם חלונות וויטראז'ים מעוטרי פרחים בסגנון אר-נובו. בקומה השנייה ישנן מדרגות מתכת לולייניות המוליכות לגג.

גיל גורדון במאמרו "מתחנת מיסיון לשכונה", מתאר את מבנה בית הצריח כבעל תפקיד מרחבי במתחם שנלר: "חזיתותיו המגוונות וגג הרעפים... שלו הוסיפו למתחם נופך מרענן ומודרני... הבניין תחם כיכר פתוחה חדשה שהוכשרה ממזרח לחומה ההיקפית הישנה, ושהובילו אליה שבילים פנימיים, ישרים. הגרעין המרכזי התרחב והלך." מהתיאור ניתן להבין מדוע הוחלט על בניית מגדל למבנה, ומתחזקת הטענה שמגדל הצריח היווה נקודת תצפית ולא תוכנן להיסגר על ידי "כובע".

עם זאת, לדעת איציק שוואקי, מנהל מחוז ירושלים במועצה לשימור אתרים, "עקב פרוץ מלחה"ע הראשונה לא הושלמה התקנת "כובע" טיפוסי מעץ בסגנון דרום מערב גרמני על ראש הצריח." סביר כי מעקה המרפסת ועיצוב פיר העלייה לגג מעיד כי לא תוכנן שהצריח ייסגר ב"כובע" והוא היה אמור להוות נקודת תצפית על כלל המתחם. יתר על כן בתמונה המצורפת משמאל, המראה את הבניין בצורתו האידאלית, לא נוצרה השלמה של ה"כובע" שלכאורה חסר אלא הדגיש את מבן היציאה והדגל שמעליו.

התמונה באדיבותו של אדר' ד"ר גיל גורדון

בית קורנטאל כיום, צילום: משה שפירא

תמונות היסטוריות של 'בית קורנטאל' סביב 1930*

חניכים ומוריהם לפני 'בית קורנטאל' (1925-1938), מתוך ארכיון הצילומים
יד יצחק בן-צבי

* התמונות באדיבותו של אדר' ד"ר גיל גורדון

4.2.8 'מעון הבנות'

החזית הדרומית (כניסה ראשית)

מעון הבנות כיום, שתי התמונות מתוך תיק התיעוד של 'מעון הבנות', גיל גורדון

מתוך תיק התיעוד של אדר' ד"ר גיל גורדון: "בשנת 1928 עלה לראשונה הרעיון להקים מעון מיוחד, בבית חדש, עבור הבנות. בשנת 1929 הגיעו התכניות האדריכליות מגרמניה. המתכננים היו אנשי אגף הבניה של ארגון מיסיון פרוטסטנטי ידוע בגרמניה בעיירה "בתל" (Bethel, 'בית-אל'), בבילפלד ליד קלן. בשנת 1930 הגיע היתר הבניה מרשויות המנדט.

בשנת 1931 החלה הבניה אך נעצרה עקב מחסור בכספים. היו אלה שנות המשבר הכלכלי העולמי שהורגש גם בארץ. במשך שנתיים עמד שלד המבנה ללא גג, והעביר כך שני חורפים. בחורף 1933 הותקן הגג ובקיץ הותקנו המעקות, הדלתות, החלונות, הריצופים הדקורטיביים (1310 מ"ר), אביזרי סניטציה, מערכת הביוב ומשאבת מים".

החניכות של שנלר התגוררו בבניין סמוך קרוב לעשר שנים עד שנחנך המעון בשנת 1934. בתקופה בה שכן צה"ל במתחם המבנה שימש כמפקדת המחוז של הצבא. כיום המבנה מיועד לצרכי ציבור.

המבנה הינו בית בטון גדול מצופה אבן ובעל גג רעפים. מבנה דו-קומתי עם מרתף ועליית גג, מוקף עצים עתיקים. הכניסה הראשית היא מדרום. אין כתובות חיצוניות אך המבנה עשיר בפרטים מיוחדים: מעקות מעוטרת מברזל, 'שטיחי ריצוף' רבים ותריסים נדירים. מצבו הכללי של המבנה טוב אך דורש טיפול הנדסי בכמה נקודות.

הקמת מעון הבנות, 1934 – צילומים נדירים המראים את שלד המבנה עומד חשוף בשנתיים שלאחר עצירת הפרויקט מטעמי תקציב. בשנה זו חודשה העבודה ונסתיימה התקנת הגג. בתמונה משמאל ניתן לזהות מנוף להנפת מסבכי הגג. מתוך ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי.

תמונות היסטוריות של 'מעון הבנות'

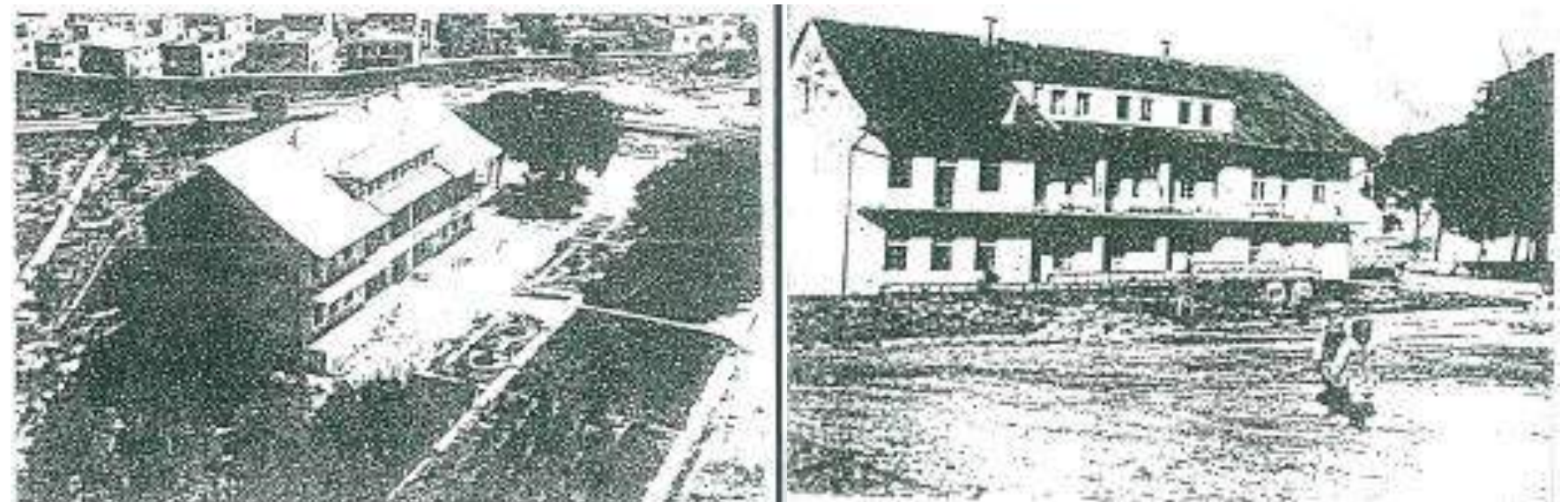
מעון הבנות – חורף 1933, מתוך ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי

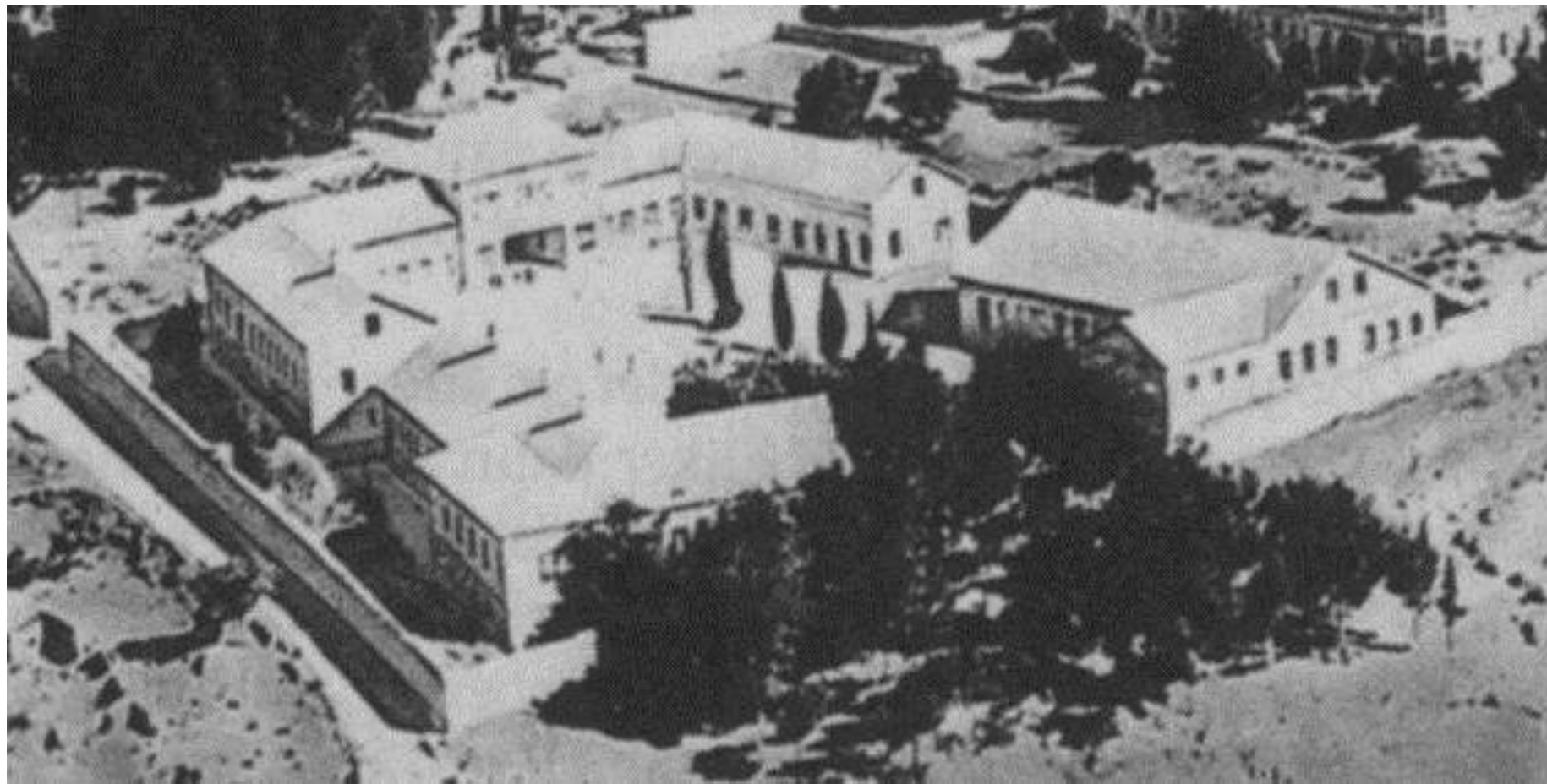
*מעון הבנות, 1930 – חניכות בשיעור תפירה על המרפסת הדרומית (מלמעלה) ובחדר האוכל של המעון (משמאל)

* התמונות מתוך תיק התיעוד של 'מעון הבנות', גיל גורדון

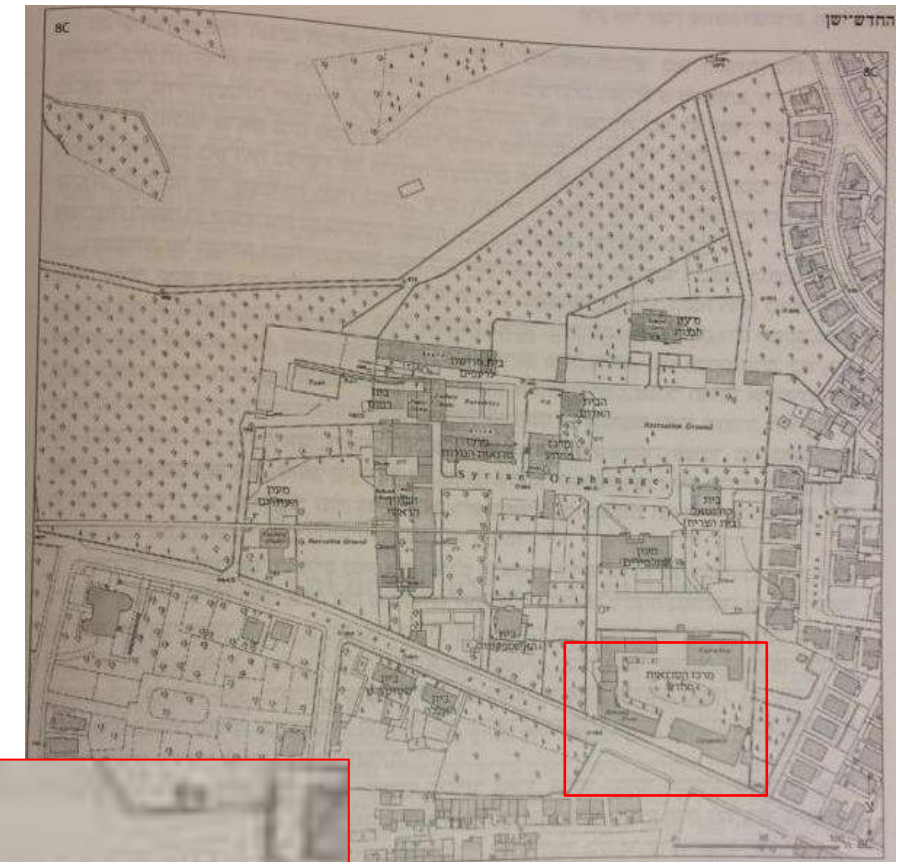

*מעון הבנות, 1934 – הבניין הגמור, צילומים מפנים 'בית היתומים הסורי'

4.2.9 מרכז הסדנאות החדש

בשנת 1930, בימי המנדט הבריטי בארץ ישראל, נוסף למתחם מרכז מלאכה חדש. בשלב זה המתחם נוהל על ידי נכדיו של שנלר האב, הכומר הרמן שנלר (1893-1993) והמהנדס ארנסט שנלר (1901-1986). בתקופה זו המתחם שימש כמכללה מקצועית לערבים (החל מ-1922).

חזית מרכז הסדנאות החדש (תאריך לא ידוע), כיום הרוסה לחלוטין – מתוך: אוסף פרטי של רפי כפיר

מפת מתחם שנלר
המציגה את מרכז
הסדנאות החדש – מתוך:
יהושע בן אריה, ירושלים
היהודית החדשה
בתקופת המנדט, כרך
שני, הוצאת בן-צבי,
2011

תמונות היסטוריות של מרכז הסדנאות החדש

מראה כללי של מרכז הסדנאות החדש, 1925-1938

בית המלאכה החדש, 1925-1938

בית המלאכה החדש בבנייתו, 1925-1938

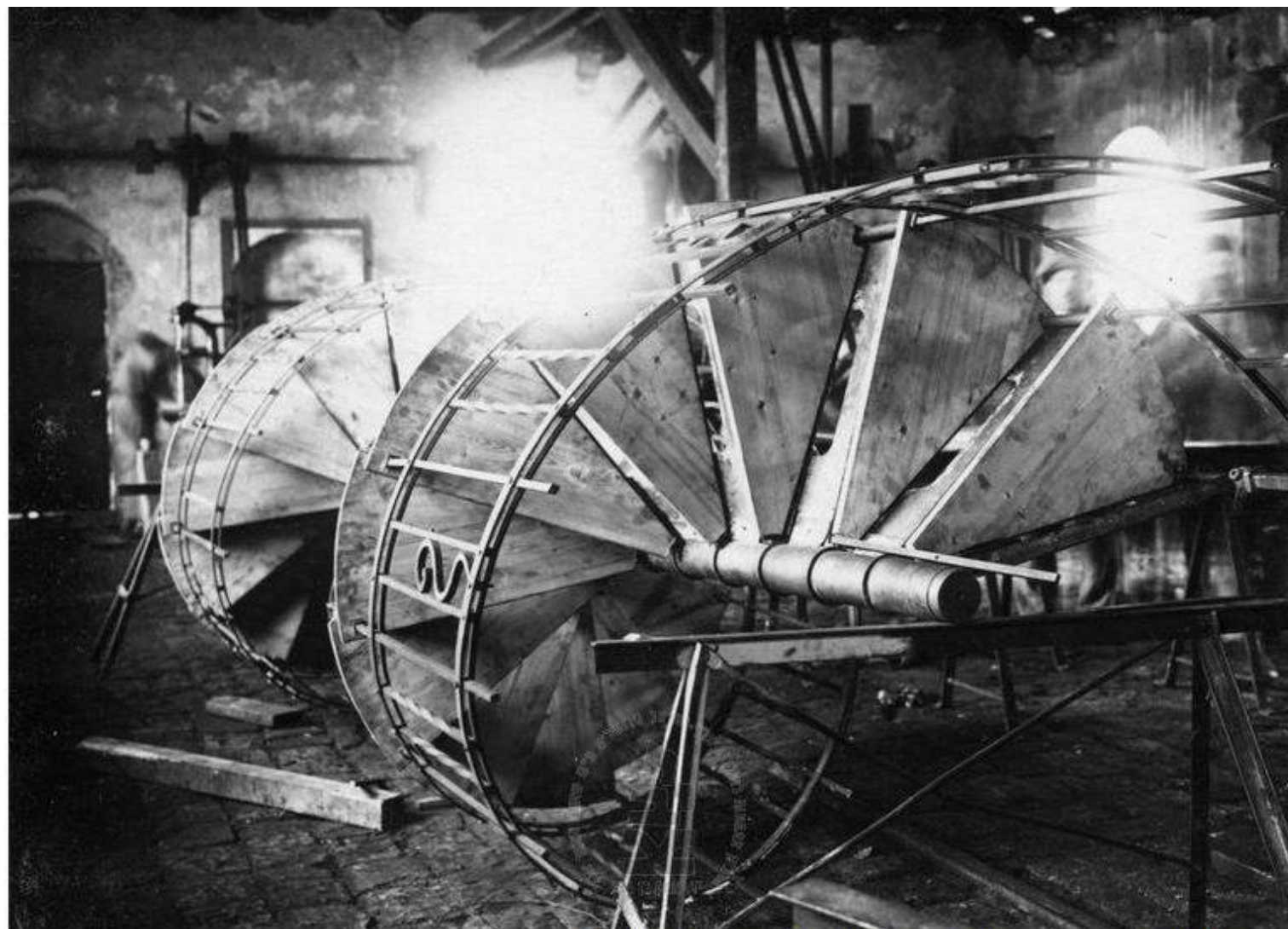
בתי המלאכה החדשים, 1925-1938

הרכבת גג בית המלאכה החדש, 1925-1938

* התמונות מתוך ארכיון הצילומים של יד יצחק בן-צבי

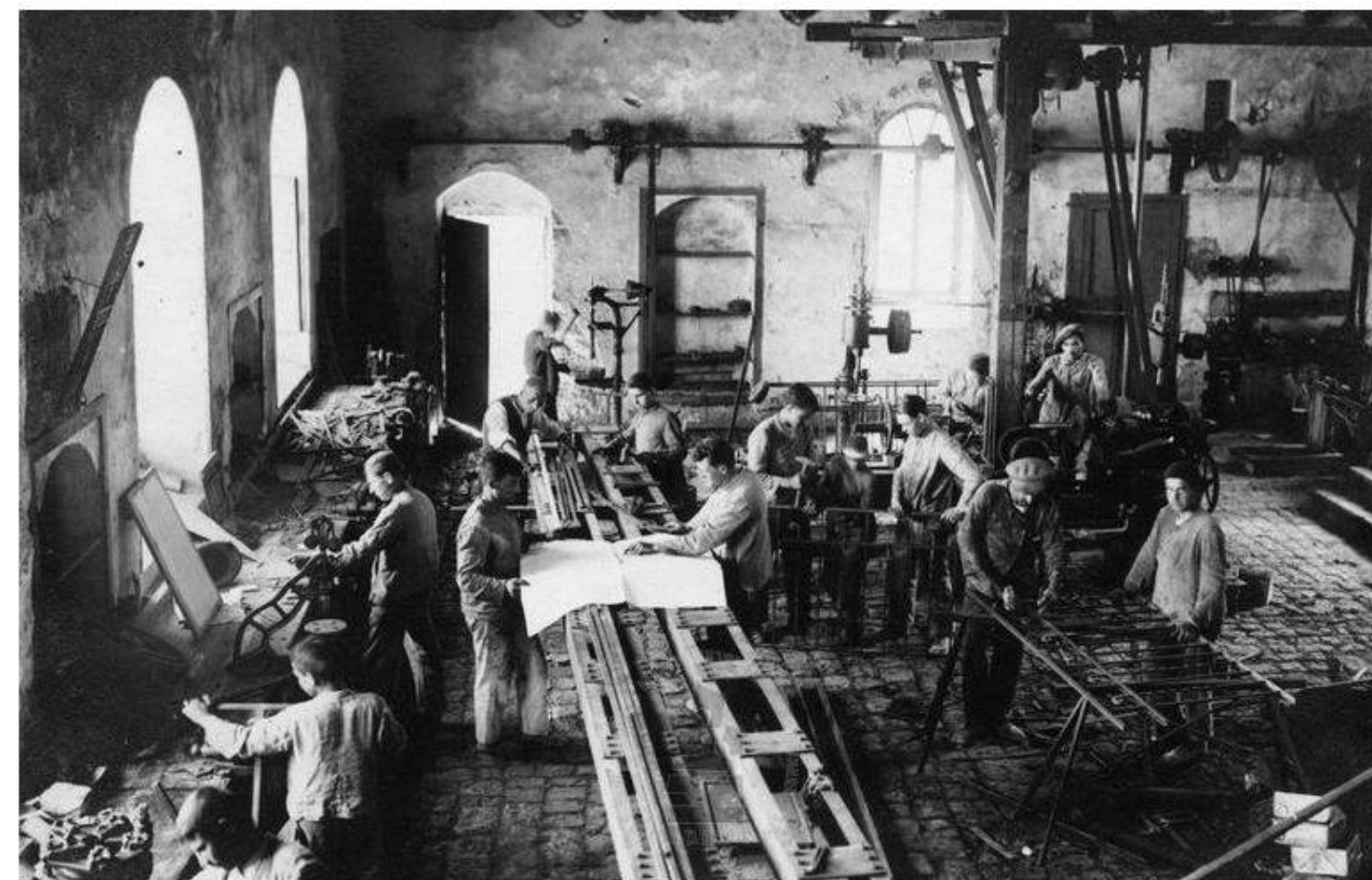
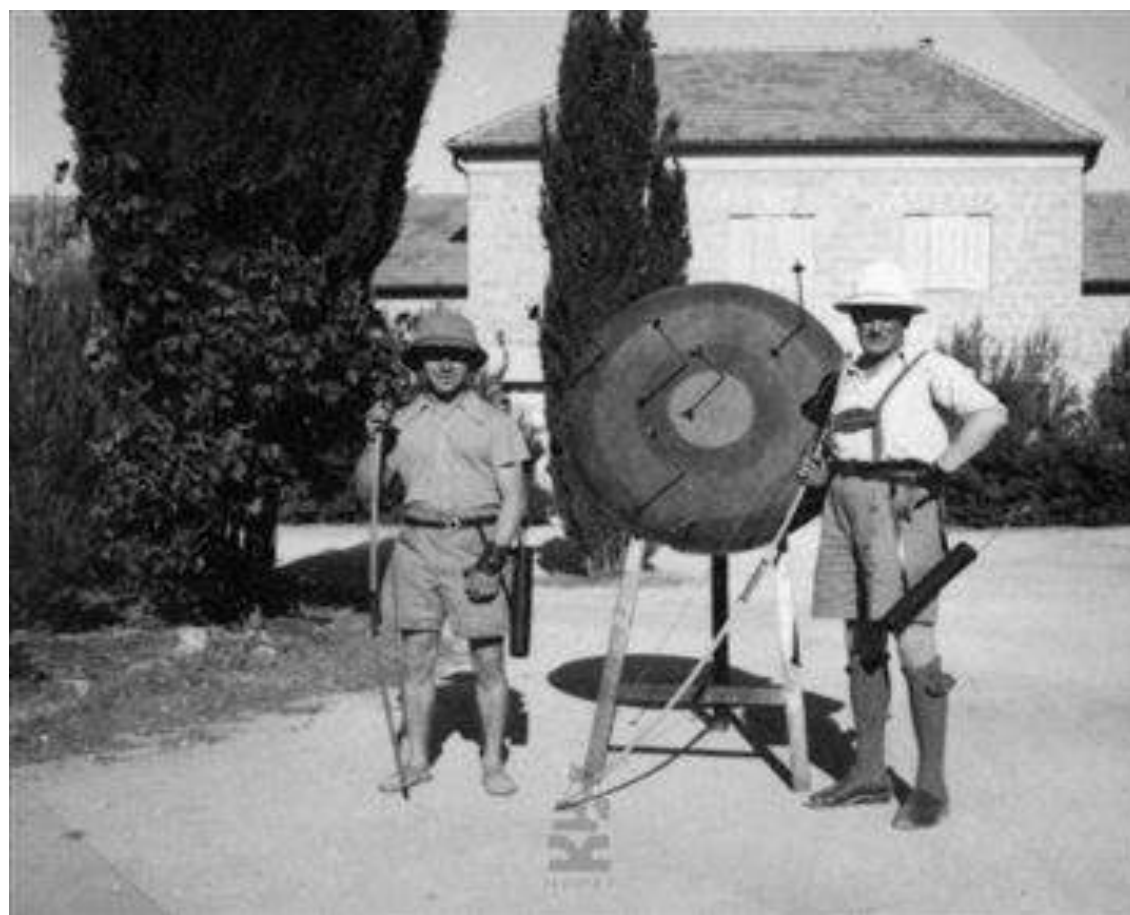

מדרגות לולייניות עם מעקה ברזל מעוצב מבית היוצר של בית היתומים "שנלר", ירושלים
תאריך: 1925 - 1938 | קוד תמונה: YBZ.0014.495

גבר במעיל חורפי לידו שלושה פלאחים - נראים שבודקים מתקן שקשור לסוס, 1925-1940, ארכיון יד בן צבי

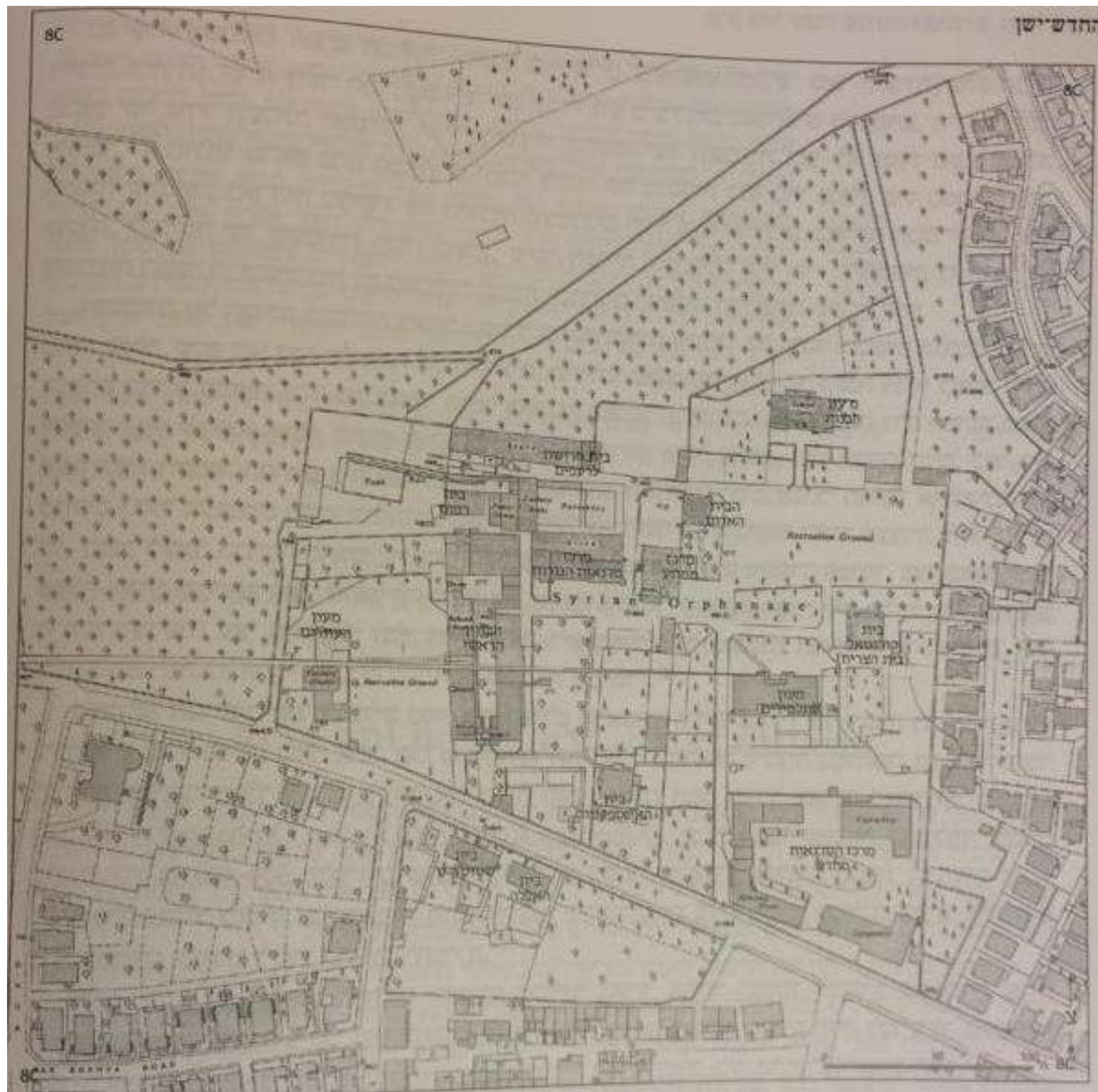

הינריך נוס וחניכיו בבית המלאכה, בית היתומים "שנלר", ירושלים
תאריך: 1925 - 1938 | קוד תמונה: YBZ.0014.485

4.2.10 מגורי העובדים

בשנת 1930, בימי המנדט הבריטי בארץ ישראל, נוסף למתחם מרכז מלאכה חדש. בשלב זה המתחם נוהל על ידי נכדיו של שנלר האב, הכומר הרמן שנלר (1893-1993) והמהנדס ארנסט שנלר (-1986) (1901). בתקופה זו המתחם שימש כמכללה מקצועית לערבים (החל מ-1922).

מפת מתחם שנלר המציגה את מרכז הסדנאות החדש – מתוך: יהושע בן אריה, ירושלים היהודית החדשה בתקופת המנדט, כרך שני, הוצאת בן-צבי, 2011

4.4 מחנה שנלר הבריטי – מבנים צבאיים בריטיים

4.4.1 צריפים טיפוסיים

מתחם שנלר שימש במשך שנים כמחנה צבאי בריטי. בתקופה זו נבנו מבנים צבאיים שונים במתחם, שאינם קיימים כיום. המבנים הללו כללו מבנים בריטים צבאיים טיפוסיים. צריפי המגורים השונים ייצגו טיפולוגיה של מבנים טיפוסיים בריטיים צבאיים חוזרים שנפוצו בכל רחבי האימפריה הבריטית. מבנים אלו נבנו לפי תכניות מדף ומרבית חומרי הבנייה שלהם יובאו לארץ. לרוב המבנים נבנו מעץ בעשורים הראשונים, ובשנות ה-40-30 מבלוקים וטיח. הטיפוס הנפוץ ביותר היה צריף מלבני עם גג דו-שיפועי וקולונדה. על טיפוס זה הופיעו מספר וריאציות – למשל מבנים עם טכנולוגיה זהה אך קטנים יותר, מבנים בעלי מרפסת תצפית או מבנים צרים או קצרים יותר. לרוב מבנים אלו שימשו למגורי חיילים או צרכי מפקדה.

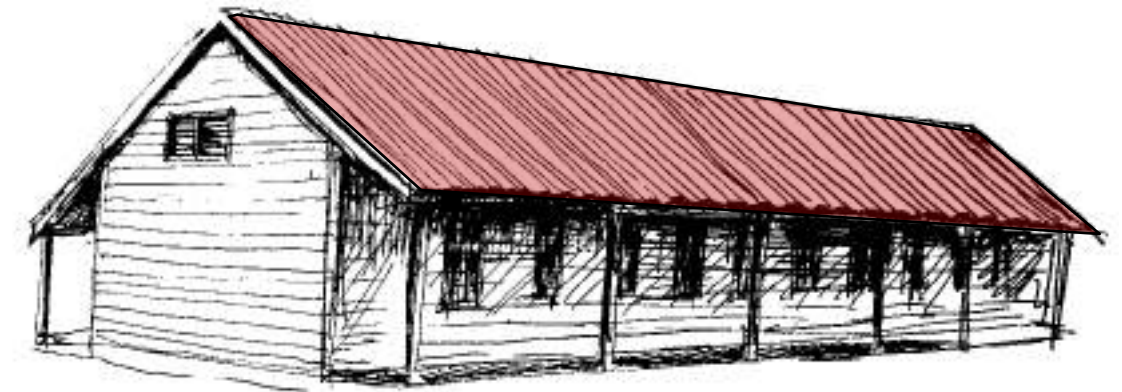
מבנה לבנים במחנה שנלר (מצד ימין)
<http://tkumatosky.org/profiles/details/93>

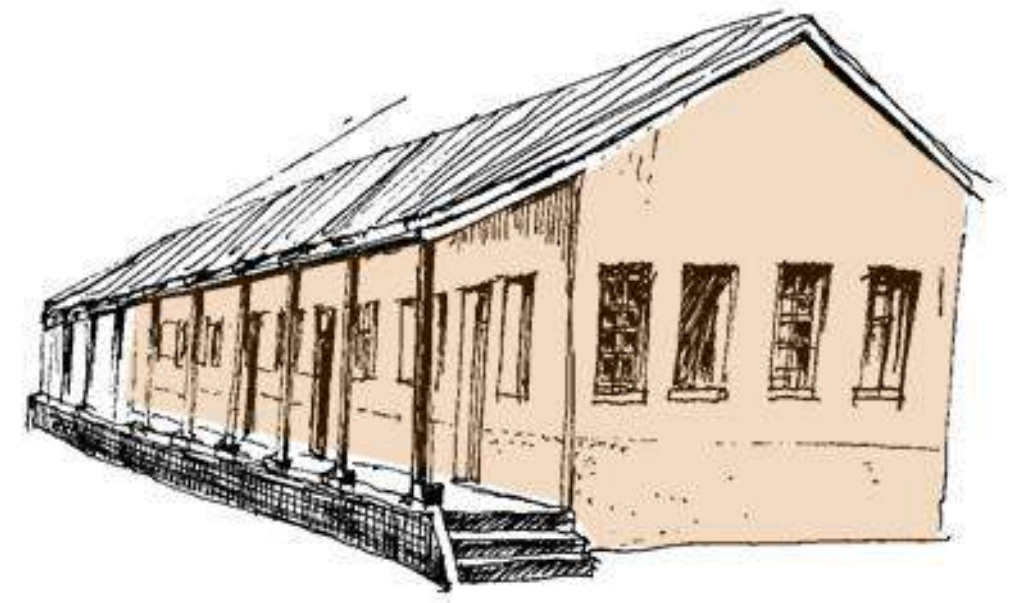
צריף עץ בודד מן התקופה הבריטית שעדיין נותר על תילו (2015) בכניסה למכון הגיאולוגי

תצ"א היסטורית של מבנים בריטיים צבאיים בשנלר

צריף עץ דו שיפועי עם אכסדרה דו שיפועי

צריף טיח דו שיפועי עם אכסדרה דו שיפועי

מבנה לבנים מחצר בית חולים ביקור חולים

4.4.2 צריפי 'ניסן'

טיפוס נוסף של מבנה שהיה קיים במחנה שנלר היה צריף ה"ניסן".

צריפי ניסן הם מסממני הזיהוי הבולטים של הבניה הצבאית הבריטית בארץ ואף בעולם. הצריף קרוי ע"ש ממציו, רס"ן פיטר נורמן ניסן (Nissen) ששרת בחברת ההנדסה המלכותית של הצבא הבריטי והחל להתנסות בין אפריל 16 ו- 18 אפריל 1916 בעיצובי צריף. ניסן, מהנדס מכרות וממציו, תכנן שלוש בקתות אב טיפוס צריף בנוי למחצה גלילי. הצורה חצי הגלילית נגזרה מגג הסככה לקדוח באוניברסיטה של המלכה, קינגסטון, אונטריו. לאחר שאב הטיפוס השלישי הושלם, הושלם העיצוב באופן פורמלי והצריף הוכנס לייצור בחודש אוגוסט 1916. לפחות 100,000 יוצרו במלחמת העולם הראשונה.

שני גורמים השפיעו על עיצובו של הצריף. ראשית, המבנה היה צריך להיות חסכוני בשימוש שלו בחומרים, במיוחד בהתחשב במחסור המלחמה של חומרי בניין. שנית, הבניין היה צריך להיות נייד. מבנים אלו נבנו כמבנים יבילים שנועדו להרכבה מהירה לפי צרכיו המשתנים של הצבא. זו הייתה נקודה חשובה במיוחד לנוכח מחסור המלחמה של מרחב משלוח. גורמים אלו הובילו ליצירת מבנה טרומי פשוט, כדי להקל על ההקמה וההסרה. צריף ניסן תוכנן להיות ארוז בעגלה סטנדרטית ולצורך הקמתו הספיקו שישה גברים בארבע שעות. שיא העולם להעמדה של צריף היה 1 שעה 27 דקות. ייצור של הפחונים דרך בין המלחמות, אבל חזר עם פרוץ מלחמת העולם השנייה. צריפים בסגנון דומה פותחו גם ברומניה ובארה"ב. כל הסוגים הוצאו בייצור של המוני אלפים. הצריף עצמו שימש למגוון רחב של פונקציות מלבד שימוש העיקרי למגורים, בגלל הקלות של ההובלה והבנייה. כמו כן נבנו הצריפים במגוון של קני-מידה לפי השימוש. כך למשל שעל אף שמרבית הצריפים במחנה סירקין היו בגודל טיפוסי – קטנים יחסית – היה קיים גם מערך של מבנים גדולי-ממדים שנבנו באותה הטכנולוגיה של יתר צריפי הניסן ושימשו ככל הנראה כהנגזרים תפעוליים לכלי טיס.

הביקורות על החיים בצריף בדרך כלל לא היו חיוביות. בבריטניה הבקתות היו לעתים קרובות קרות ופרוצות לרוחות, ואילו אלה במזרח התיכון ואסיה נתפסו כמחניקים ולחים.

למרות שהצריף הטרומי נולד כדי לענות על ביקוש לדיור מלחמה, המבנה הותאם לשימוש של פונקציות אזרחיות גם כן – למשל למבנה טרומי בן שתי קומות למגורים. גישה דומה ננקטה עם מבנה המתכת בארה"ב בסוף מלחמת העולם השנייה, עם מאמרים על איך להתאים את המבנים לשימוש ביתי. עם זאת, ההתאמה של הצריף חצי הגלילי לשימושים שאינם מוסדיים לא הייתה פופולרית. הצריף לא עבר התאמה נרחבת לדיור, למרות העלות הנמוכה שלו. זאת משום שתחושת הצריף לא הייתה ביתית כי אם צבאית או מוסדית, וגם בגלל קושי התאמת המבנה הגלילי לרהיטים ביתיים סטנדרטיים. בבריטניה, אחרי מלחמת העולם השנייה רבות הוסבו לחקלאות או פונקציות אחרות, ודוגמאות רבות מאז נהרסו.

צריפים עם גג קמרון במקור – צריפי 'ניסן' משופרים

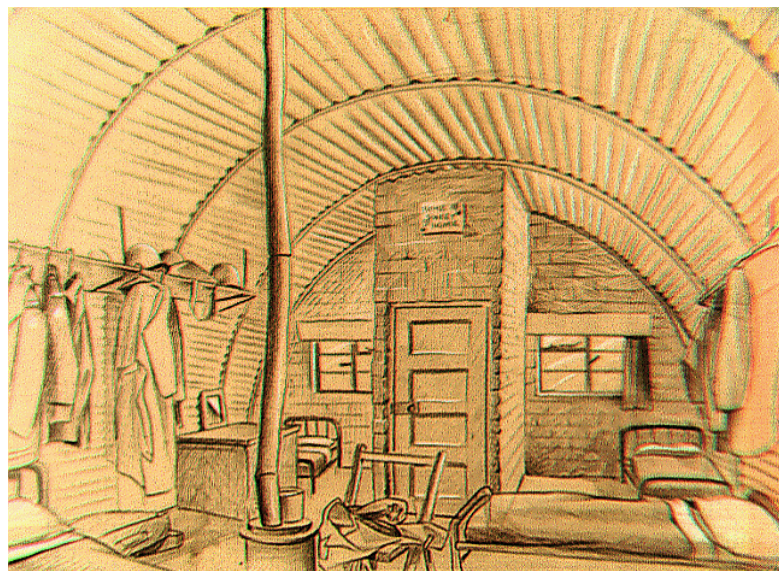
טיפולוגיה זו שאלה מאפיינים מטיפולוגיה המקורית של צריף ניסן, שנבנה כולו מגג כזה בעוד שבמבנים אלו הרכיבו את הגג על-גבי מסד של קירות מחומרים קשיחים. מבנים אלו שימשו ברובם למשרדים ומגורים והם מאפיינים חתך רחב של מבנים צבאיים שנבנו החל משנות השלושים ע"י הבריטים.

להבדל מצריפי ניסן מקוריים שבהם יש מערכות קורות פלדה, במבנים אלו היתה מערכת קשירה ולכן האיטום לא טוב. הגגות החלידו עם השנים מאחר והמחברים של הגגות שהיו עשויים קשירות של חוטי תיל, ובסופו של דבר היה צריך להחליף את הגג. ברוב המקרים הוחלף הגג לטכנולוגיית קירוי שונה – גג פח שטוח או גג רעפים דו שיפועי. מבנים אלה הם למעשה הגלגול השני של טיפולוגיית מבנה עם גג פח קמור.

בשנלר היו מספר מבנים שהחלו כצריפי ניסן והפכו למבנה מהסוג הנ"ל.

דוגמאות למבנים מטיפוס זה ממחנה סירקין כיום

שרטוט של פנים צריף ניסן, של צבא ארה"ב, מלחמת העולם השנייה (מקור: scharch.org)

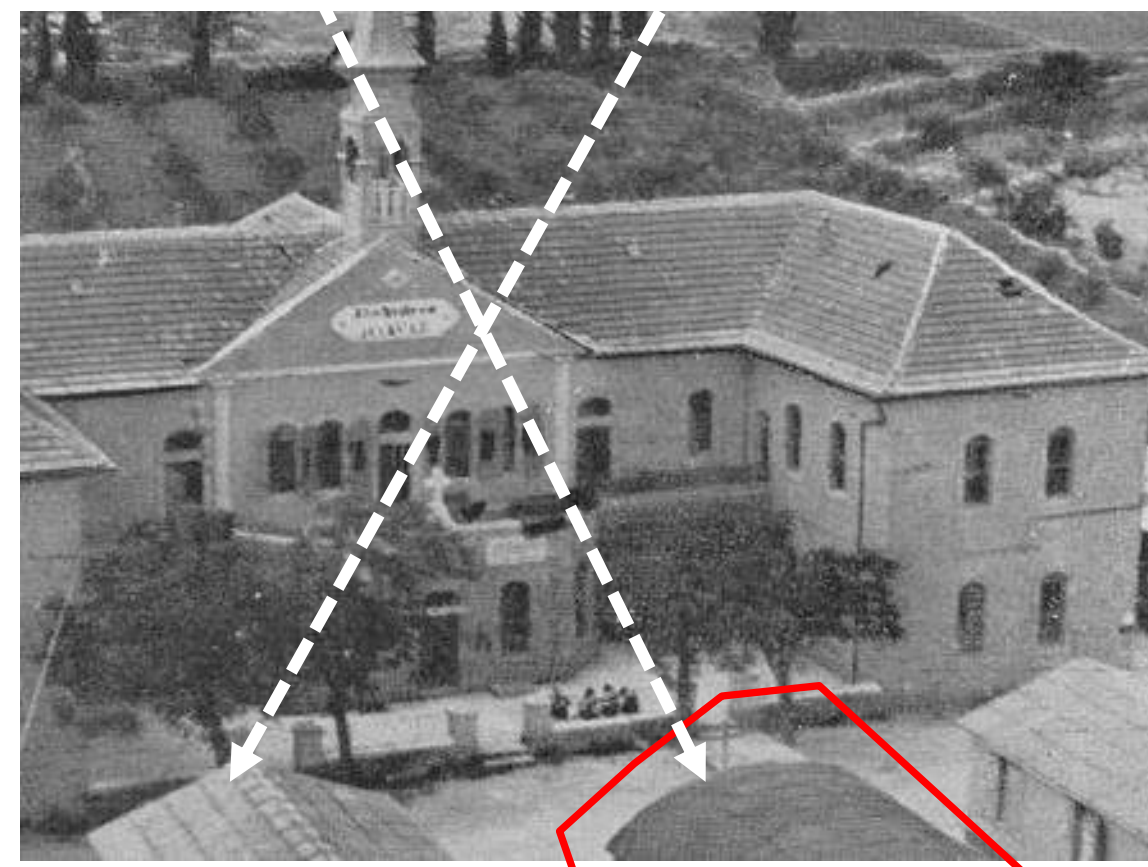
בית-חולים שדה בריטי בצריף ניסן, מלחמת העולם הראשונה (מקור: הספרייה הלאומית של סקוטלנד)

הנבנים צריף ניסן לפני הרפורמה
2008 ארכיון איציק שוויקי

צריף ניסן מדגם "משופר" מראה טיפוס בינוי מקורי- מחנה סירקין

מעון העיוורים עם קצה של צריף ניסן בתחתית התמונה – כבר לא קיים היום.
משני צידיו מבני לבנים עם גגות דו שיפועיים

המבנים בריטיים לפני הריסתם .
2008 ארכיון איציק שוויקי-

המבנים בריטיים לפני הריסתם .
2008 ארכיון איציק שוויקי-

משטחי הבטון של המבנים בריטיים לאחר הריסתם . 2012 ארכיון איציק שוויקי-

דוגמאות לצריפים צבאיים במחנה שנלר

צריף עץ בודד מן התקופה הבריטית שעדיין נותר על תילו (2015) בכניסה למכון הגיאולוגי

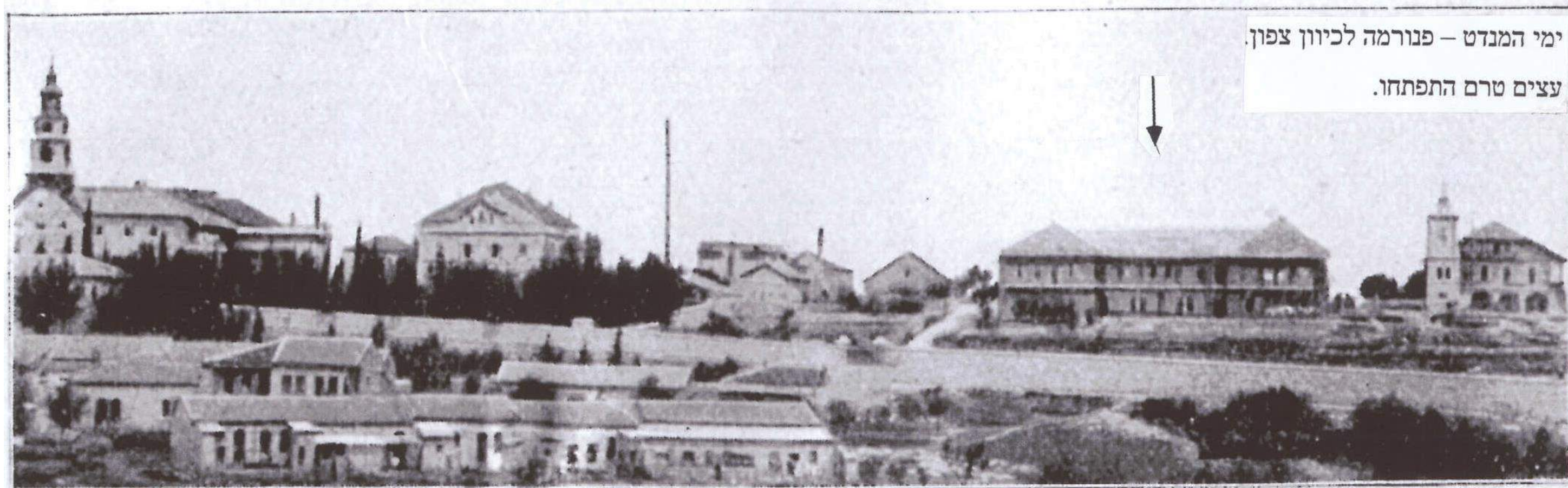
דוגמאות לצריפים צבאיים במחנה שנלר

טכנולוגיה זו שימשה את הבריטים כשיטת בנייה קשיחה יותר מעץ פשוט אך פשוטה יותר מבטון. לכן ניתן למצוא שיטה זו במבנים רבים במחנה – אלו מבני עץ מעט קשיחים יותר. בשיטה זו קורות העץ מהוות את הקונסטרוקציה של המבנה, על גביה הונחה רשת ברזל משני הצדדים שמאפשרת הדבקה של שכבת טיח עבה לחיזוק ויצירת מראה קשיח יותר.

1930

Eisler Jakob, Haag Norbert & Holtz Sabine., *Kultureller Wandel in Palästina im fruhen 20.Jahrhundert. Eine Bilddokumentation*, (bibliotheca academica Verlag), Epfendorf 2003, p. 97, 261

ימי המנדט – פנורמה לכיוון צפון.
עצים טרם התפתחו.

Die Gebäude des Syrischen Waisenhauses.

Hauptgebäude.

Pfarrhaus.

Ziegelei.

Mädchenwaisenhaus.

Direktorat.

מתוך תיק התיעוד של מעון המתלמידים, של אדר' ד"ר גיל גורדון

מתוך: Silas Hertzler Collection, Mennonite Church USA Archives-Goshen

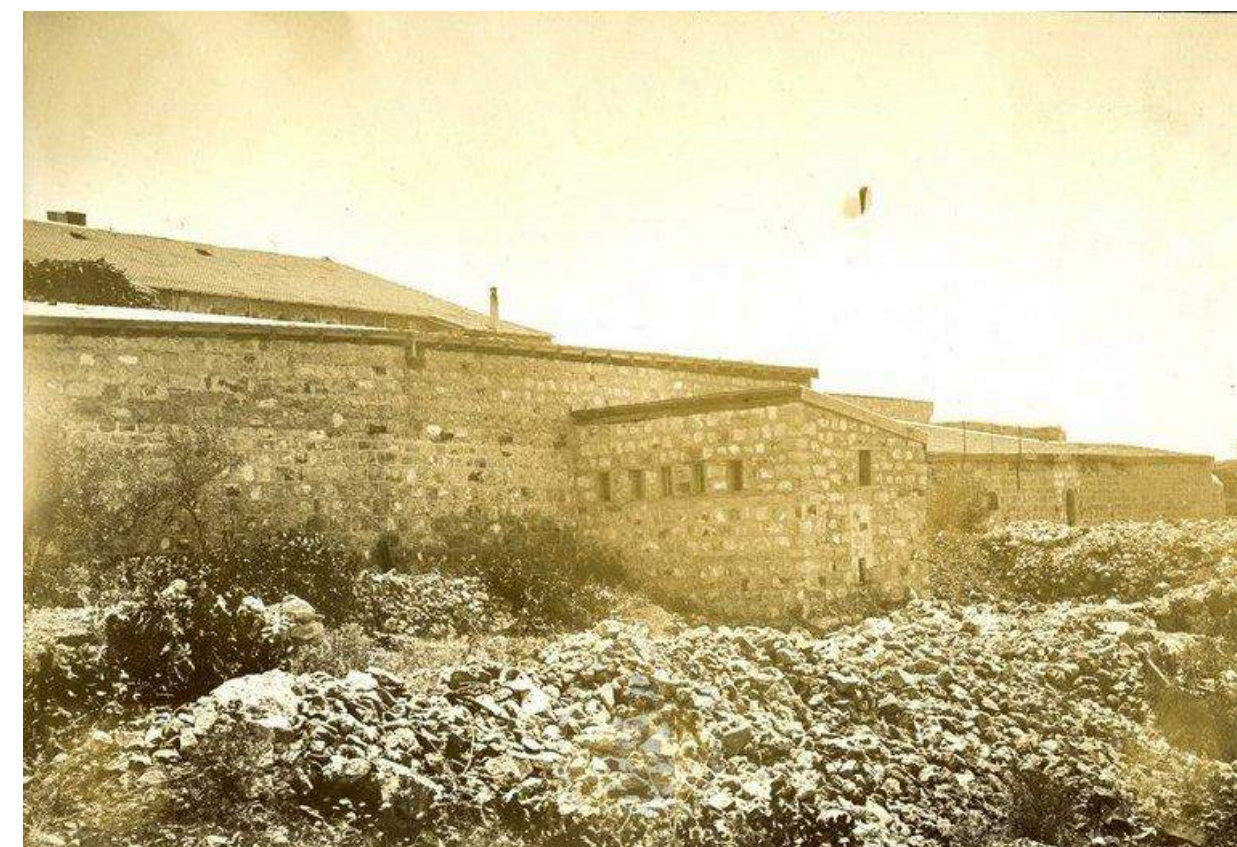
מבני אבן צדדיים בתוך המתחם (1910), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

החומה המקיפה את המתחם (1870-1910), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

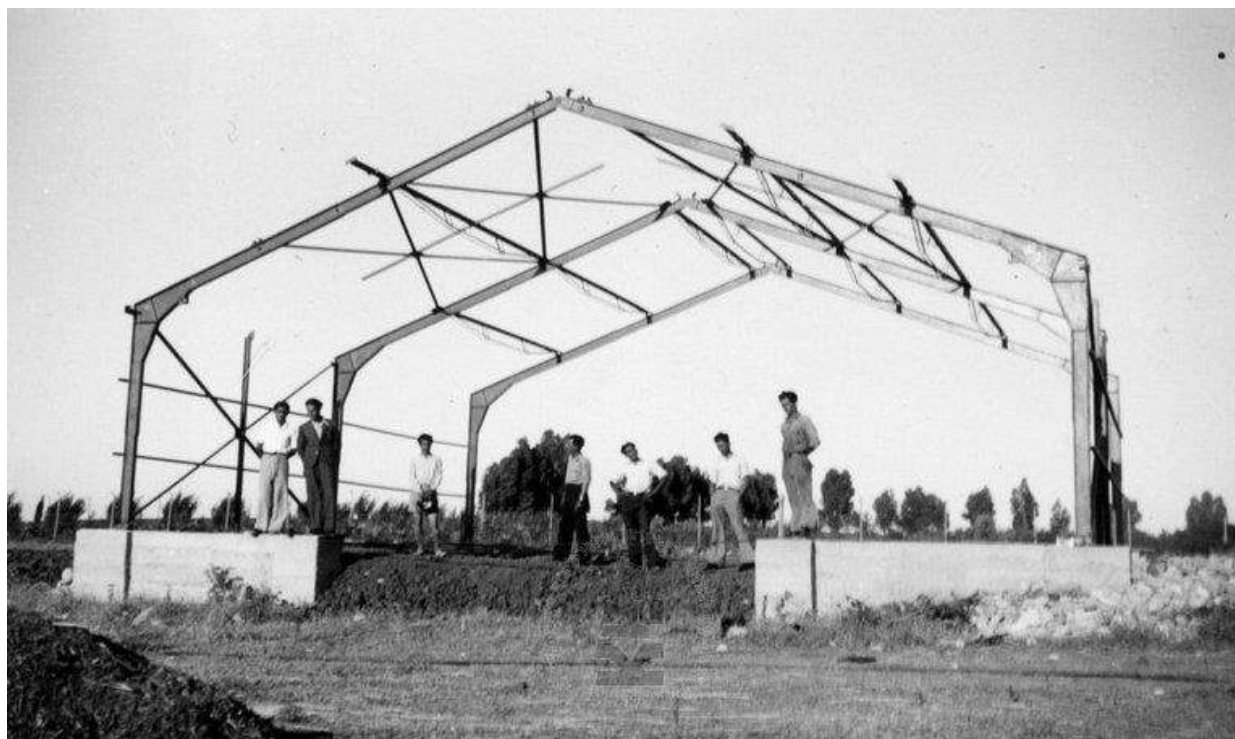
מבנה אבן ותוספת ליד חומת המתחם (1870-1910), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

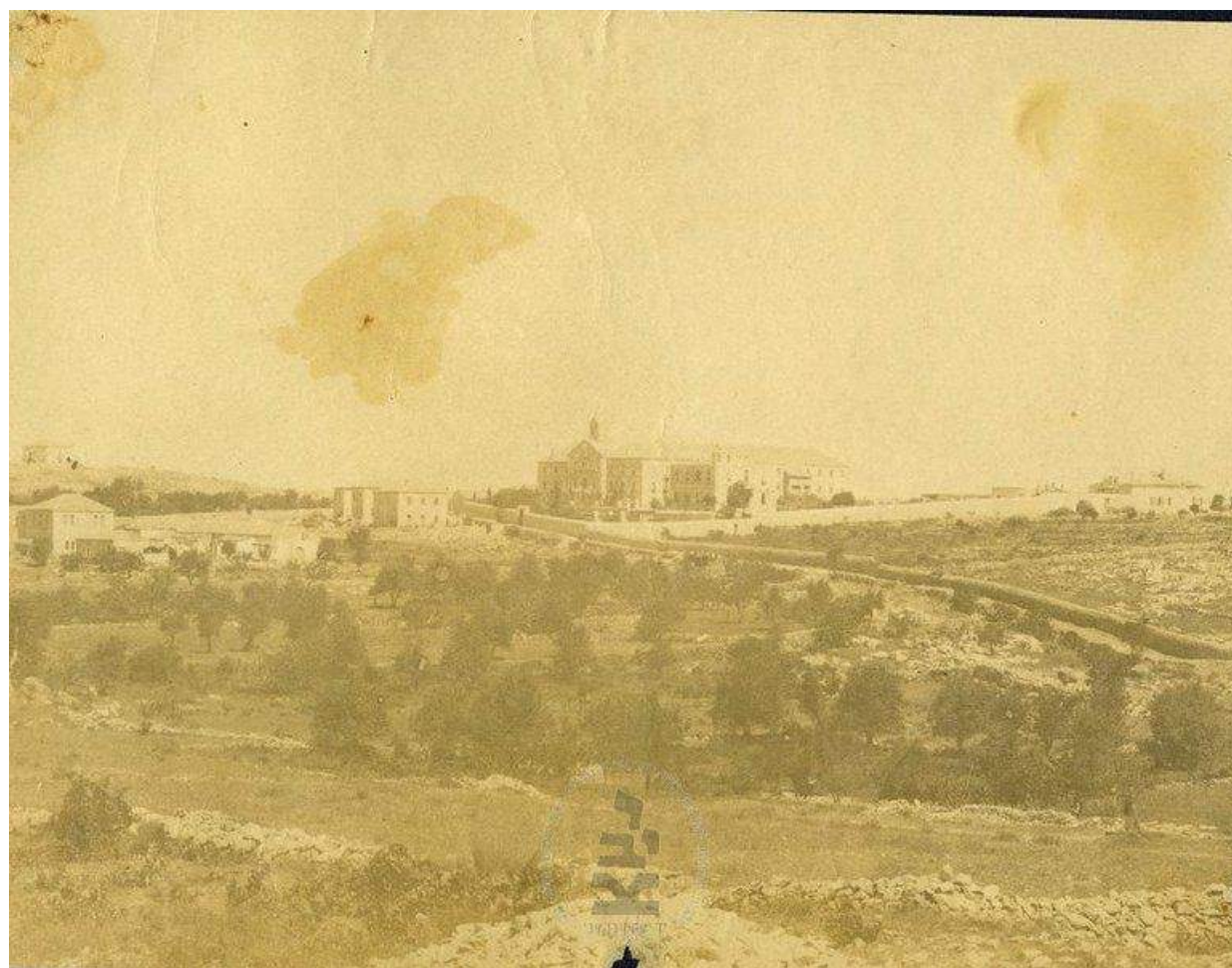
מבנים נמוכים צמודים לחומת המתחם (1870-1910), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

מבנה מפח מגולבן מורכב על שלד מתכת (1925-1935), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

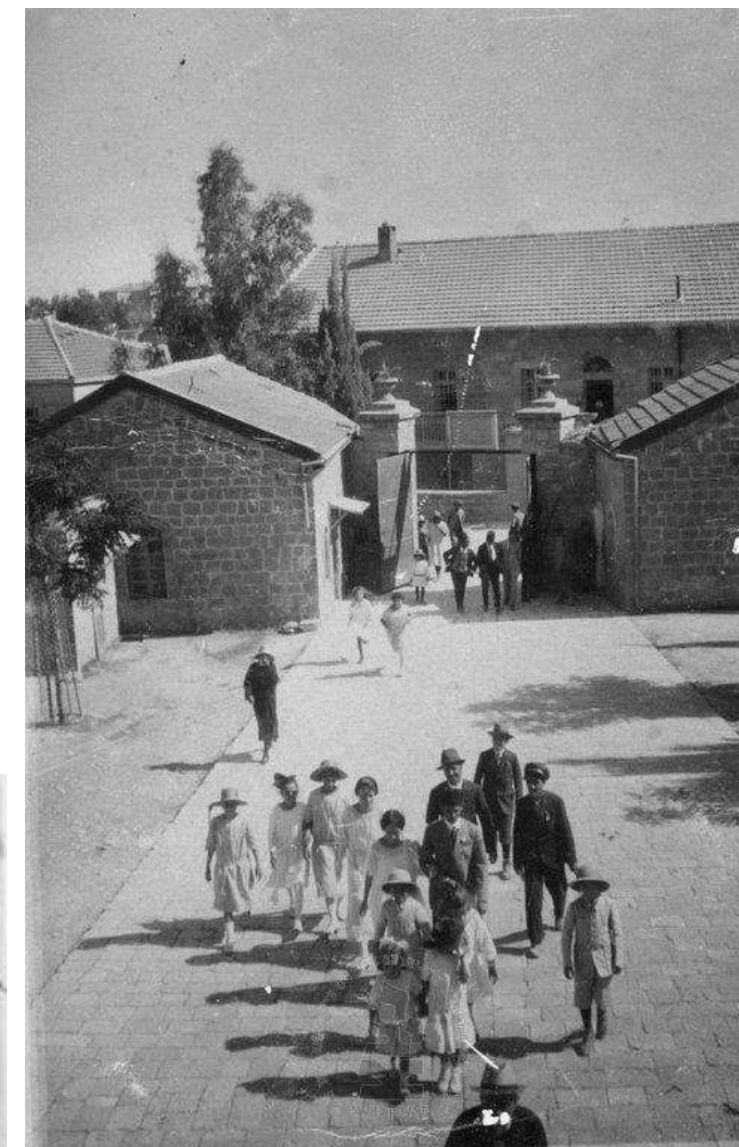
שלד ברזל למבנה, מגמת עבודות ברזל ב'בית היתומים' (1925-1935), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

מראה כללי של המתחם (1870-1910), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

בית היתומים והמגדל, מבט מבית העיוורים (1923), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

קבוצת ילדות ומבוגרים יוצאים מהשער הראשי (1920-1925), מתוך ארכיון הצילומים יד יצחק בן-צבי

גלויות מתחילת המאה ה-20

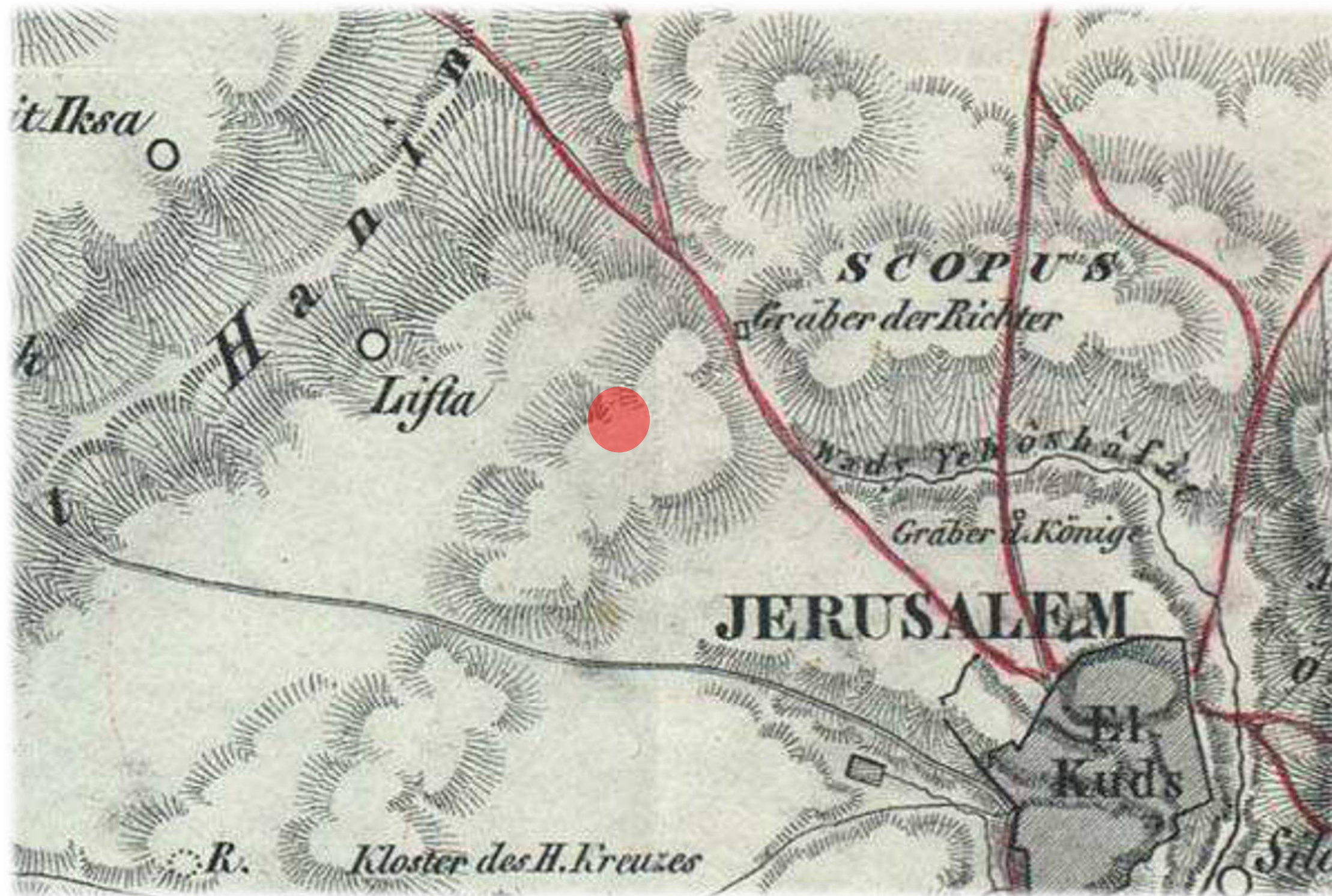
מתוך: אוסף משה שפירא

5. היסטוריה כרטוגרפית

5.1 מפות היסטוריות

מפת 1841 Robinson and Smith

אוסף הספרייה הלאומית

JERUSALEM.

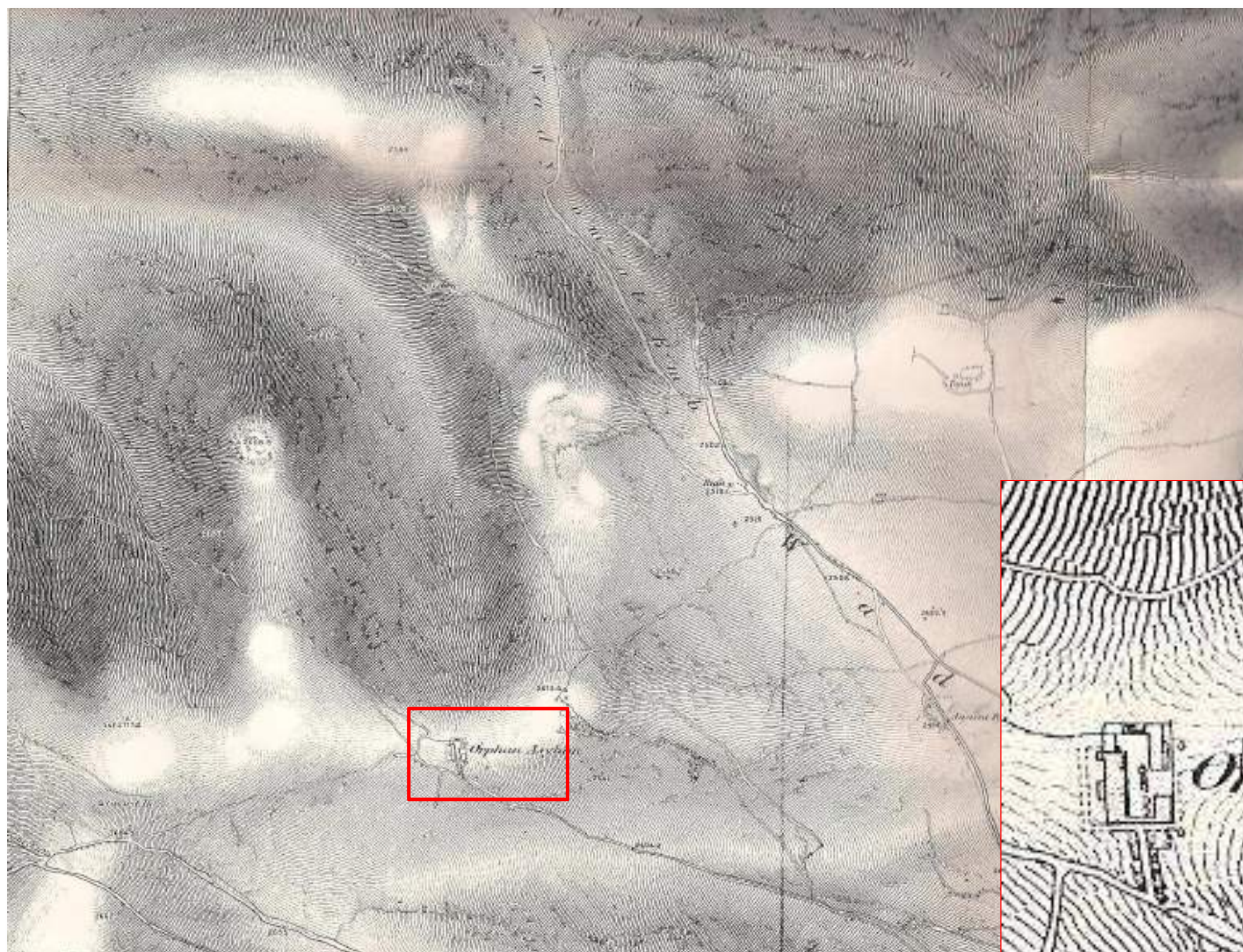
מפת וילסון 1865

אוסף הספרייה הלאומית

מפת וילסון, 1868

במפה ניתן לראות את ציון המתחם כ"מחסה
ליתומים", יחד עם מערך מתחמי ראשוני,
בסמוך לכביש ראשי.

מתוך: אוסף המפות ע"ש ערן לאור, אתר הספרייה הלאומית

ה"מושבה הגרמנית"

בית היתומים הסורי

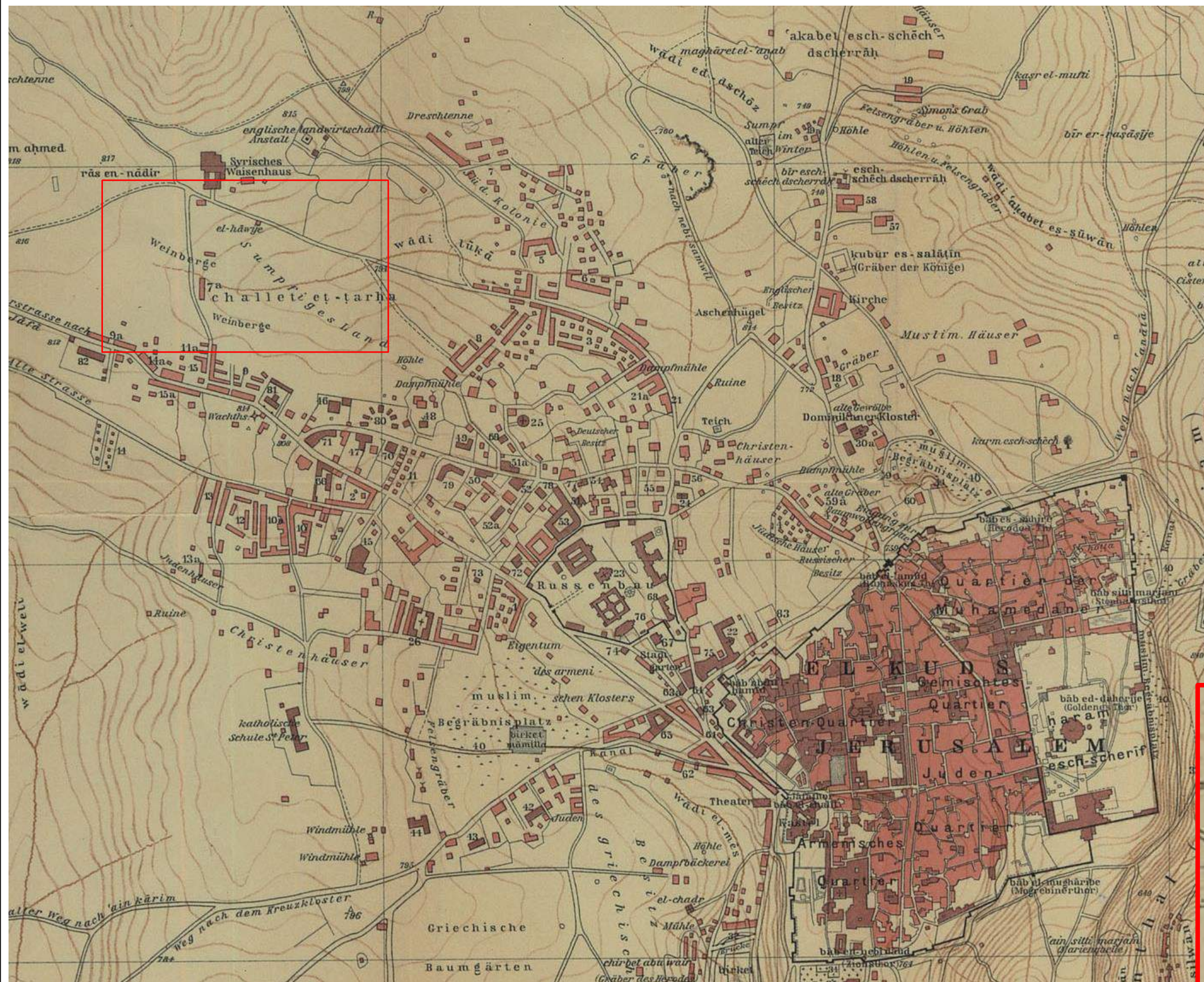
אוסף הספרייה הלאומית

מפת קונרד שיק 1894-5

במפה מופיע הכיתוב:

“Syrisches Waisenhaus” - בית יתומים סורי.

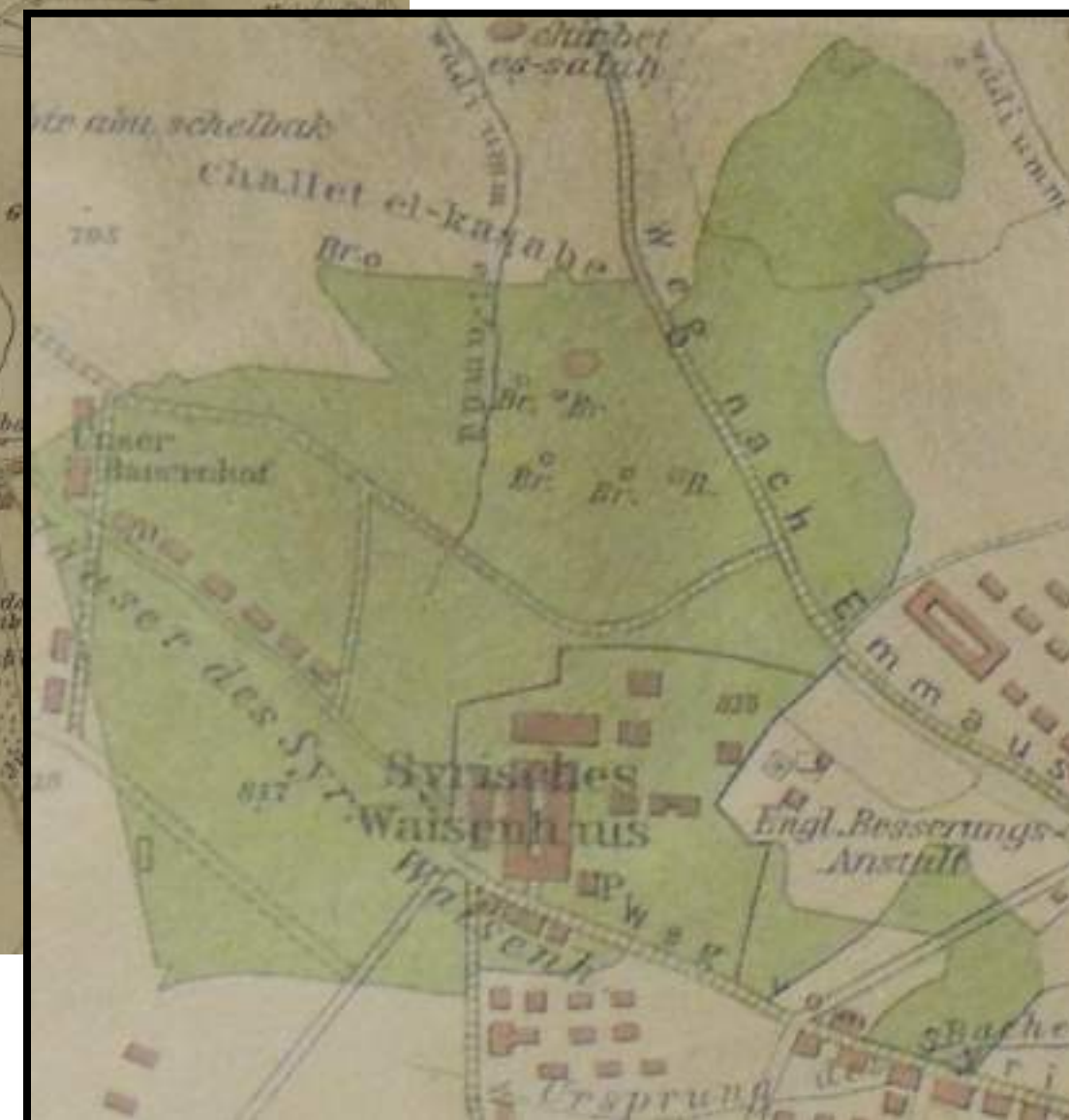
הבינוי המופיע מלמד על מערך מתחמי המקיף
אזור לא מבונה במרכזו, עם מספר מבנים
משניים בסמוך אליו. לראות את תוספות המבנה
המרכזי ומעט המבנים סביבותיו

מתוך: אוסף המפות ע"ש ערן לאור, אתר הספרייה הלאומית

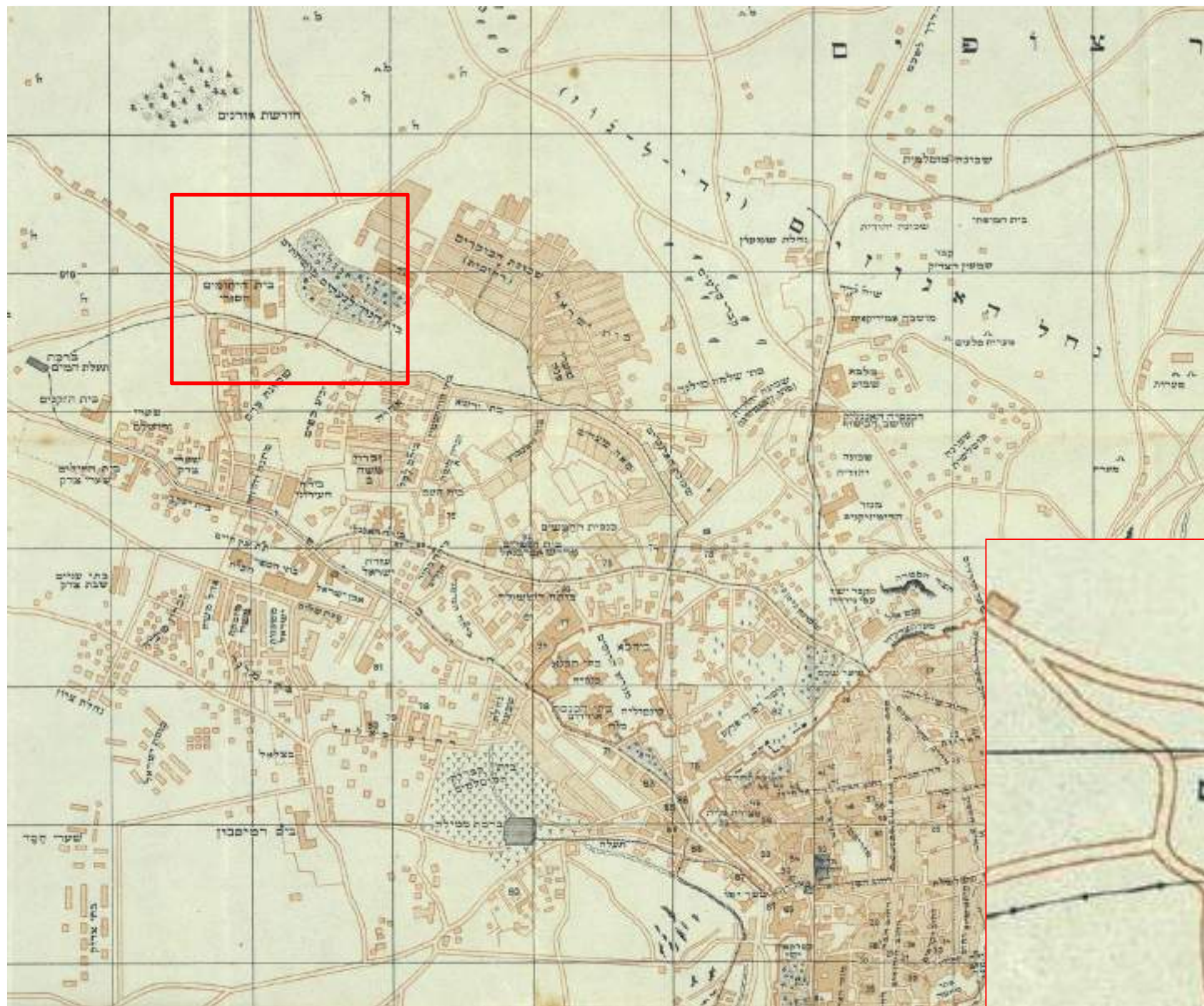
מתוך: אוסף משה שפירא

מפת ישעיהו פרס, 1921

במפה מופיע הכיתוב: בית יתומים סורי.

הבינוי המופיע מלמד על מערך מתחמי מוקף בחומה או בגדר, המקיף אזור מבונה. ניתן לזהות את הבניין הראשי של המתחם המורכב מאגפים שונים המחוברים בצורת טלאי על טלאי. ישנם מבנים נוספים מימין הבניין הראשי. כן ניתן לזהות צמד מבני מגורים שנבנו מחוץ לחומה ההיקפית של המתחם.

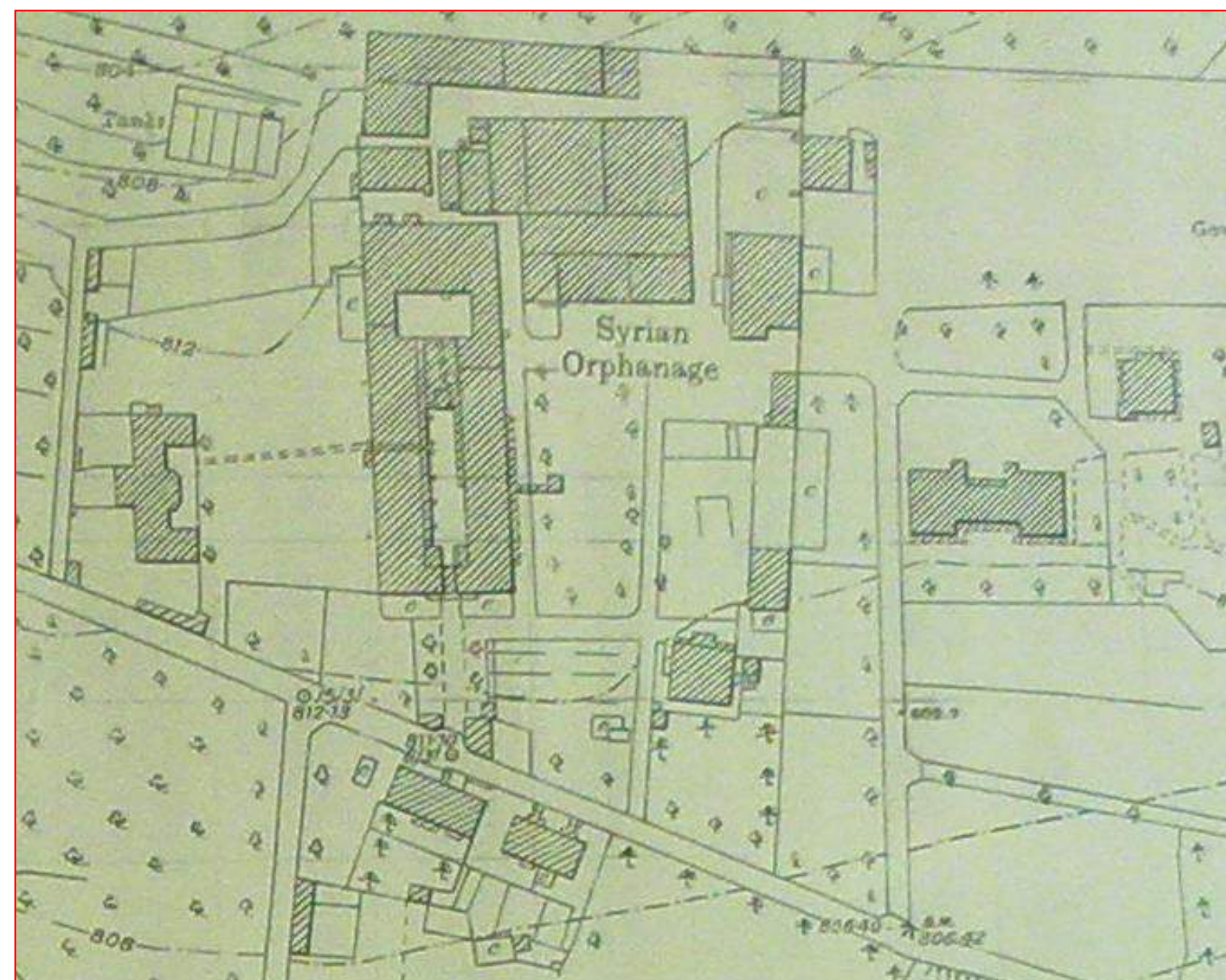

מתוך: אוסף המפות ע"ש ערן לאור, אתר הספרייה הלאומית

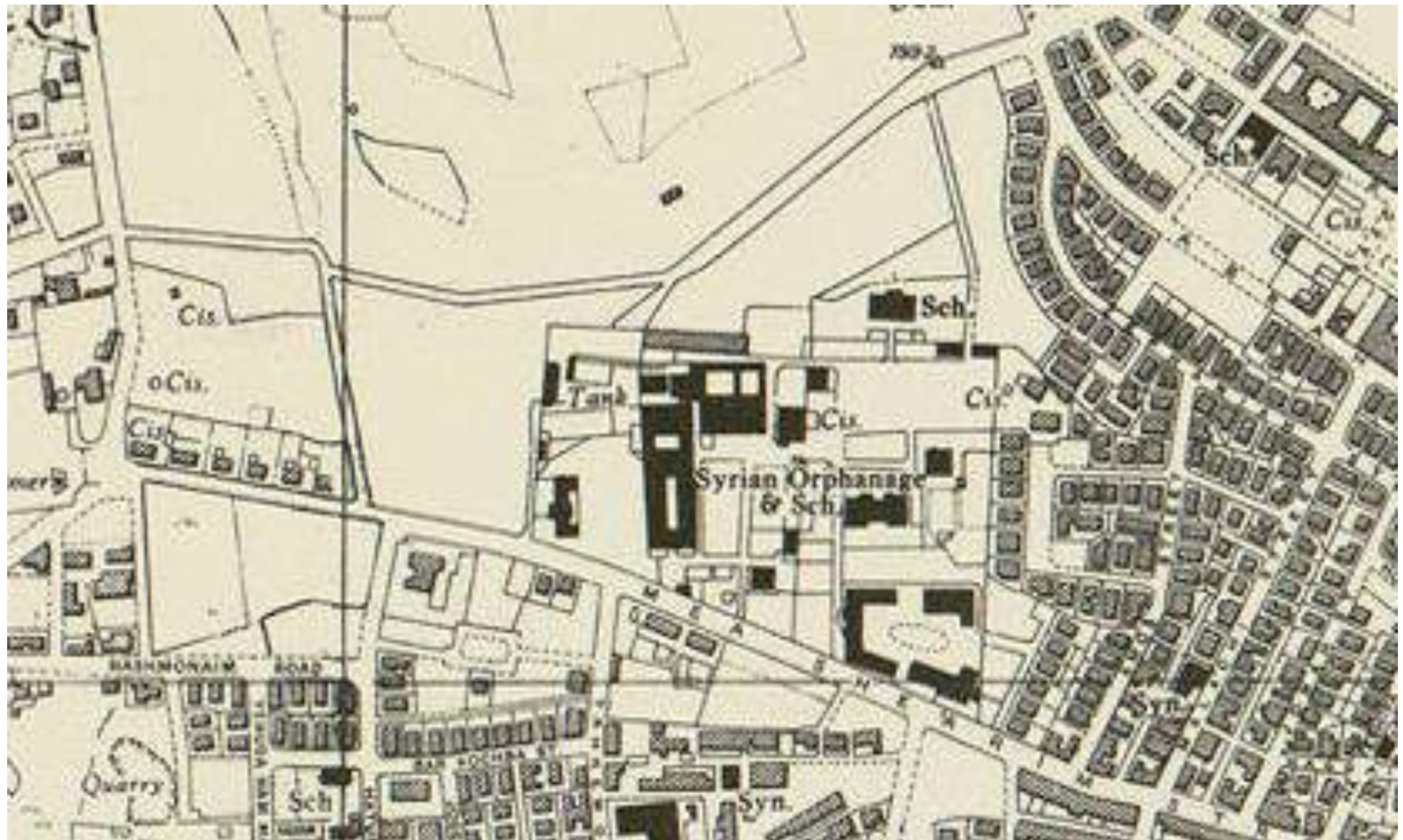
מפת SOP, 1927

במפה מופיע הכיתוב: 'Syrian Orphanage' – בית יתומים סורי.

ניתן לזהות מספר מבנים במפה: הבניין הראשי על שתי החצרות שבתוכו ומעון העיוורים משמאל לבניין הראשי. בפינה הימנית העליונה של הבניין הראשי מופיע מרכז תשלובת התעשייה ובית הניהול וכן את מרכז המינוע. עוד שמאלה ניתן לזהות את מבנה מעון המתלמידים ו'בית קורנטאל'. כמו כן ניתן לזהות צמד מבני מגורים מחוץ לחומה ההיקפית של המתחם.

מתוך: אוסף ספריית המפות המחלקה לגאוגרפיה, האוניברסיטה העברית, הר הצופים

5.2 תצלומי אוויר היסטוריים

תצלום חיל האוויר הגרמני, 1918

בתצלום ניתן לזהות את הבניין הראשי (1) ושתי חצרותיו, מעון העיוורים (2) מימינו, מרכז תשלובת התעשייה ובית הניהול (3) בפינה השמאלית-התחתונה ובהמשכו את המרכז הממונע הראשון (4). ליד המרכז הממונע נמצא הבית האדום (5). כמו כן ניתן לזהות שורה של בתי מגורים (6) שנבנו מחוץ לחומה ההיקפית של המתחם. משמאל לבניין הראשי במרחק מה ניתן לזהות את מעון המתלמדים (7) ומשמאלו את בית 'קונרטאל' (8).

מתוך: ארכיון מחוז באירן

תצלום חיל האוויר הגרמני, 1918

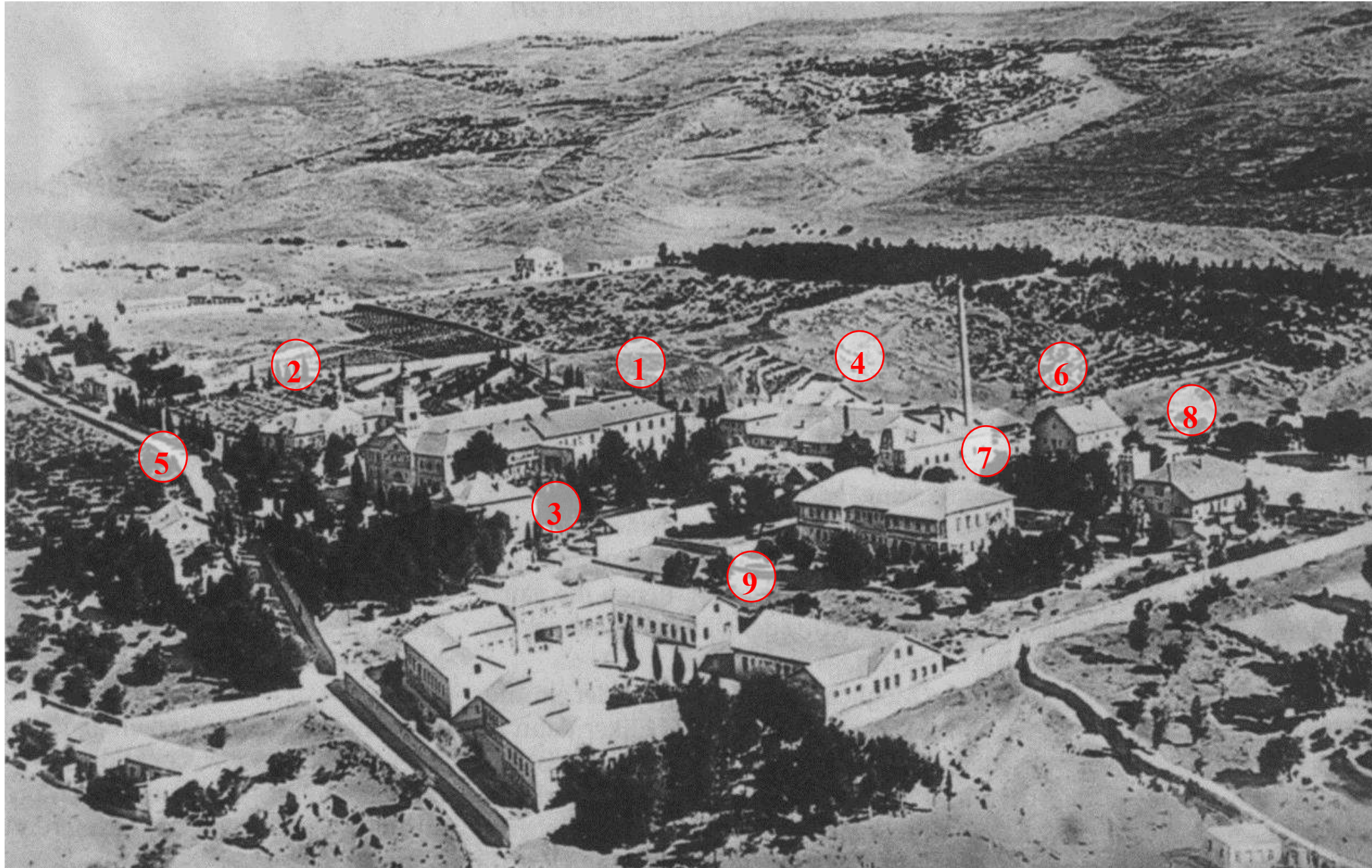
בתצלום ניתן לזהות את הבניין הראשי ושתי חצרותיו, מעון העיוורים מעליו ומרכז התעשיות עם בית הניהול מימין לו. ליד מרכז התעשיות ניצבים מרכז המינוע והבית האדום ובהמשכם מעון המתלמדים ו'בית קורנטאל'. ניתן לזהות שורה של בתי מגורים מחוץ לחומה ההיקפית של המתחם.

מתוך: ארכיון מחוז באירן

תצלום אוויר, מבט לכיוון צפון-מערב. תמונה זו מספקת מבט נדיר למתחם שנלר בכללותו בתחילת העשור השלישי של המאה ה-20.

בתצלום ניתן לזהות את הבניין הראשי ואת מגדל הצריח בחזיתו הדרומית (1), את מעון העיוורים עם מגדל הצריח בחזיתו המזרחית (2) ואת בית המפקח (3). מרכז תשלובת התעשייה והמרכז הממונע ניצבים מזרחית לבניין הראשי (4). דרומית לבניין הראשי ומחוץ לחומה ההיקפית של המתחם ישנה שורת בתי מגורים (5). עוד ניתן לזהות את הבית האדום (6), את מעון המתלמדים (7) ואת 'בית קורנטאל' (8). בקדמת התמונה ניצב מרכז הסדנאות החדש (9) שבנייתו הסתיימה בשנה זו. כפי שניתן לראות 'מעון הבנות', שבנייתו החלה ב-1931 והסתיימה ב-1934, לא מופיע בתמונה מה (מה שמסייע בתארוך התצלום).

מתוך: נפתלי טלמן, לקורות בית היתומים הסורי, בתוך- ספר זאב וילנאי, הוצאת אריאל 1984

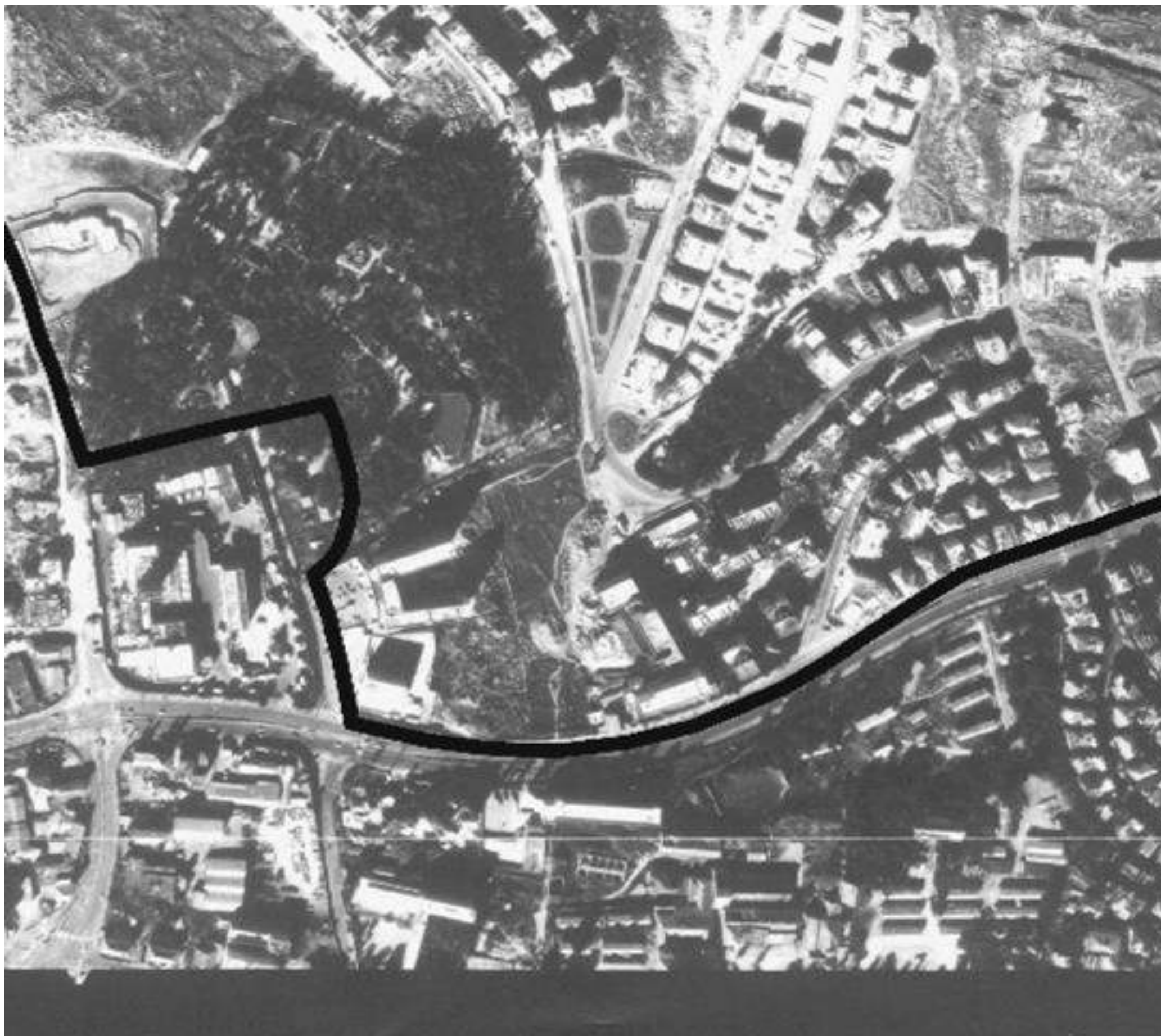

1947

1967

מתחם שנלר (מסומן בקו שחור) שימש בתקופה זו כמחנה צבאי.

בתצלום ניתן לזהות את הבניין הראשי ואת מעון העיוורים לשמאלו. מרכז התעשיות עומד באופן חלקי בפינה הימנית העליונה של הבניין הראשי אך המרכז הממונע ניצב בשלמותו. כן ניתן לזהות את הבית האדום, את מעון המתלמדים ואת 'בית קורנטאל' (מוקף בשחור). שורה של בתי מגורים מחוץ לחומת המתחם מסומנים בריבועים שחורים. בפינה המזרחית התחתונה של המתחם (מוקף באדום) עומד מרכז הסדנאות החדש שהוקם סביב 1930. בחלקו הצפון-מזרחי של המתחם ניתן לזהות את 'מעון הבנות' (מוקף באדום) שבנייתו הסתיימה ב-1934.

מתוך: תיק התיעוד של גיל גורדון

מבט לכיוון דרום: מתחם שנלר (מסומן בקו שחור) שימש בתקופה זו כמחנה צבאי. בתצלום ניתן לזהות את הבניין הראשי (1) ואת מעון העיוורים (2). מרכז התעשיות והמרכז הממונע בפינה השמאלית התחתונה של הבניין הראשי (3). כן ניתן לזהות את הבית האדום (4), את מעון המתלמדים (5) ואת 'בית קורנטאל' (6). בפינה השמאלית העליונה נמצא מרכז הסדנאות החדש (7) ובפינה השמאלית התחתונה 'מעון הבנות' (8).

מתוך: תיק התיעוד של גיל גורדון

6. התפתחות המתחם

6.1 התפתחות השטח הבנוי 1840-1967

מתחם שנלר הוקם בשלהי התקופה העות'מאנית כתחנת מיסיון מטעם ארגון שוויצרי. התפתחות המתחם נעשתה בשני גלים: (1) מאמצע המאה ה-19 עד עשורה האחרון – תקופה בה פעל המתחם כמוסד חינוכי ייחודי מסוגו בארץ – ו-(2) מסוף המאה ה-19 עד ערב מלחמת העולם הראשונה – תקופה שבה המתחם קיבל אופי עירוני-שכונתי.

בשנת 1939, לאחר שגרשו הבריטים את כל התושבים הגרמניים מתחומי הארץ, תפס הצבא הבריטי את המתחם והפך אותו למחנה צבאי. בתקופה זו הבריטים הקיפו את הבתים בגדרות תייל. בשנת 1948, עם פינוי המתחם ע"י הבריטים, תפסו לוחמי 'ההגנה' את האתר. הכרזת המדינה הפך האתר לבסיס לחיילי צה"ל, שישבו בו למשך כחמישים שנה.

BUILT PRIOR TO 1841	■	נבנה עד 1841
1841-1865	■	1865 – 1841
1866-1888	■	1888 – 1866
1889-1910	■	1910 – 1889
1911-1925	■	1925 – 1911
1926-1937	■	1937 – 1926
1938-1948	■	1948 – 1938
1949-1956	■	1956 – 1949
1957-1967	■	1967 – 1957

מתוך: "אטלס ירושלים"

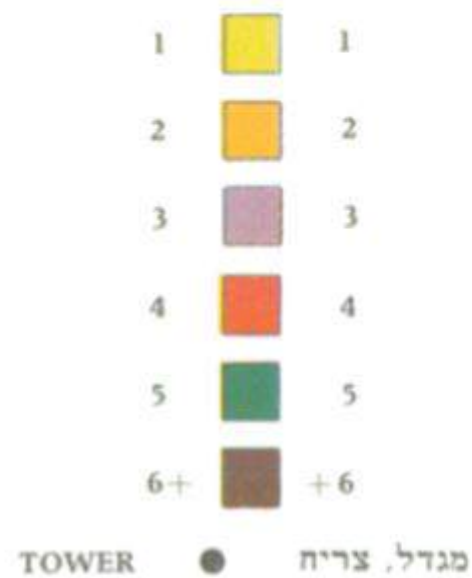
6.2 גבהי בינוי – 1940 ו-1967

כלל המבנים בשטח המתחם נבנו בטווח גובה של קומה אחת עד שלוש קומות, כשישנם שני מגדלי צריחים.

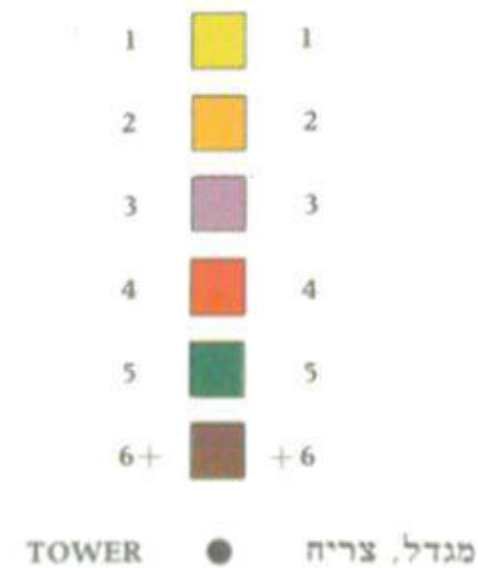
ניתן לראות כי בחלוף השנים גובה הבנייה הממוצע נשמר ואולם במרבית המבנים נבנו קומות נוספות, עדיין בטווח של קומה אחת עד שלוש קומות.

מספר הקומות, 1967, NUMBER OF FLOORS

מספר הקומות, 1940, NUMBER OF FLOORS

מתוך: "אטלס ירושלים"

7. ניתוח מצב קיים

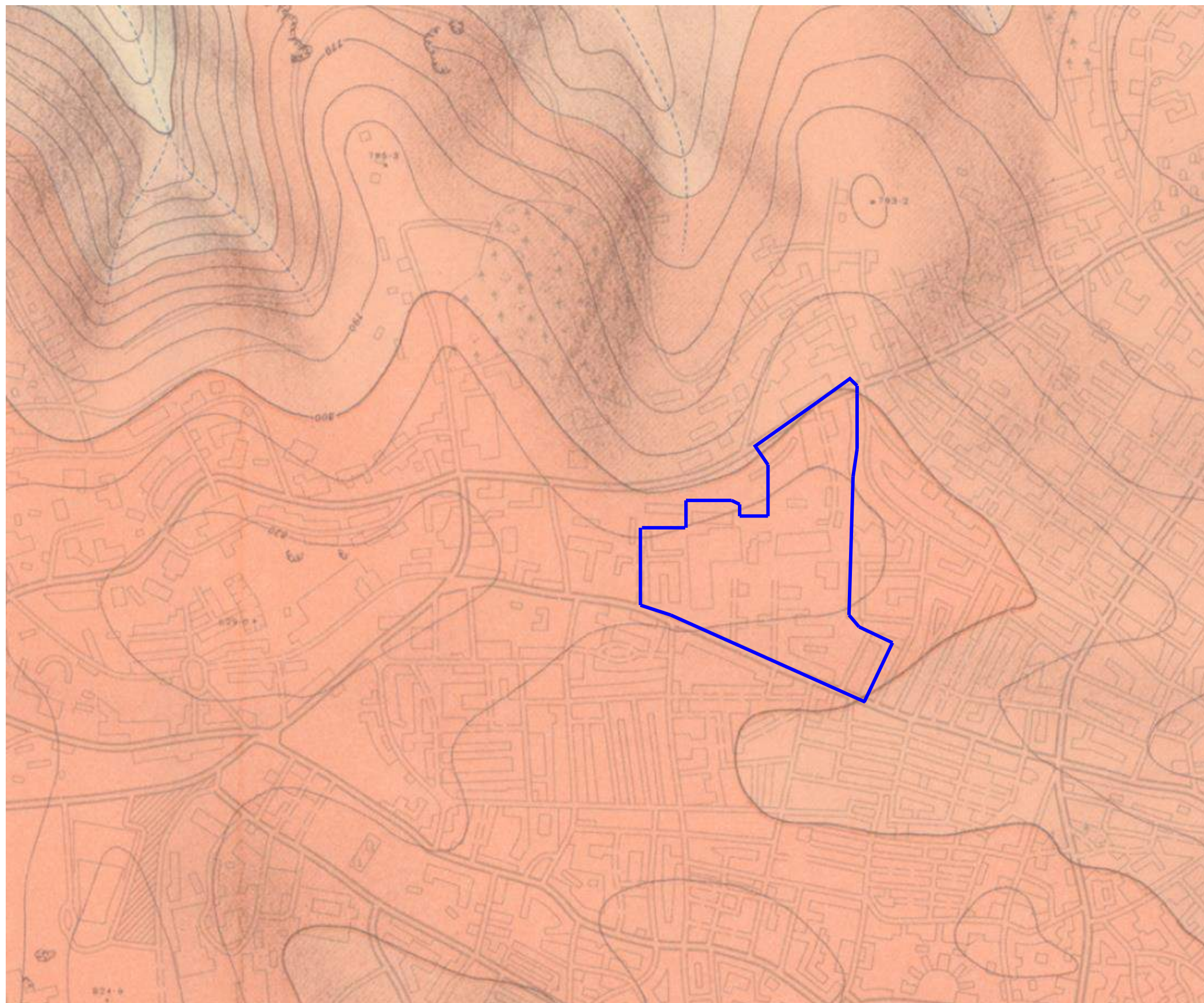
7.1 ניתוח טופוגרפי

מתחם שנלר נבנה בנקודה גבוהה יחסית באזור (800-850 מטר) בשטח מישורי בעיקרו.

ממזרח ומצפון לשטח המתחם ישנה ירידה הדרגתית בגובה.

מצפון למתחם נמצאים מספר ואדיות תלולים עם נחלים.

ממערב חלה עלייה קלה בגובה כששיא הגובה הוא כ-830 מטר.

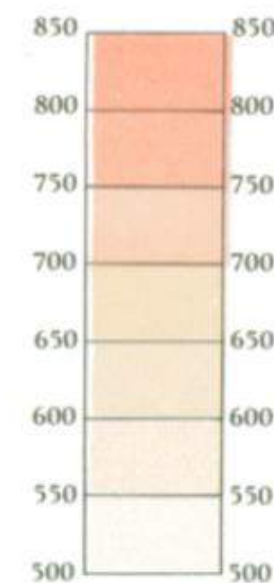

RELIEF

תבליט

LAYERS IN METERS:

גווי גובה במטרים:

מתוך: "אטלס ירושלים"

7.2 ניתוח בנוי-פנוי

פנוי (מסומן בכחול): 82%

בנוי: 18%

8. חלוקות משנה

8.1 היסטורי

הגרעין ההיסטורי של המתחם הוא הבניין הראשי. מבניין זה, שעבר שינויים רבים (כולל תוספות ובנייה מחדש לאחר השריפה של תחילת המאה ה-20) צמח והתפתח כל המתחם. המרכז הממונע הראשון הוא חלק מהגרעין ההיסטורי של המתחם.

בשנים שלאחר הקמת 'בית היתומים הסורי' נוספו מבנים לכיתות לימוד ולמעונות וברבות השנים נוספו מבני מגורים נוספים.

עם התפתחות 'בית היתומים' והתרחבות תחומי הלימוד וענפי המקצוע הנלמדים במוסד נוספו מעונות נוספים וכן מרכז תעשיות.

מקרא

	1850-1890
	1890-1910
	1910-1930
	1930

8.2 שימושים

מתחם שנלר התחיל מגרעין מצומצם של בית משפחה ומוסד חינוכי קטן והתפתח לכדי שכונה של ממש הכולל מגוון רחב של מבנים בשימושים שונים.

המתחם כלל בתוכו: מוסד חינוכי, בתי מלאכה ותעשייה, מעונות מורים ותלמידים, בתי מגורים ומרכזי ניהול.

מקרא

	מוסד חינוכי (רב שימושי)
	מלאכה ותעשייה
	מעונות
	מגורים
	מרכז ניהול

9. ניתוח אדריכלי וטכנולוגי

9.1 ניתוח אדריכלי

המתחם נבנה על פני עשרות שנים, ומבניו נועדו לשרת שימושים מגוונים שונים, ולפיכך הסגנון האדריכלי אינו אחיד על פני כל המבנים. עם זאת, מרבית המבנים נבנו בסגנון גרמני הטיפוסי לתקופה הוילהלמית או לבנייה הטמפלרית בישראל. כמו כן היו המבנים מושפעים ממסורת הבנייה הנוצרית, כמבנים שנבנו במתחם נוצרי מיסיונרי.

9.1.1 האדריכלות הנוצרית בירושלים

מאפייניה העיקריים של הבנייה הנוצרית, עקב היותה לרוב ציבורית, היא מונומנטליות המשולבת בפונקציונליות, דבר הבא לידי ביטוי במספר מבנים שונים במתחם שנלר. רוב האדריכלים של מבני הנוצרים בישראל היו נוצרים מקומיים, כמו קונרד שיק או תיאודור זנדל, שיצרו מבנים מכובדים ומרשימים, דוגמת הטליתא קומי, בית רטיסבון ובית היתומים בשנלר. הבנייה הנוצרית, הן הציבורית והן הפרטית, מתאפיינת באלמנטים אירופאים מובהקים עם השפעות אוריינטליות, דוגמת סימטריה בחזית, תריסי רפפה, גגות רעפים משופעים, "תפר שוליים" המדגיש את פינות הקיר, עיצובים וגילופים באבן ועוד. רוב המבנים הנוצרים נבנו בתוך מתחמים סגורים, כמו מגרש הרוסים, שנלר והמתחם הצרפתי. מיקום המבנים הנוצריים היה לרוב בסמיכות לעיר העתיקה, לאורך ציר רחוב הנביאים או מעט רחוק ממנו (כמו מתחם שנלר או טליתא קומי) ועל הר הזיתים, שם ביקשו הנוצרים לחזק את אחיזתם. יוצאי דופן הם מבנים נוצריים הקשורים למקום, דוגמת מנזר סן סימון שחודש בשלהי המאה ה-19 במקום המתחם המקודש הישן, או המושבה הגרמנית, שיושביה ביקשו במכוון ליהנות מחיי כפר, הרחק מהכביש הסואן.

בין מבני הציבור החשובים של המחצית השנייה של המאה ה-19 הם מוסדות החינוך הדתיים שחלקם הוקמו במנזרים לדוגמא ראטיסבון, אך חלקם הוקמו במבנים יעודיים לבית ספר כדוגמת שנלר.

בית נבון ביי

9.1.2 בנייה וילהלמית

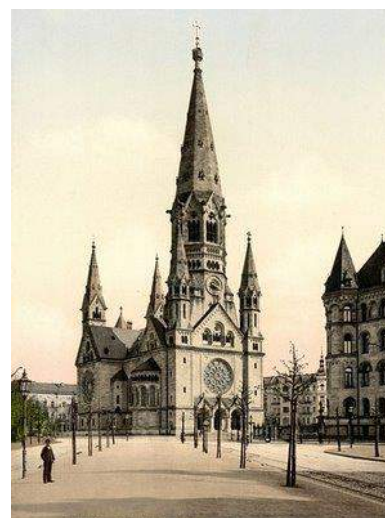
מבני מתחם שנלר נבנו החל מאמצע-סוף המאה ה-19 ועד לעשורים הראשונים של המאה ה-20, תקופה שחפפה בחלקה לתקופת המלוכה של וילהלם השני. המבנים בתקופה זו נבנו בסגנון שמכונה "אדריכלות וילהלמית". מבני שנלר שנבנו בסגנון זה כוללים את בית היתומים המרכזי, בית הצריח, בית המפקח, מעון העיוורים, מעון הבנות ועוד.

ב-1888 מת הקייזר הראשון. בנו, פרידריך ה-3, מספיק למלוך 99 יום בלבד, ומת אף הוא, מסרטן הגרון. הקייזר השלישי (והאחרון) הוא וילהלם ה-2, בנו של פרידריך ה-3. וילהלם ה-2, התקנא בהתפשטות הקולוניאלית של המעצמות האחרות, וביחוד אנגליה, ושאף להשיג גם לגרמנים "מקום תחת השמש", לאחר שהתברר לו שיריבותיה של גרמניה השתלטו על כל הנתחים השמנים של אפריקה ואסיה והשאריות שנותרו הן רק "צל". אף על פי כן הוא בנה צבא וצי אדירים, וביסס אחיזה גרמנית בקולוניות רחוקות דוגמת נמיביה. ב-1890 הוא פיטר את הקנצלר ביסמרק, שדגל בשיתוף פעולה אירופי. ב-1894 השביע הפרלמנט הקיסרי, הרייכסטאג. בזמנו הפכה ברלין לעיר הומה והוא אף הביא לעיר פיתוח מואץ – ב-1902 נחנכה המסילה הראשונה של הרכבת העירונית, העילית והתחתית, מגשר ורשה (Warschauer Brücke) עד גן החיות.

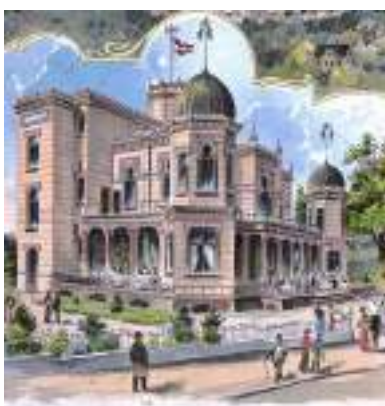
מבחינת סגנון הבניה בתקופתו מכנה קרויאנקר את הסגנון "האדריכלות הווילהלמית הייצוגית" מאחורי שם כולל זה מסתתרים סגנונות שונים, מניאו רומאנסק ועד לניאו בארוק ("Wilhelminian Baroque") ואפילו אוריינטאליזם. למעשה סגנון זה בא לידי ביטוי בשנלר במבנים שנבנו במסורת בניה גרמנית מסורתית, עם תוספות ייצוגיות כגון צריחים, מגדלים, וחזיתות ייצוגיות.

וילהלם ה-2 בקריקטורה צרפתית ובצילום

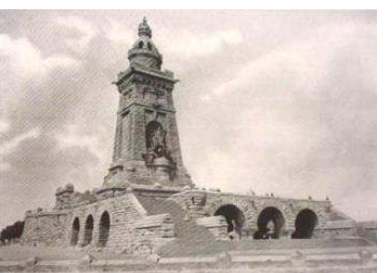
כנסיית הזיכרון ברלין

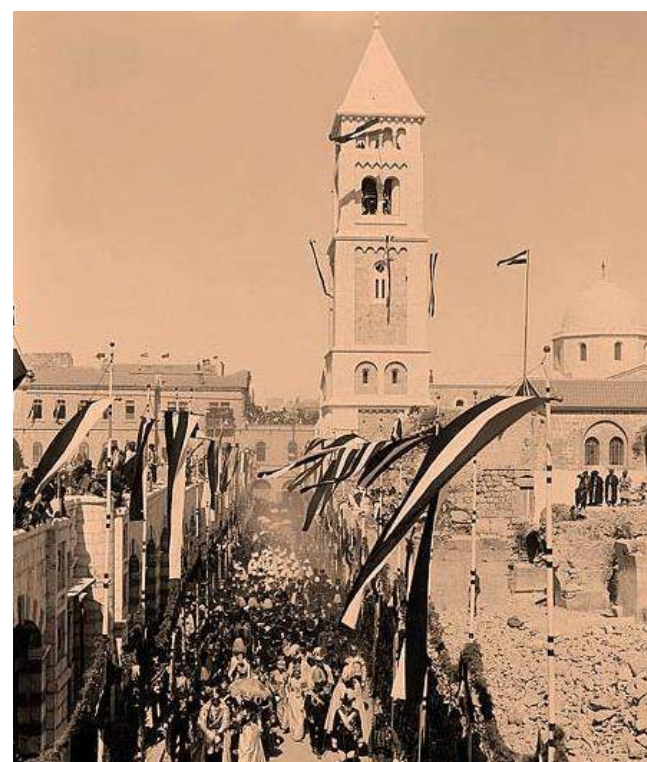
Café Orient

Bode-Museum 1904

1984 ליפציג אנדרטת הרייך

חנוכת כנסיית הגואל ע,י הקיסר ירושלים 1898

כנסיית הדורמציון (1906) נבנתה על קרקע אותה קבל במתנה הקייזר מן הסולטן בעת ביקורו בירושלים. מגדל הפעמונים כך מספרת האגדה הירושלמית נבנה כדיוקנו של וילהלם ה-2

9.1.3 הבניה הטמפלרית

נדבך תרבותי חשוב, שהשאירו אחריהם הטמפלרים, הוא הבניה הייחודית שהטביעו בנופי ארץ ישראל. הקהילה הטמפלרית הביאה לארץ שיטות בניה וידע, שלא היו קיימים כאן, טרם בואם. השימוש המתוחכם ברכיבים מקומיים, בטכנולוגיות בניה מגוונות, בתוספת עיצוב ארכיטקטוני מושקע, חוללו מהפיכה בבניה המקומית. השפעות אלו לא פסחו על מתחם שנלך. המבנים הפשוטים יותר של המתחם כגון מרכז המינוע נבנו במתכונת המזכירה את הבינוי הטמפלרי בארץ, ולמעשה מרבית המבנים במתחם מזכירים בניה טמפלרית עם תוספות ייצוגיות כפי שמופיעים בבניה הוילהלמית.

המאפיינים הטמפלרים, גם במבנים המסוגגנים יותר, כוללים פשטות עיצוב, מיעוט מרכיבים דקורטיביים ומינימיזציה של קירות מעטפת. מאפיינים נוספים היו: קירות נושאים, תריסי עץ, גגות רעפי חרס ומרצפות שציירו הטמפלרים בעצמם. המגורים נבנו מחומרים איכותיים, על מנת להפחית את הצורך בתחזוקה בעתיד.

הבניה נעשתה מאבן מקומית: כורכר, גיר או כל אבן שהיתה בסביבה, על ידי סיתותה, וככל שנקפו השנים כך עלה טיבן של האבנים המסותתות. חומרי בניה נוספים היו: עץ, מרצפות, ורעפים, שיובאו מאירופה. העץ היווה מרכיב עיקרי ושימש לנשיאת כיסוי הרעפים, ליצירת גגות ותקרות, ולתוצרי הנגרות בבית.

בבניה הטמפלרית שולבו יסודות דקורטיביים מחומרים פשוטים. אבן מסותתת שימשה לקישוט זוויות הבתים והפתחים, חלונות הבניינים עוצבו באופן סימטרי והוצמדו להם תריסי כנף וחלונות זכוכית. פתחי אוורור מעוגלים נקבעו במקומות שונים במבנה; מרפסות קטנות הובלטו אל מחוץ לקו הבניין, כאשר הן נשענות על כרכובי אבן מסוגגנים (קונזולות) ומעליהן גגוני רעפים.

כמו כן, נהגו הטמפלרים לחקוק כתובות צבעוניות מעל פתחי המבנה, שהכילו פסוק ממקורות דתיים או טקסט מקורי של בעל הבית שניסח את עיקרי אמונתו. מוטיב נוסף, שמופיע במבנים רבים, הוא הקשת, האופיינית למזרח אך מוכרת גם באירופה. הקשת נועדה להקל את הלחץ מעל פתחים ששימשו לחלונות ולדלתות והופיעה כקו המשקוף של הפתח או מעל מסגרת הפתח הריבועית, כשהמרווח בינה לבין המשקוף מולא באבנים. קשת נוספת שהייתה בעלת עיצוב מעוגל או מחודד במרכז, סייעה בנשיאת המבנה, בתוכו או מחוצה לו, בקווי אכסדראות ומרפסות. מרבית הבתים הטמפלרים נבנו מארבעה מפלסים:

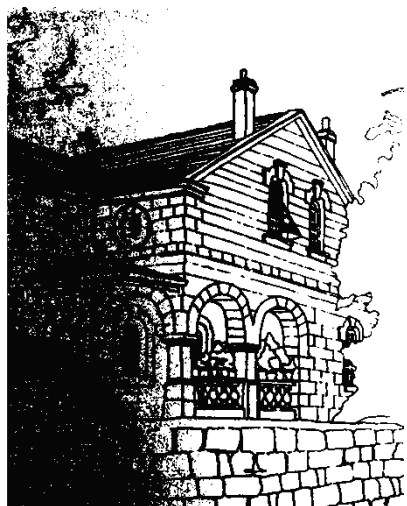
המרתף: נחצב במסלע ויועד במרבית המקרים לאחסון מזון, יינות, עישון בשר ולאגירת מי הגשמים, שהגיעו למרתף דרך מרזב חיצוני. בניית המרתף נעשתה לעיתים על ידי יצירת קמרון גלילי, שתרם לחיזוק המבנה והקירות הנושאים. הקמרון בלט מעל פני שטח וניתן היה לקבוע בו חלון לאוורור.

קומת הקרקע: נועדה לשמש כחדר הסבה (סלון); חדר אכילה ומטבח. בדרך כלל היו לקומה זו שני פתחים. אחד לחזית הבית והשני לחצר האחורית.

קומה ראשונה: נועדה בדרך כלל לחדרי שינה עבור בני המשפחה, וכללה בין ארבעה לשישה חדרים. מפלס הגג: נוצר שלא במכוון ועבר גלגולים רבים, עד ששימש כחדר נוסף למגורים. כשרק הגיעו הטמפלרים, הם אימצו את מבנה הגגות השטוח, שרווח בארץ, מתוך מחשבה כי גג הרעפים השיפועי לא נחוץ באקלים ים-תיכוני. עם הזמן נוכחו לדעת שטעות בידם. הגגות השטוחים, מהחומרים הפשוטים, לא היו אטומים במיוחד למים, והדבר דרש תחזוק כל שנה. עם הזמן כוסו כל המבנים בגגות רעפים, וכך נבנו גם הבתים החדשים.

תוספת הרעפים יצרה מפלס נוסף, ששימש תחילה לאחסון, אך בבתים מאוחרים יותר נהגו ליצור מפלס מוגבה על ידי בניית הקיר הצדדי ולעיתים גם החזיתי מאבן ובבניה מדורגת.

בתי הקהילה הטמפלריים, בכללם בית העם ובית הספר, נבנו כמעט תמיד כמבנים גדולי ממדים מאבן מסותתת, וקושטו באלמנטים רבים, כגון: קשתות, מרפסות חיצוניות ופתחי אוורור דקורטיביים. עם השנים נראו שינויים בבניית מבני הציבור, כך שאין מודל אחיד בבנייתם.

בית בוירלה במושבה הגרמנית
ממאפייני הבניה הוילהלמית – ארקדת כניסה

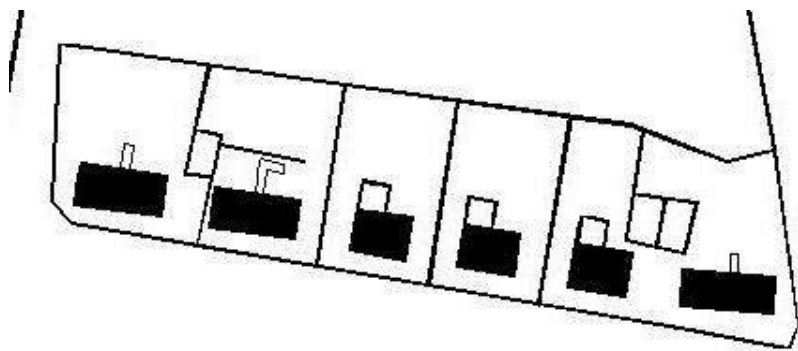
מאפיה ציבורית באזור טיבויגן
יש לשים לב לעיבוד הגס בקירות ולסיתות המעודן
בפינות הבית ובפתח החלון

בית הספר הטמפלרי ("ליצאום")
הכניסה בחזית מודגשת ע"י גמלון ובהבלטת
הכניסה ממישור החזית. בנוסף לכך קומת
המרתף מודגשת ומפלס הכניסה מוגבה

9.1.4 כפר הרחוב הגרמני

במתחם שנלר קיימים שני תתי-מתחמים הבנויים בדגם המזכיר את "כפר הרחוב" הגרמני, דגם שהופיע גם במתחמי טמפלרים שונים ברחבי הארץ: האחד הוא המתחם בו נמצא כיום "המכון הגיאולוגי", והשני הוא מתחם בתי המורים, בקצה רחוב מלכי ישראל, שהיווה בעבר חלק ממתחם שנלר אולם כיום אינו נמצא בגבולות התכנית. שני המתחמים נבנו במקור כמבני מגורי סגל. טיפולוגיית "כפר הרחוב" נבנתה בארץ על ידי מתיישבים גרמנים, בעיקר טמפלרים, אך לא רק. מבנה זה הועתק, בדרך כלל, מהכפרים באירופה שנבנו בדגם "כפר רחוב" - היישוב נבנה סביב רחוב מרכזי ובמרכזו נבנו מבני הציבור. הבתים נבנו במרחק קבוע מן הדרך הראשית כשציר האורך שלהן מקביל לכביש, וזאת משתי סיבות: האחת - ליצור הרגשת קהילה והשנייה - לנצל את שטחה האפקטיבי של כל חלקה. צורה זו יצרה רחוב ראשי אינטנסיבי רצוף חזיתות מגורים משני צדיה, כאשר מאחורי בתים אלה התקיימה המציאות החקלאית-כפרית. דגם זה, בשונה מהדגם הכפרי המשתרע של "כפר השורה" או "כפר הדרך" הדומה, הוא דגם מתוכנן ומתוחם. במקרה של תתי-המתחמים של שנלר, יש ביניהם הבדלים קלים: בתי הסגל בקצה רחוב מלכי ישראל נבנו עם עורף חקלאי יותר לאורך הכביש, ובכך כולל מאפיין של "כפר רחוב" וגם "כפר שורה". במקרה של בתי המכון הגיאולוגי, לא מדובר בבינוי עם אופי כפרי-חקלאי, אלא בדגם מתוכנן מראש כמתחם מבונה בבינוי צפוף על חלקות צרות של מבנים עם חזיתות הפונות לרחוב ראשי. בשני המקרים מדובר בדגם חצוי – רק צד אחד של הרחוב בנוי.

תכנית מבני המורים הראשון לאורך רחוב מלכי ישראל

תמונות מבני המכון הגיאולוגי

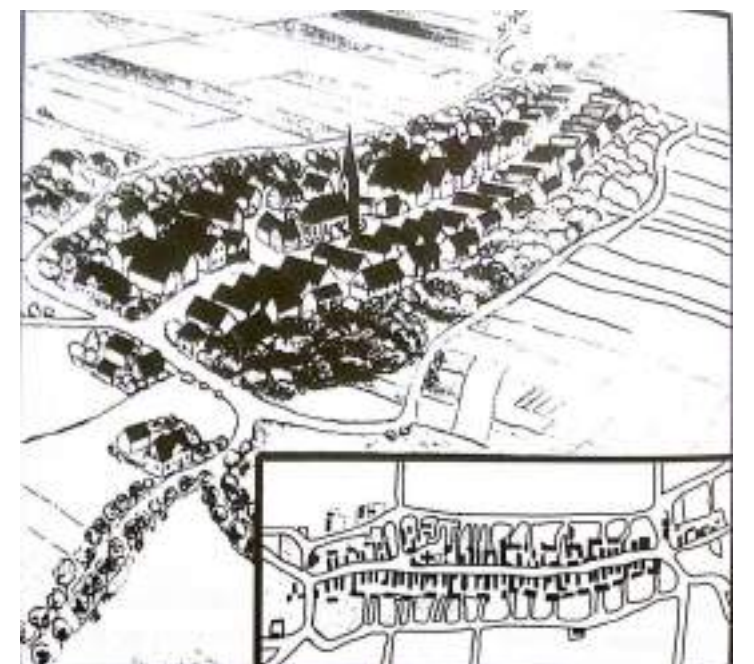
מפת "כפר שורה" גרמני טיפוסי מ-1884, מתוך "מגרמניה לארץ הקודש", יוסי בן ארצי

מבני מגורי הסגל בקצה המערבי של המתחם מסומנים. ניתן לראות את העורף החקלאי. מפת קונרד שיק, 1895

מבני מגורי הסגל, כיום המכון הגיאולוגי, בקצה המתחם. מפת SOP, 1935

איור של דגם כפר רחוב, מתוך "מגרמניה לארץ הקודש", יוסי בן ארצי

9.2 ניתוח טכנולוגי

9.2.1 טכנולוגיית קירוי

טכנולוגיות מוקדמות במתחם שנלר

ראשית הבנייה במתחם שנלר החלה כבר במחצית המאה ה-19 ואולם ממבנים אלו לא נותר כל זכר. הבניין הראשי של שנלר נשרף ונבנה מחדש בשנת 1910 ועל כן לא נותר זכר לטכנולוגיות הבנייה המוקדמות במתחם.

תקרות ריילסים

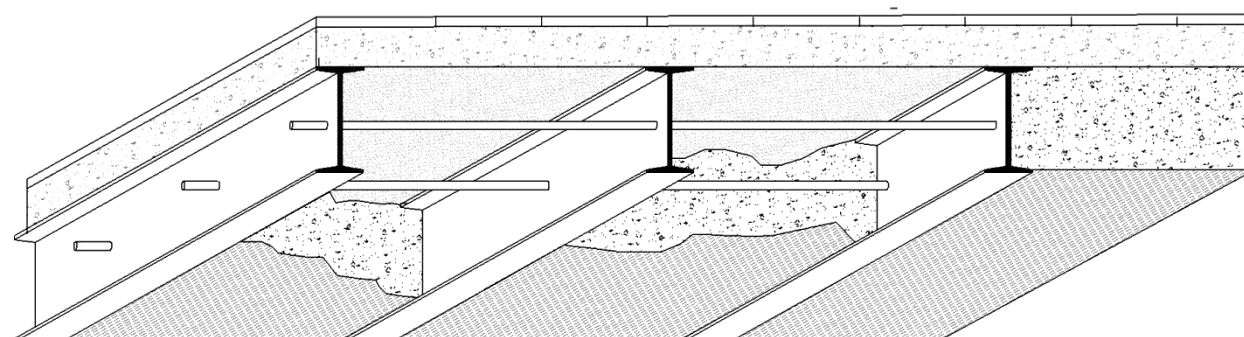
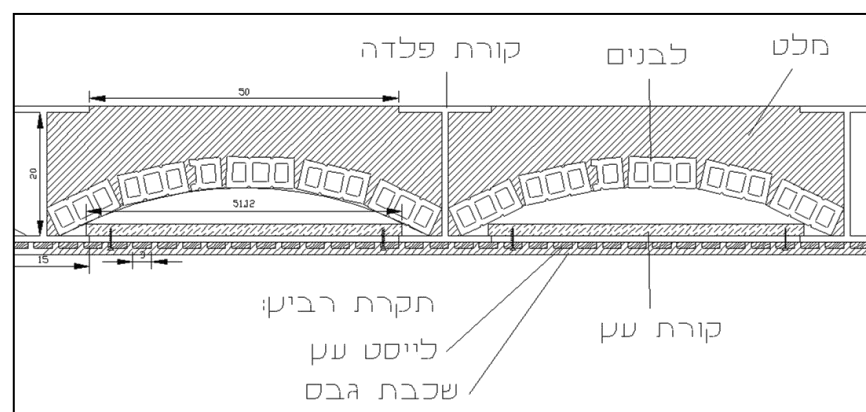
שימוש בקונסטרוקציית קורות ברזל וביניהם קמרונות של אבני מוקאדם. מצורף חתך תקרה אופייני לסוג זה של בניה. המראה החלק המתקבל לעיתים בתקרה תקבל ככל הנראה באמצעות מילואת שכבת טיח בחלל הקשתי. בשלב הבא נעשה כבר שימוש בבטון כדי למלא את החלל שבין הקורות.

קורות פלדה

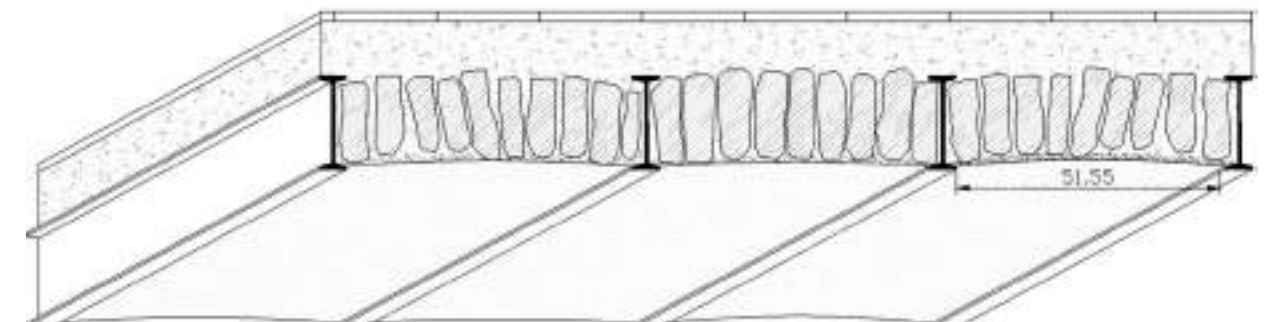
מסילת הברזל בין יפו לירושלים הגבירה את השפעת הבנייה המערבית והאירופית, בפרט בהביאה עימה את הפלדה. עד שלהי תקופת השלטון העות'מאני הבנייה בעיר הייתה בדרך כלל באמצעות קירות עבים "דבש" וקמרונות, מסורת בנייה עתיקה שלא השתנתה דורות. במקביל, מדינות המערב השתמשו זה שנים רבות בקורות הפלדה (קורות I, ריילס), מה שאפשר ייצור של "תקרה קלה", מישורית ויציבה יותר.

עם ראשית ייבוא טכנולוגיית בנייה זו באמצעות מסילת הרכבת, בבניין התחנה (ירושלים) עצמו כבר נעשה שימוש חלוצי בתקרת ריילס (לכן תקרתו שטוחה) הרכבת אפשרה העברה של קורות פלדה מיובאים מאירופה דרך הים אל יפו ומשם אל העיר, וכך פשטה בירושלים הבנייה בעזרת קורות אלו. למרות את העברת הקורות מתחנת הרכבת לנקודות בפנים העיר התגלתה כמלאכה מורכבת. כך למשל, כדי להעביר את הקורות אל אתר הבנייה של בתי ראנד (1909) השתמשו בגמלים שנשארו אותן מהתחנה אל גבעת השכונה. שכונה בה ניתן לראות את ההשפעה באופן חזק היא המושבה הגרמנית-הטמפלרית, בה ניכרת הבנייה בריילס.

פרט דומה מאותה תקופה בירושלים: חתך דרך תקרת ריילס ולבנים, תחנת הרכבת (ללא קנ"מ).

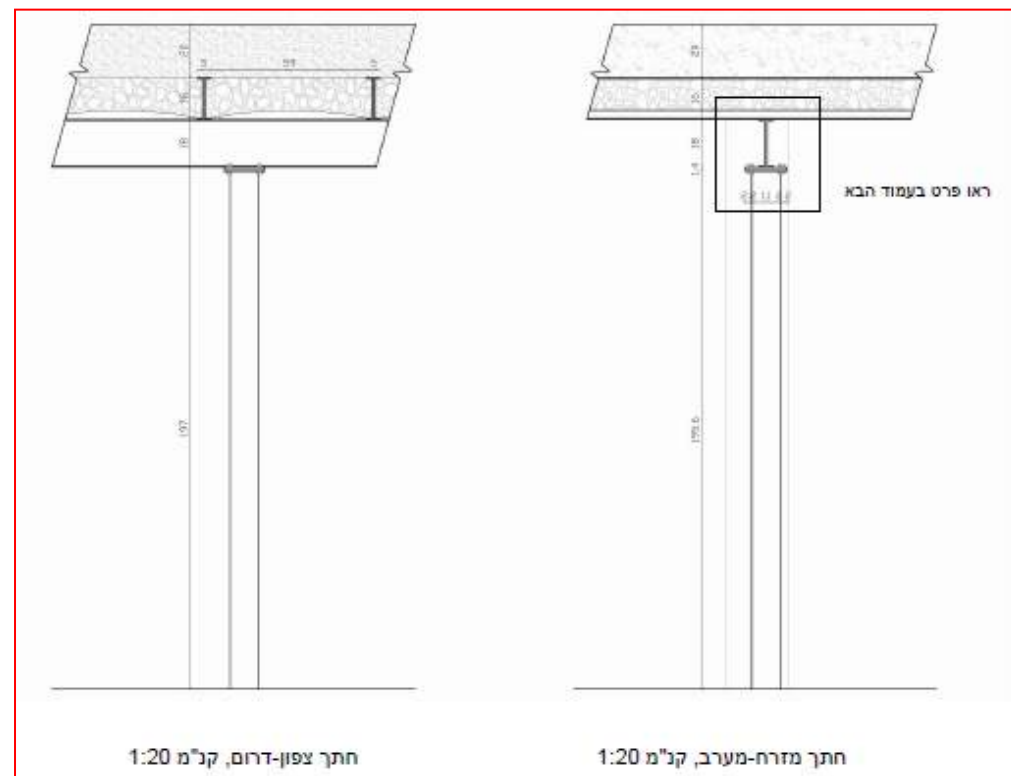
חתך טכנולוגי של תקרת ריילס עם מילוי בטון מזויין

חתך טכנולוגי של תקרת ריילס עם מילוי קמרונות אבן

תקרת ריילים וקמרונות דבש

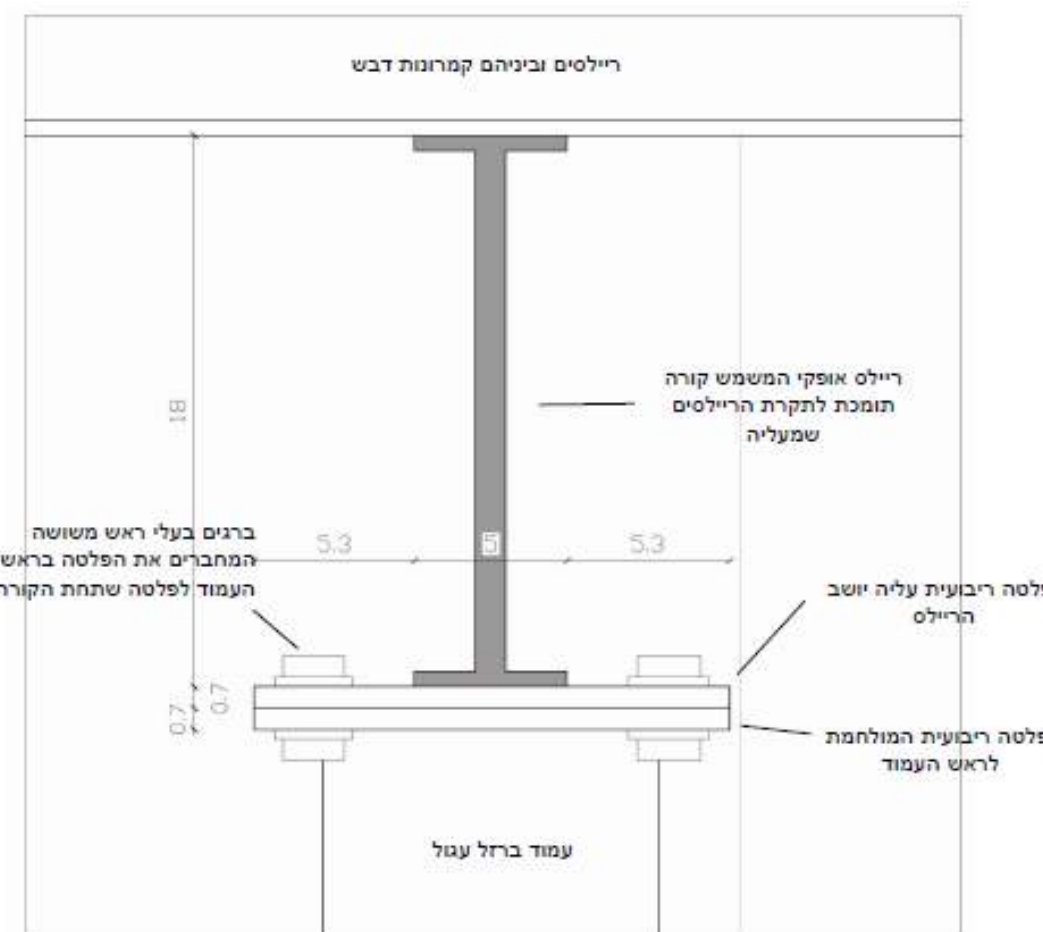
טכנולוגיה זו של תקרת ריילים עם קמרונות דבש נפוצה מאוד במבנים המוקדמים במתחם. הסכמות בעמוד זה מסבירות את טכנולוגיה זו.

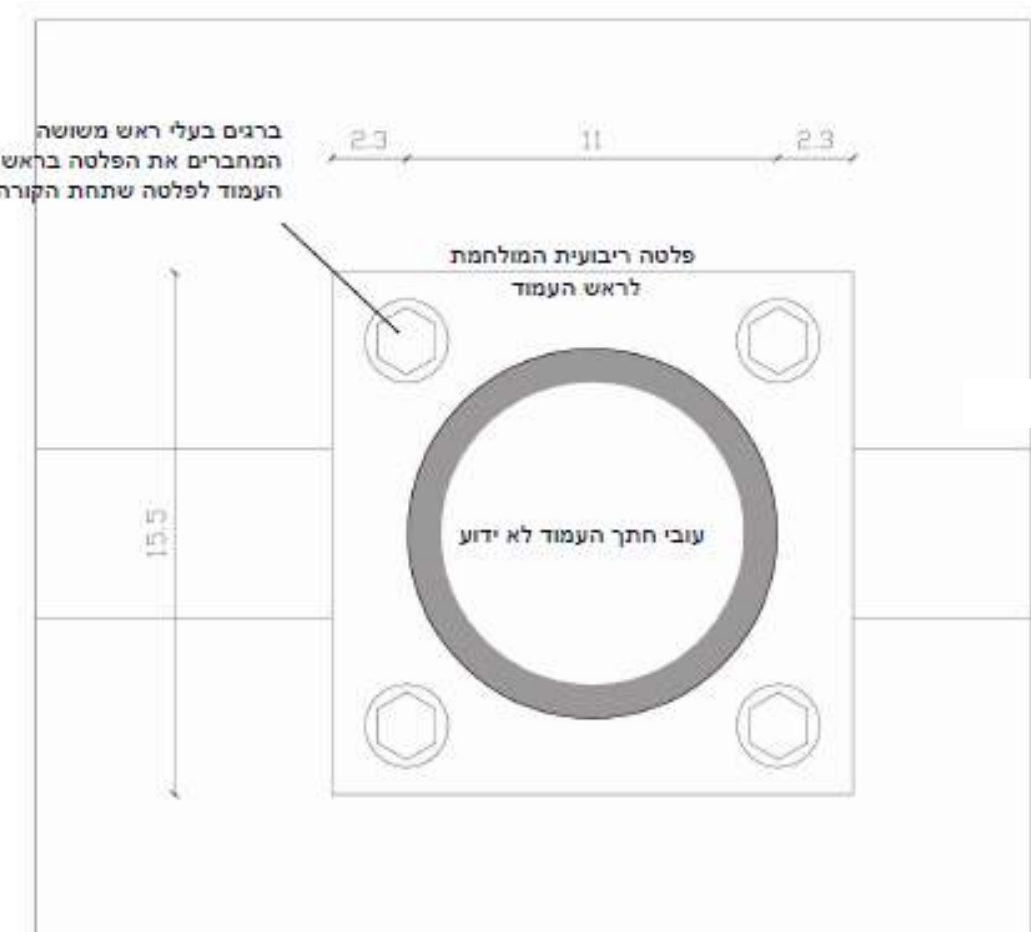
תקרת ריילים וקמרונות דבש – מתוך תיק התייעוד של מרכז המינוע ומגדל המים, משה שפירא

בית המפקח: תקרת ריילים וקמרונות דבש – מתוך תיק התייעוד של גיל גורדון

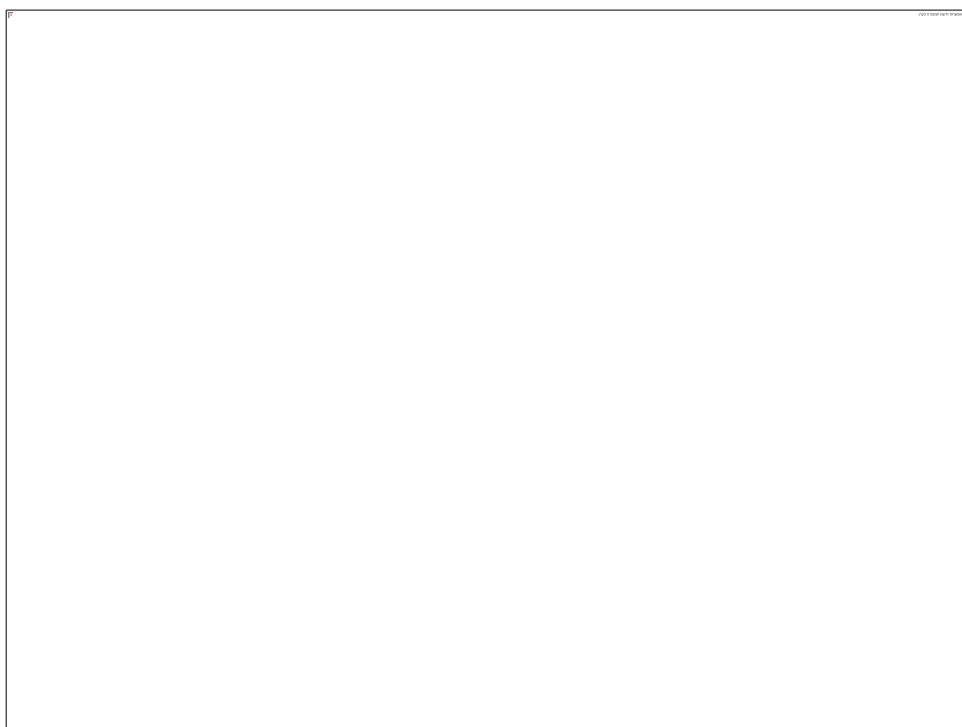
חתך אנכי דרך הקורה במבט לעמוד, קנ"מ 1:2

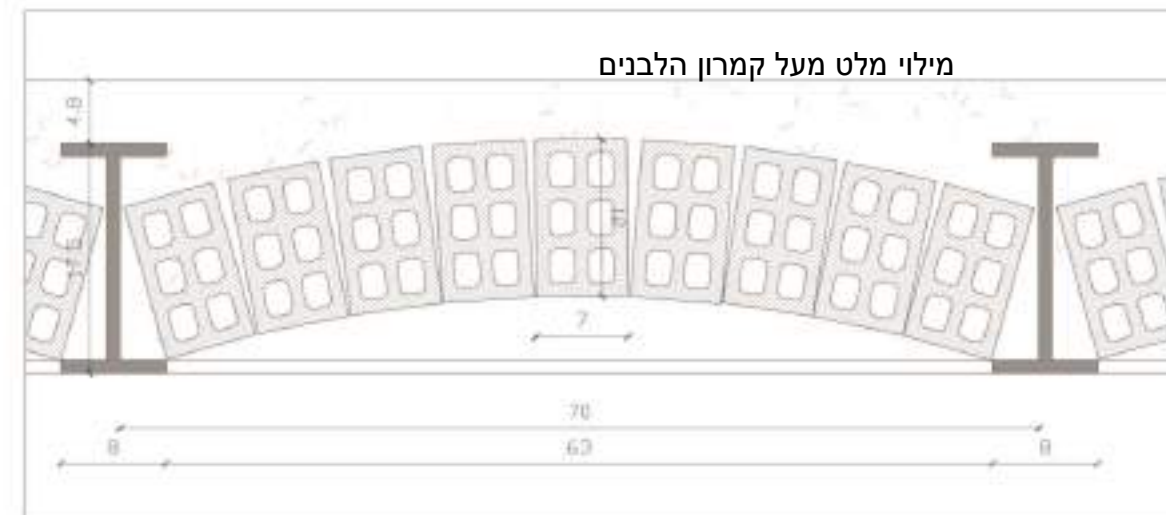
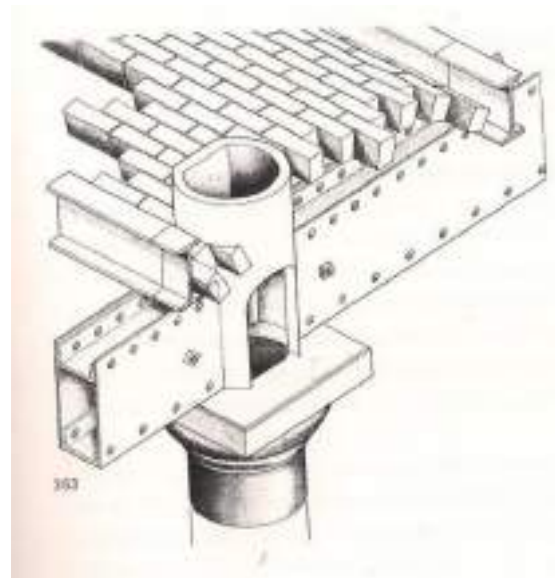
חתך אופקי דרך העמוד במבט מעלה, קנ"מ 1:2

תקרת ריילסים וקמרונות לבנים

שימוש בטכנולוגיה נעשה, ככל הנראה, רק לאחר שהחלו בייצור לבנים במתחם שנלר. אז נבנו החדרים המקורים בשיטה זו, או שהוחלפו התקרות הקדומות יותר, עם ריילסים וקמרונות דבש. המדידות בסכמות בעמוד זה מתייחסות לחדר הדוודים של מרכז המינוע.

תקרת ריילסים וקמרונות לבנים – מתוך תיק התיעוד של מרכז המינוע ומגדל המים, משה שפירא

חתך רוחב, קנ"מ 1:5

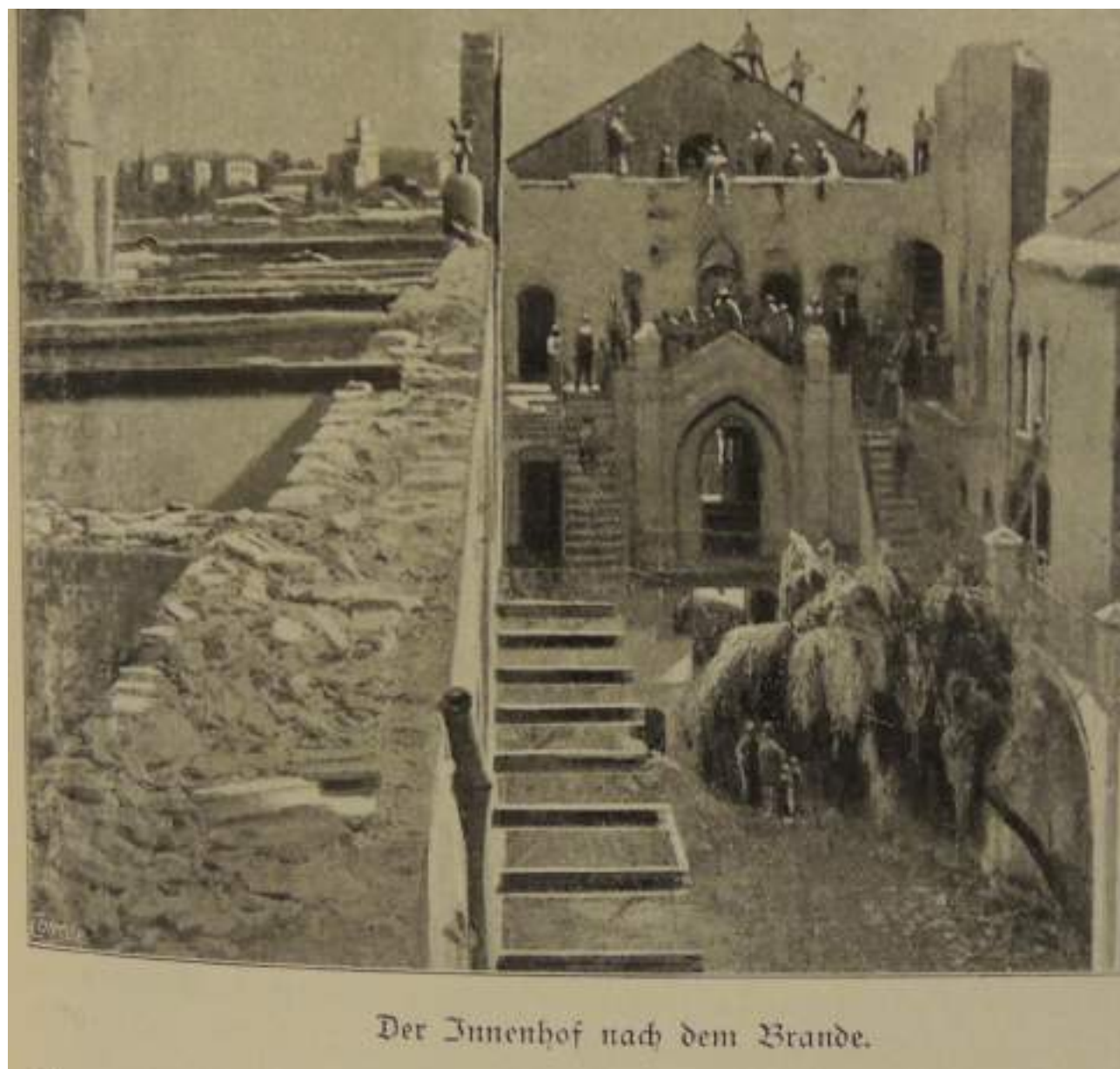
חתך רוחב דרך לבני חרס בעלות שישה חללים

עמוד פלדה הנושא קורת פלדה תומכת ועליה קורות הריילס וביניהם קמרונות לבנים (פרט מבית המכס במערב וירג'יניה, 1856-59. מתוך Addis, 2007)

חתך אורך, קנ"מ 1:5

חתך אורך דרך לבנת חרס בעלת שישה חללים

פועלים ערביים וחניכים מעלים קומה במבנה של בית היתומים "שנלר", ירושלים
תאריך: 1870 - 1910 | קוד תמונה: YBZ.0014.630

גגות רעפים

כמחצית מהמבנים במתחם נבנו עם גגות רעפים. אלו נתמכו בקורות משני סוגים: עץ ומאוחר יותר פלדה.

רעפים וקורות עץ – מעון העיוורים:

שלד עץ ורעפי חרס משתלבים. ארגז הרוח סגור בלוחות צמנט תחתיים.

גגות רעפים ועץ – מתוך תיק התיעוד של 'מעון העיוורים', גיל גורדון

רעפים וקורות ברזל – בית הבנות:

גג רעפים דו-שיפועי. שלד מרישי ברזל נושא רעפי חרסית מטיפוס משתלב מתוצרת המפעל של בית היתומים של שנלר (טיפוס 'מרסיי'). הרעפים נושאים את כתובת המפעל.

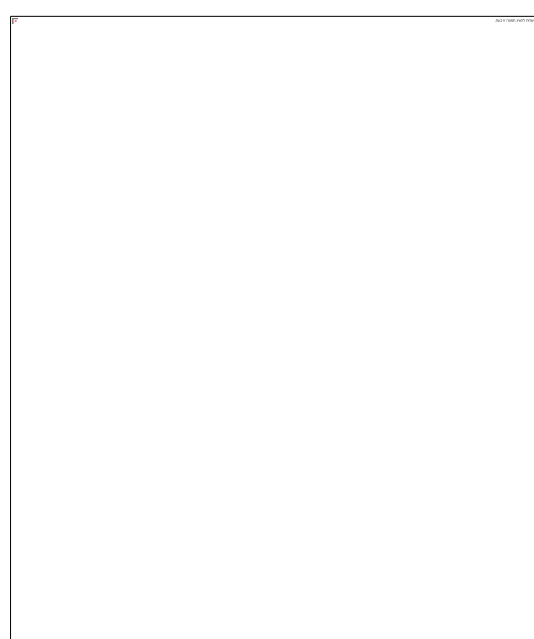
גגות רעפים וברזל – מתוך תיק התיעוד של 'בית הבנות', גיל גורדון

רעפים מתוצרת 'בית היתומים הסורי':

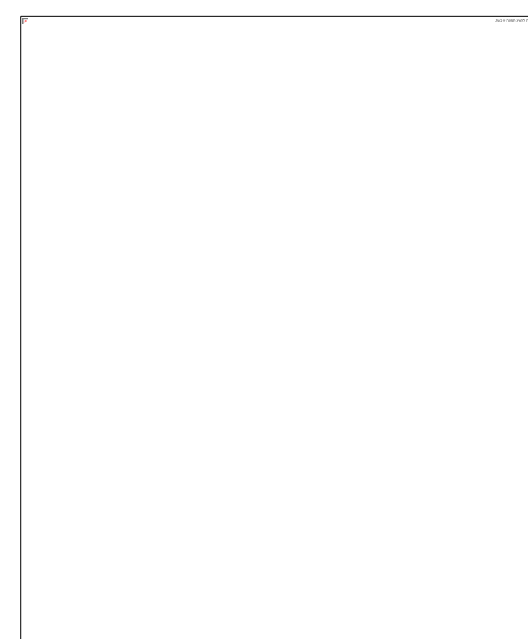
הרעפים במעון העיוורים, בבית הבנות ובמבנים נוספים הינם מתוצרת 'בית היתומים הסורי' ונושאים את כתובת המפעל: S. W. Dampfzieglei – Jerusalem. במבנים נוספים מצויים גם רעפי 'מרסיי' מיצרנים שונים ורעפי 'שטיינברג' (ממפעל הרעפים במוצא).

רעפים תוצרת המתחם ב'מעון המתלמדים', מתוך תיק התיעוד

רעפים תוצרת המתחם ב'בית האדום', מתוך תיק התיעוד

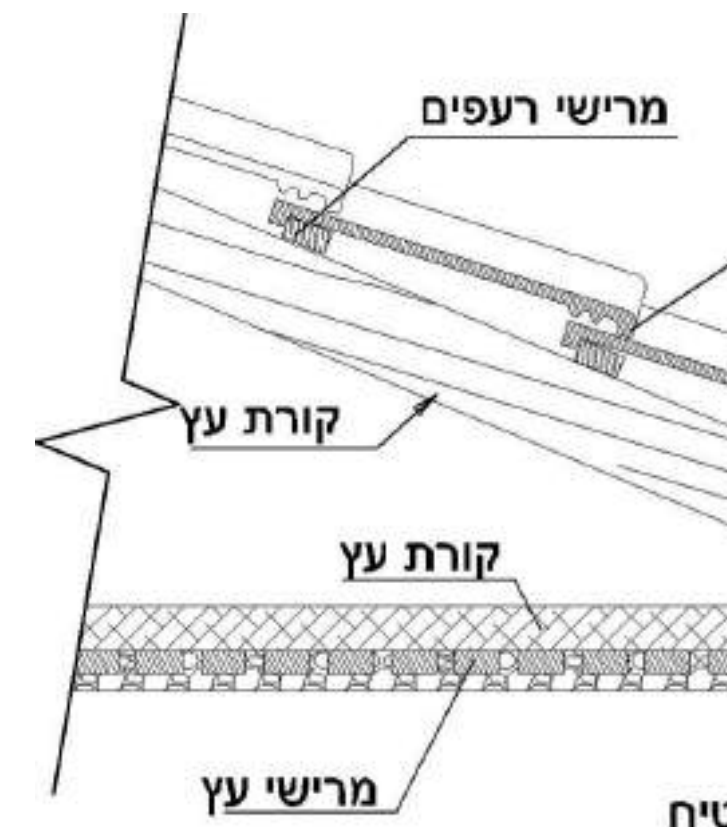
רעפים תוצרת המתחם ב'מעון העיוורים', מתוך תיק התיעוד

גגות רעפים

פיתוחים נוספים של גגות רעפים במבני המתחם.

תקרת רביץ – בית הצריח:

"תקרת רביץ" - הרבצת טיח על גבי רשת ממרישי עץ מתחת לגג הרעפים. התקרה מורכבת מקורות עץ, עליהן מרישי עץ קלים יותר ועל הקונסטרוקציה הנ"ל 'מריצים' טיח עד לקבלת שטח פנים

'תקרת רביץ' – התמונה והאיור מתוך תיק התיעוד של 'בית הצריח', משה שפירא

מסבכי עליית הגג – מעון העוורים:

שלד הגג הינו קורת אורך השעונה על עמודי עץ. בנקודות צומת הותקנו אגדים ריצפתיים משלושה סוגים:

- A – אגד זוגי (בן 2 קורות אלכסוניות צדדיות)
- B – אגד משולש (בן 3 קורות אלכסוניות צדדיות)
- C – אגד מרובע (בן 4 קורות אלכסוניות צדדיות)

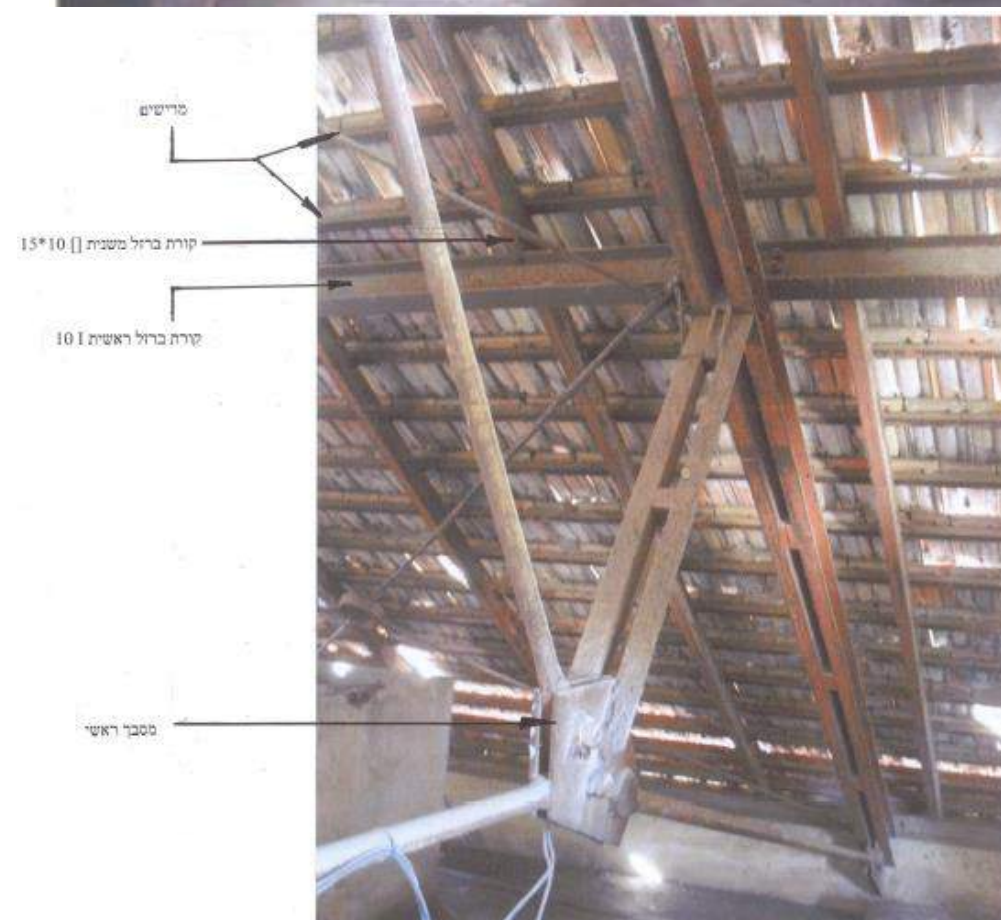
תמונות מסבכי 'מעון העוורים', מתוך תיק התיעוד של גיל גורדון

המסבך הגרמני

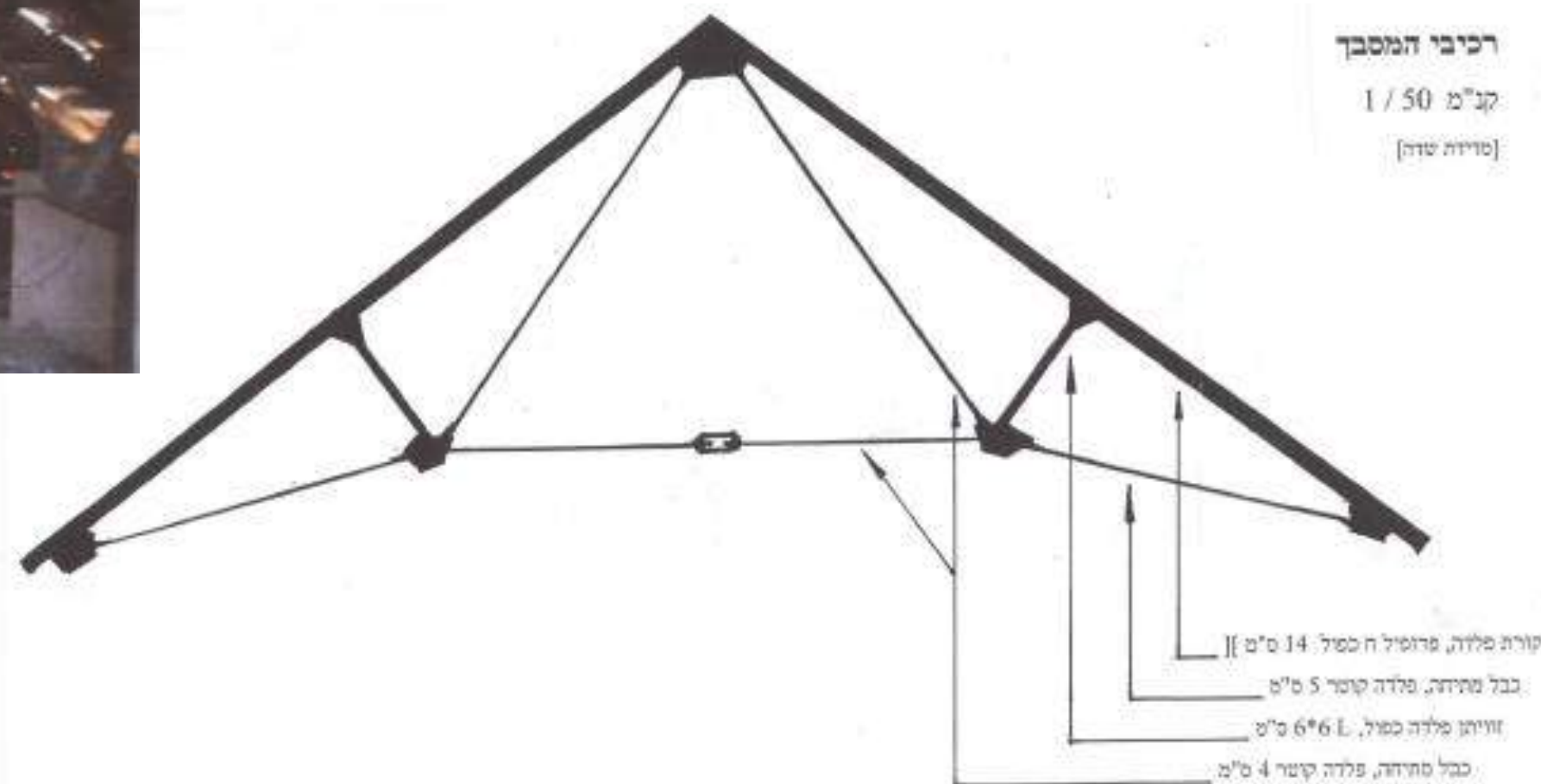
הבית האדום מכיל פריט הנדסי היסטורי ייחודי: "המסבך הגרמני". שלד הגג עשוי כולו ברזל ומורכב משני מסבכי ברזל משולשים מתועשים, בעלי קורות הקשורות ביניהן בכבלי מתיחה. על המסבכים מונחת מערכת של קורות משנה ומרישים נושאי רעפים. השלד, עקב גובהו, יוצר את עליית הגג של הבית האדום.

המסבך הגרמני בבית האדום

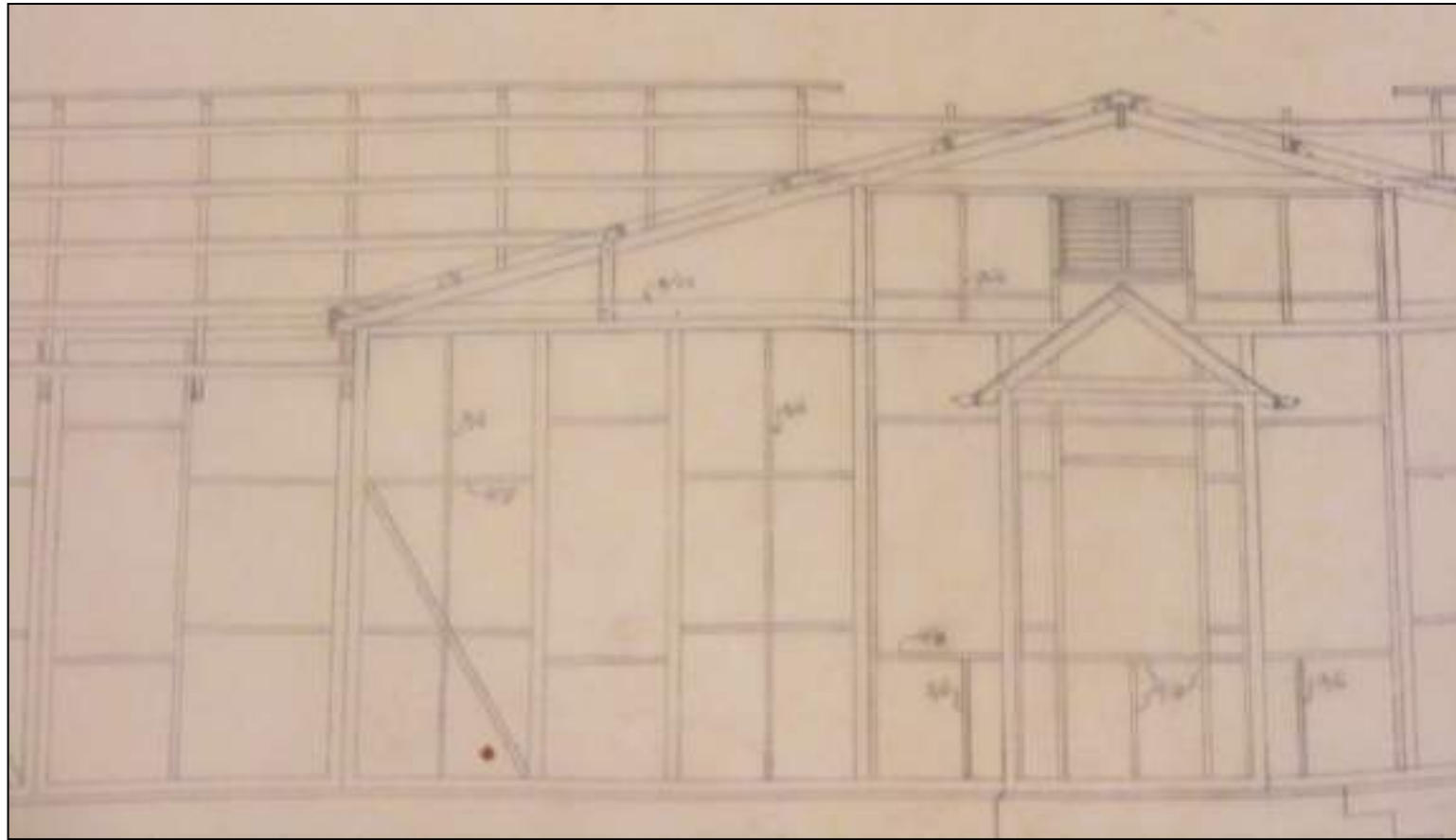
שלד משני

המסבכים הוזמנו על ידי אגות שנלר בבית חרושת בצפון גרמניה, "גולונוב ובניו" (Golonov) בשטטין. הם הגיעו מפורקים בארגזים והותקנו בסיוע טכנאי. הדבר היה בשנת 1910 במסגרת שיקום הבניין הראשי של המתחם לאחר השריפה הגדולה. 5 מסבכים הוזמנו עבור מגדל הפעמונים של הכנסייה ו-2 נוספים עבור הבית האדום.

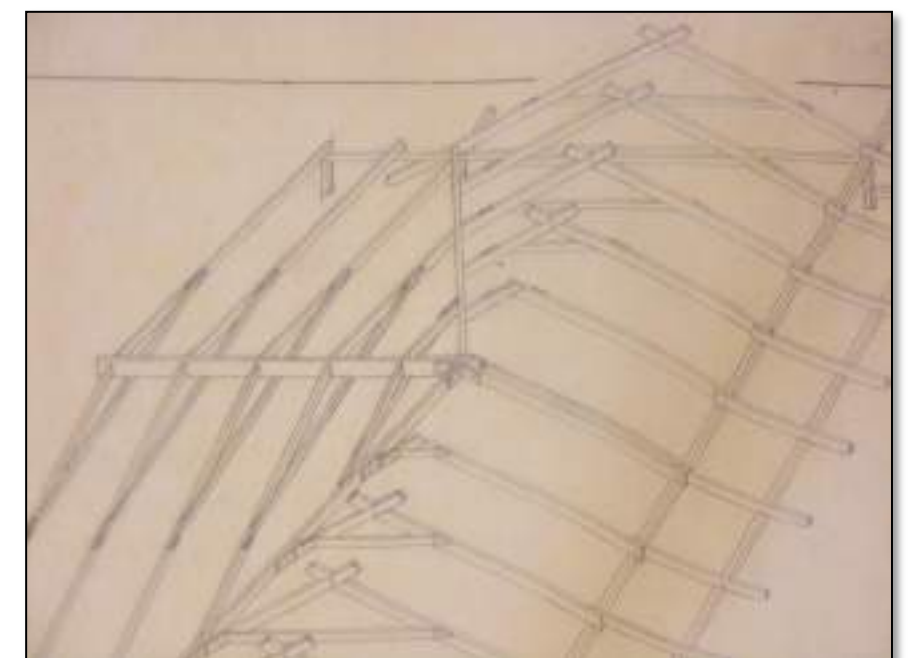
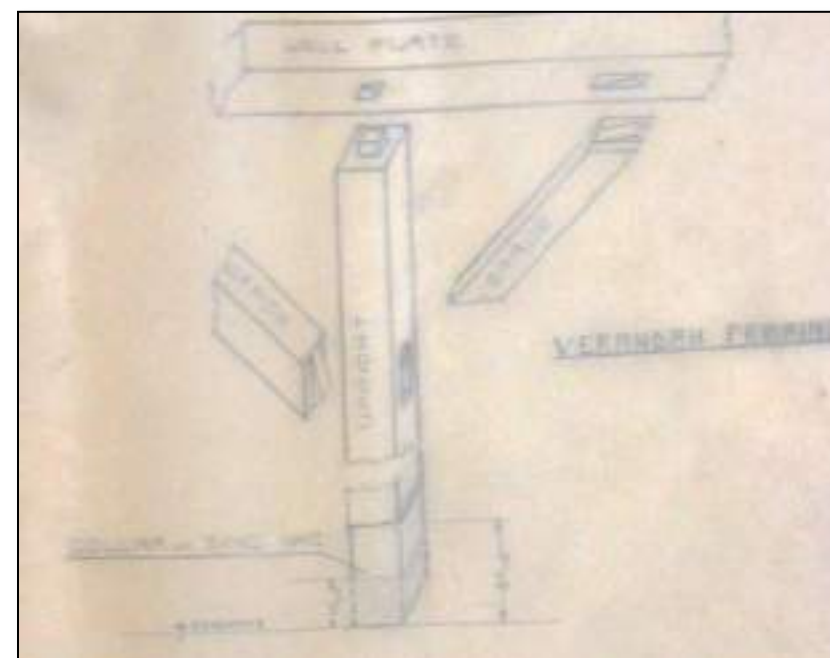
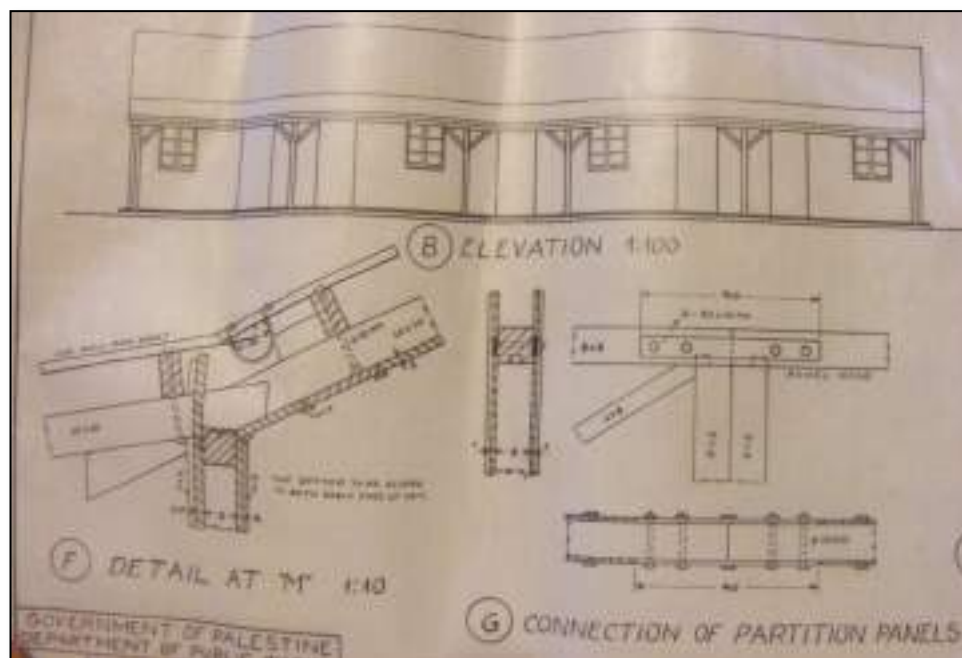
* השרטוט והתמונות מתוך: תיק התיעוד של 'הבית האדום', גיל גורדון

סקירה טכנולוגית – מבני צבא בריטיים

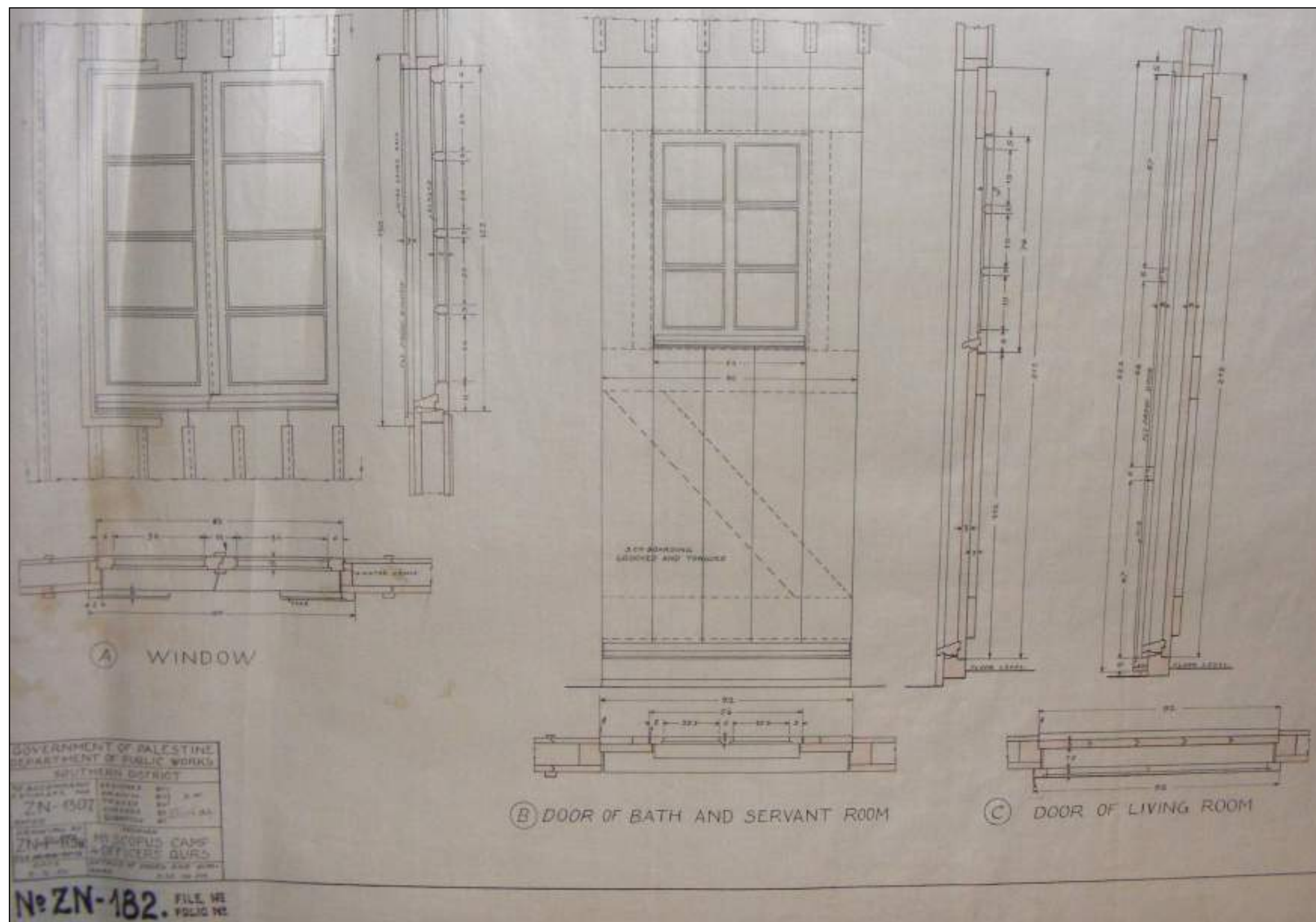

האפיון הטכנולוגי של מבני צבא בריטיים :

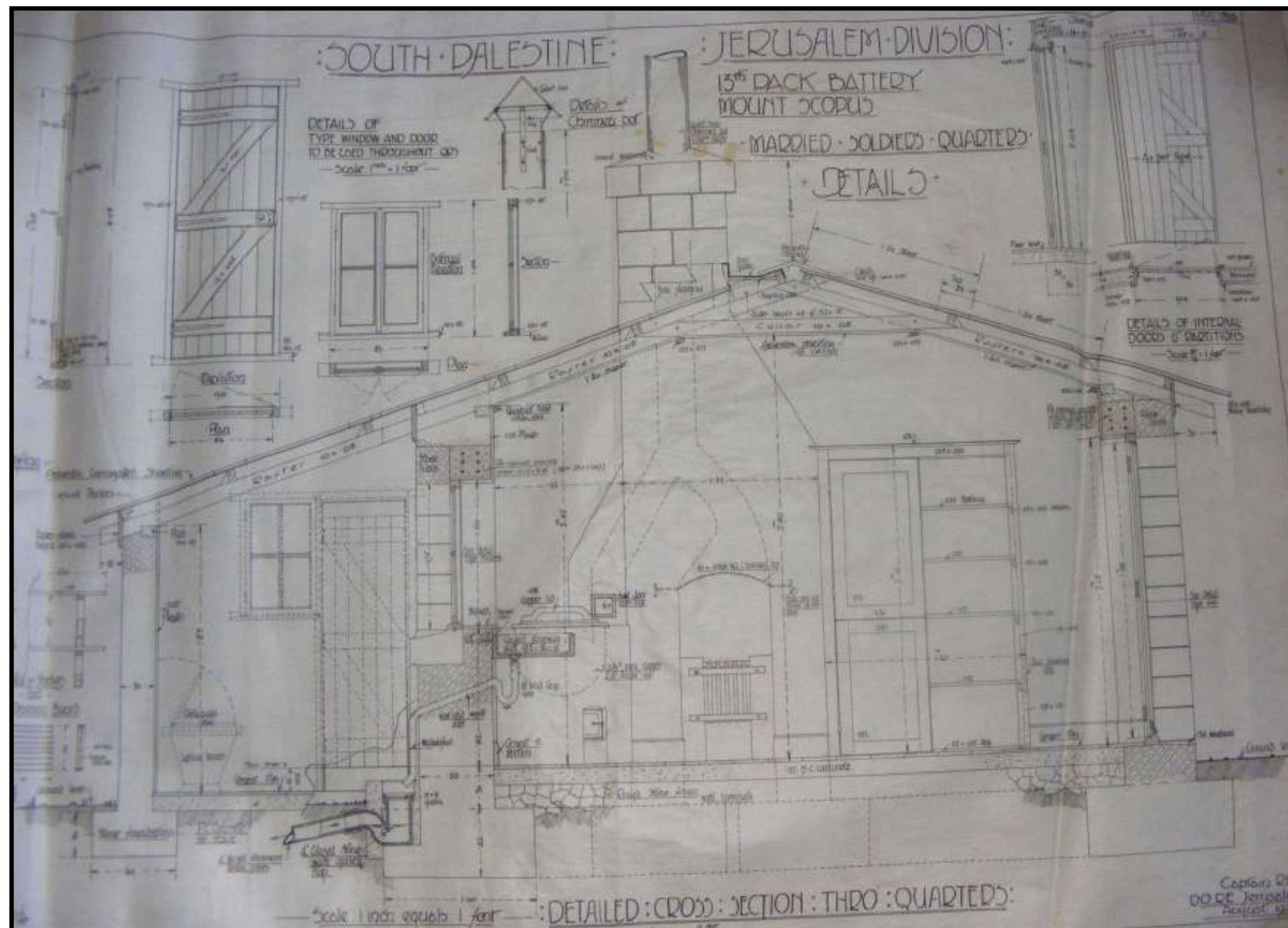
1. **הבינוי המתועש** – בינוי בו נעשה שימוש נרחב בפריקאסטים
2. **טכניקת בניה בעץ** – חלקם של הצריפים נבנו מעץ בטכניקה שהיום היא נדירה.
3. **צריפי טיח בטון**- מבנים בעלי חיפוי טיח בטון ע"ג ברשת ברזל וקונסטרוקציית עץ.
4. **מבני קונסטרוקציית ברזל ופח**- מבני בעלי שילדת ברזל בחיפוי פח וזכוכית.
5. **מבני בטון ובלוקים**- מבנים בעלי שלד בטון מזויין ומלואות לבני סיליקט.

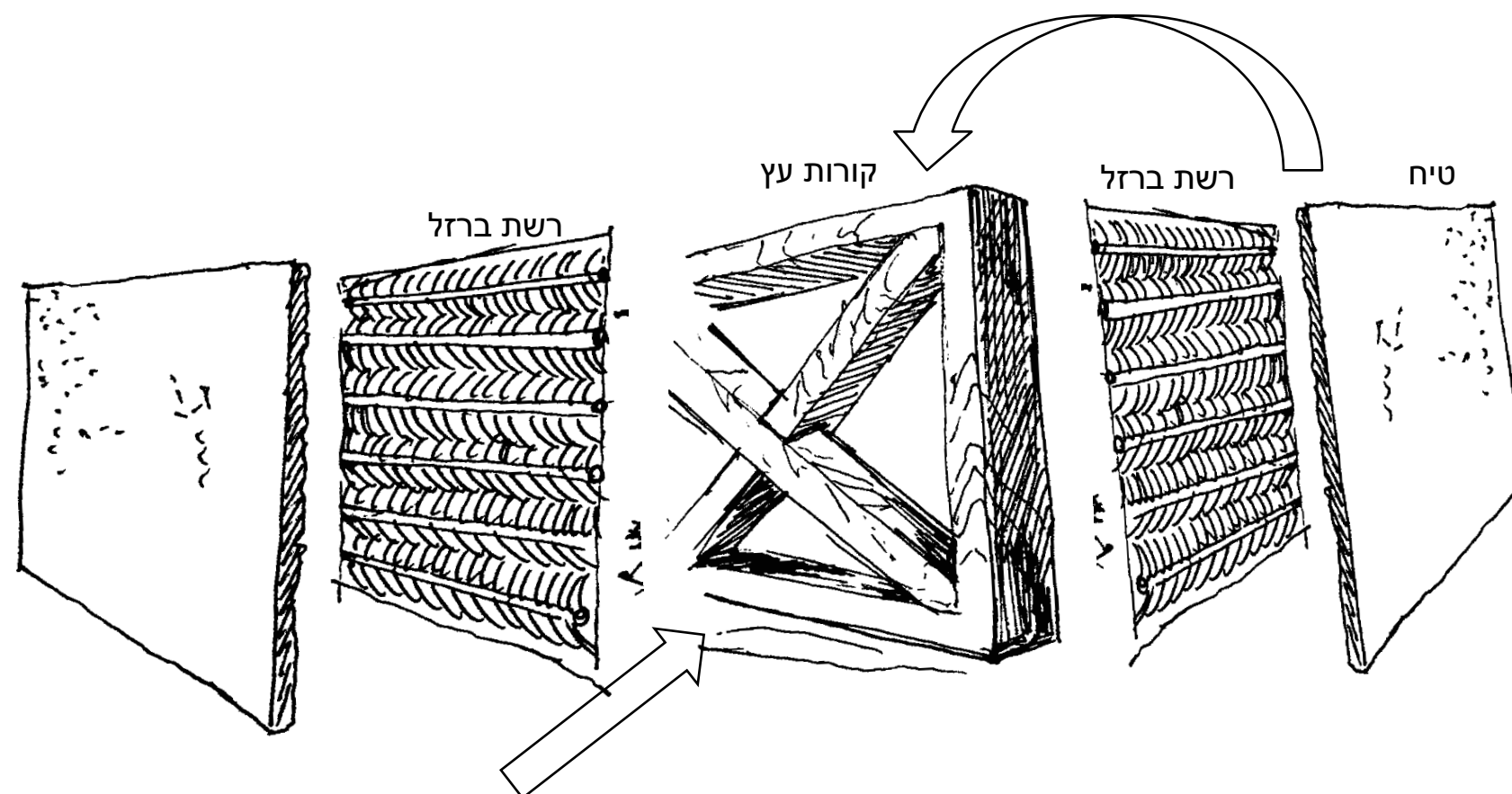
צריף עץ – פרטי בינוי וקונסטרוקציה

ארכיון: משה שפירא

צריף עץ – חיפוי טיח

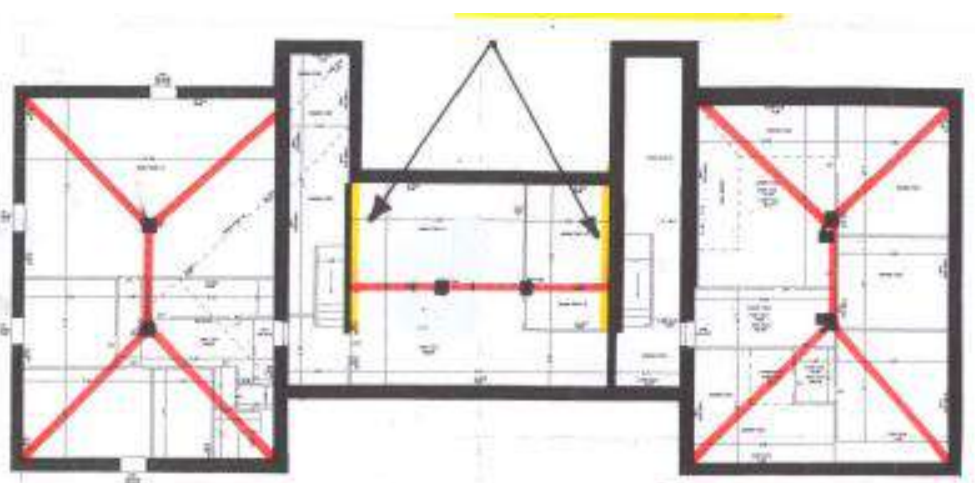
טכנולוגיה זו שימשה את הבריטים כשיטת בנייה קשיחה יותר מעץ פשוט אך פשוטה יותר מבטון. לכן ניתן למצוא שיטה זו במבנים רבים במחנה – אלו מבני עץ מעט קשיחים יותר. בשיטה זו קורות העץ מהוות את הקונסטרוקציה של המבנה, על גביה הונחה רשת ברזל משני הצדדים שמאפשרת הדבקה של שכבת טיח עבה לחיזוק ויצירת מראה קשיח יותר.

9.2 טכנולוגיית קירות

קירות אש בעליית הגג של מעון המתלמידים:
החלל חצוי לחללי משנה באמצעות קירות עשויים לבני חרס חלולות (מטיפוס 'שישה חורים') מתוצרת המוסד. בשני קירות מפתח החוצים בין האגפים נבנו מחיצות מלבנים כ'קירות אש' נגד שריפה

תמונת 'קירות האש' והשרטוט מתוך תיק התייעוד של גיל גורדון

מבני המתחם השונים מייצגים טכנולוגיות בנייה רבות ואולם המגוון הרחב ביותר אולי הוא בבניית קירות. קירות הבתים המוקדמים במתחם נבנו על בסיס אבן עם שימוש בטכנולוגיות שונות ואילו המבנים המאוחרים יותר מייצגים טכנולוגיות חדשות של בטון מזויין וקורות בטון זיזיות. הקירות החיצוניים צופו בטיח מסוגים שונים.

ג' קיר לבנים מלאות (לא חלולות) התחום במסגרת קורות פלדה

ב' קטע קיר עשוי בלוקים בין שני קטעי קירות אבן נושאים

א' קיר לבנים מלאות (לא חלולות) החוסם פתח בקיר אבן מאחוריו

טכנולוגיות קירות – מרכז המינוע:
מרכז המינוע שנבנה בימים הראשונים של המתחם כלל מבנים רבים המייצגים את הטכנולוגיות השונות בהן השתמשו בבניית קירות המבנים במתחם.

ז' קיר אבן דו-פני עם קורות בטון

ו' דבש בצד הפנימי של קיר

ה' קיר דו-פני הרוס

ד' קיר לבנים חלולות

תמונות הקירות במרכז המינוע מתוך תיק התייעוד של משה שפירא

מעון המתלמידים: טיח קירות חיצוניים – מתוך תיק התיעוד של גיל גורדון

קיר חיצוני מטיח בבית המפקח, מתוך תיק התיעוד של גיל גורדון

טיח אומנותי אשלית אבן אופייני לבניה באירופה ללא אבן משמש באופן גורף לחיפוי ועיצוב חזיתות. במתחם שנלר נעשה שימוש בטכנולוגיה זו בחזיתות מערביות החשופות לגשם (לא רק על לבנים אלא אף כחיפוי /איטום חזיתות אבן מערביות), מתוך תיק התיעוד של 'בית הצריח', משה שפירא

בשנת 1912 הגיעו המיסיונרים למסקנה שקירות המבנים במתחם שנלר, הפונים לצפון ולמערב – הצדדים ה'קרים' בחורף – סובלים מחדירת מים. באופן גורף הוחלט שקירות אבן רגישים יאטמו על ידי טיח מיוחד שהחלו להשתמש בו בארץ.

טיח רחוך (Washputz)

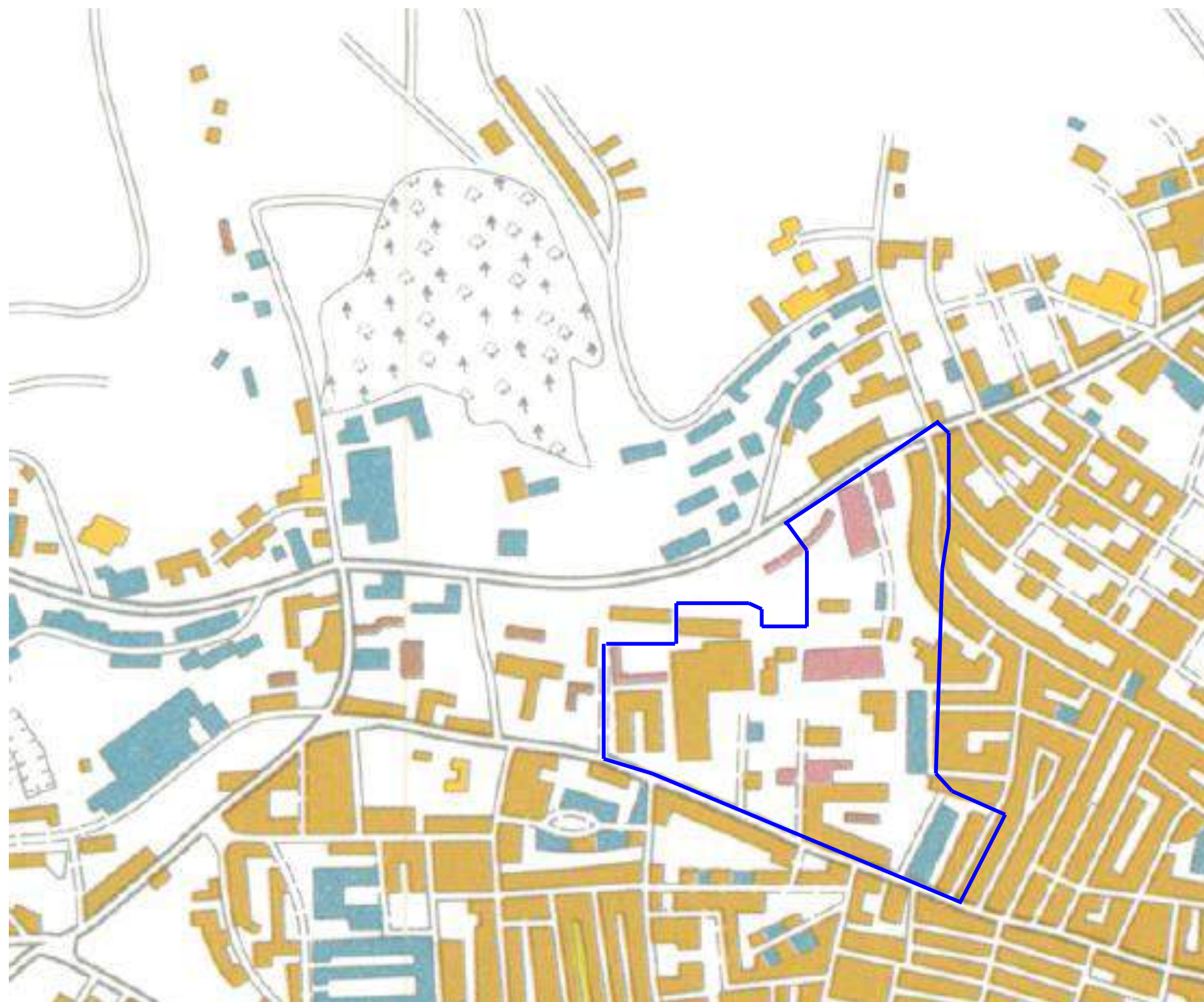
בבנייה המודרניסטית של שנות ה-30 בתל-אביב וסביבתה היה שימוש נרחב למדי בטיח אמנותי מגורד ("קרצפוף") או רחוך ("וואשפוף"). שימוש נרחב זה נזקק לזכותו של המהנדס עמנואל טיינר, שהיה מומחה בהכנה של תערובות טיח מיוחדות, שאף זכו לכינוי "הטיח של טיינר", מסורת שאותה הביא ככל הנראה מצ'כיה, שם נולד ולמד לפני שעלה לארץ.

טיח הוואשפוף מבוצע בשלוש שכבות, כאשר שכבת הגמר מכילה כ-60% אגרגט שומשום דק בגודל של 2-12 מ"מ, בדר"כ במספר צבעים וכן כמות קטנה של "נציץ". לאחר ייבוש ראשוני נשטף הטיח במים. שטיפה זו חושפת את האגרגטים ויוצרת את המראה המיוחד של הטיח.

בירושלים הייתה הבנייה בטיח פחות נפוצה, אך גם בה ניתן למצוא בין הבניינים שכן נבנו בטיח בשנות ה-30, גם כאלה שבהם נעשה שימוש בטיח אמנותי מסוג זה. בבית רחמים שם-טוב נעשה שימוש בטיח רחוך ("וואשפוף") רק בחזית הקדמית של הבית ואילו שאר החזיתות חופו בטיח חוף פשוט וזול יותר.

9.4 חומר הבנייה – עד 1967

המבנים עשויים רובם אבן מסותתת, למעט מספר מבנים מלבנים שרופות ומבנה בודד מבטון.

DRESSED STONE		אבן מסותתת
CONCRETE, CONCRETE BLOCKS		בטון, בלוקים
IMITIATION STONE		דמוי אבן
WOOD, METAL, ASBESTOS		עץ, פח, אסבסט
BRICKS, OTHER		לבנים שרופות, אחר

מתוך: "אטלס ירושלים"

9.5 טכנולוגית גגות – עד 1967

גגות במתחם נחלקים לשני סוגים: (1) גגות רעפים המחוזקים בקורות מחומרים שונים (עץ או פלדה) ו- (2) גגות משופעים (ללא רעפים).

סוג הגג,	1967	TYPE OF ROOF,
שטוח	FLAT	FLAT
רעפים	GABLED (TILES)	GABLED (TILES)
משופע (ללא רעפים)	SLANTED (OTHER THAN TILES)	SLANTED (OTHER THAN TILES)
כסה	CUPOLA	CUPOLA
אחר	OTHER	OTHER
בנין הרוס	DESTROYED BUILDING	DESTROYED BUILDING

מתוך: "אטלס ירושלים"

מתחם שנלר הוא המתחם הגדול הראשון שנבנה מחוץ לחומות, והוא אף השלם מבין המתחמים ששרדו. המתחם משקף את מסורות הבניה והטכנולוגיות של המאה ה-19. כאשר החשיבות היא הן לכל בניין בפני עצמו והן למכלול המתחם כולו. במהלך עבודות הבנייה שנעשו באתר התגלו אתרים היסטוריים חשובים הכוללים בית מרחץ רומי מקוואות מערות קבורה מימי הבית השני ושרידי מבני חווה, חדשנותו ההיסטורית של האתר נובעת ממגוון סגנונותיו האדריכליים ומהיותו מוקד התעשייה העירוני בשלהי המאה ה-19 ובראשית המאה העשרים.

לצערנו, חלק מהמבנים נהרסו בשנים האחרונות חלקם ללא זכר ושארית גם לא בתיעוד (ביחוד למבני הצבא הבריטיים) מבנים אחרים מיועדים להריסה להריסה.

1. ערך היסטורי: מתחם זה מייצג פרק חשוב ביותר בתולדות ירושלים בעת החדשה שביטוי ביציאה מהחומות. המבנים המפוארים והתפתחותם מעידים על פרק הזמן המרשים הזה של מתחם שנלר.

3. ערך אדריכלי: המתחם מאופיין בערכים אדריכליים המייצגים את סגנונות הבנייה של מעצמות אירופה בארץ הקודש. ממבנה המוסדי הראשי ועד לווילה בסגנון וילהלמי מפואר. במתחם פרטי בינוי ייחודיים. מבנה בית הצריח הוא אחד המפוארים שנבנו על ידי הגרמנים במאה ה-19 בארץ. הבית הזה הוא אחד השלמים והמפוארים ששרדו. חזיתו היא יבוא של הסגנון האירופאי הגרמני ומהווה בכך ייצוג של האדריכלות הגרמנית הווילהלמית.

בבניין שרדה ארכדת עץ מרשימה במרפסת בקומה א' שזקוקה לשיקום, אף שרדו ריצופי שטיח מפוארים בחדרים השונים, ביתן המגדל וגרם המדרגות הניכרים בעבודת נפחות יחודית בעלת חשיבות עירונית שרדו גם. בקומת הגג בעת היציאה ממגדל הצריח שרדה דלת בעלת מנגנון תנועה ייחודי שעדיין עובד. בארבע חלונות שרדו ויטראג'ים שכלל הידוע לי אין עוד ויטראג'ים בבניה פרטית, לא דתית בעיר החדשה. הויטראג'ים ברמת ביצוע גבוהה שכנראה יובאו מגרמניה אך הם נפגעו וצריכים שיקום

2. ערך מדעי טכנולוגי: ניתן לראות במתחם שימושים בטכנולוגיות שונות ומגוונות, מקמרונות אבן ועד למותחני ומזבחי פלדה יובאו לכאן הישר מגרמניה. כמו כן היה זה שדה הניסויים הראשון לשימוש ביצוקת פלדה וריילסים עוד בטרם הגעת הרכבת לירושלים (1891). כמו כן ישנם דברים ייחודיים הכוללים- שימוש בברזל במבנה המגדל הניכר במדרגות העולות מעלה ובדלת הייחודית הנפתחת לגג. טכנולוגית בניה של עץ בארכדה המעטרת את חזית הבית ומהווה חלק מהמרפסת. במתחם כולו מוצאים מסורות בניה של עץ ואבן במגוון עשיר ייחודי ומקורי

3. ערך חברתי-אורבאני: המקום היווה במשך כ-60 שנה כבסיס צבאי הגדול ביותר בתחומי העיר ובשל כך מרכיב בזיכרון האישי של אלפים מתושבי הארץ.

בכבוד רב,
משה שפירא.

11. מקורות מידע

מקורות מחקריים

- בן אריה, יהושע, "עיר בראי תקופה: ירושלים במאה ה-19", יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1977
- בן אריה, יהושע, "עיר בראי התקופה: ירושלים החדשה בראשיתה", יד יצחק בן-צבי, ירושלים, 1979
- בן אריה, יהושע, "ירושלים היהודית החדשה בתקופת המנדט, כרך שלישי", הוצאת בן-צבי, 2011
- גורדון, גיל, "מתחנת מסיון לשכונה: התפתחות מתחם 'בית היתומים הסורי' של שנלר בירושלים", קתדרה 128, תמוז, תשס"ח
- גורדון, גיל, "קנרית בחדר השינה: המיסיון הפרוטסטנטי של שנלר וראשית חינוך העיוורים בארץ ישראל בשלהי העידן העות'מאני, קתדרה 151, ניסן, תשע"ד
- וילאני, זאב, "אינציקלופדיית וילנאי לירושלים", אחיעבר בע"מ ירושלים, 1993
- טלמן, נפתלי, "לקורות בית היתומים הסורי", בתוך- ספר זאב וילנאי, הוצאת אריאל, 1984
- עמירן, דוד, שחר, אריה וקמחי, ישראל, "אטלס ירושלים", החברה להוצאת ההיסטוריה של עם ישראל, 1973
- Von D. Ludwig Schneller, "Wünschet Jerusalem Glück", Taschenbuch, 1911

ארכיונים ואוספים

- ארכיון המפות, המחלקה לגאוגרפיה האוניברסיטה העברית ירושלים
- אוסף המפות ע"ש ערן לאור, אתר הספרייה הלאומית
- ארכיון הצילומים של יד יצחק בן צבי
- אתר אוניברסיטת הרוורד - http://via.lib.harvard.edu/via/deliver/advancedsearch?_collection=via
- אוספי תמונות באתר ספריית הקונגרס - <http://www.loc.gov/pictures/>
- אוסף פרטי, רפי כפיר: http://www.jerusalem-love.co.il/?page_id=7493

תיקי תיעוד

- בית הצריח, אדריכל תיעוד: משה שפירא
- בית הבנות, אדריכל תיעוד: גיל גורדון
- מעון המתלמדים, אדריכל תיעוד: גיל גורדון
- מגדל המים ומרכז המינוע, אדריכל תיעוד: משה שפירא
- מרכז הניהול, אדריכל תיעוד: גיל גורדון
- מעון העיוורים, אדריכל תיעוד: גיל גורדון
- הבית האדום, אדריכל תיעוד: גיל גורדון
- בית האינספקטור, אדריכל תיעוד: גיל גורדון

כתבות

- "בחזרה לימי הפורמנים", נדב מן, אתר YNET 26/06/2009
- "צה"ל מתפנה ממחנה שנלר", איציק וולף, אתר News1 26/11/2008
- "הצבא החל בפינוי מחנה שנלר", דורון בר-גיל, אתר NRG 29/11/2008

מקורות נוספים

- תכנית אב מע"ר צפוני, אד' יגאל לוי, עיריית ירושלים מהנדס העיר, מאי 2003, ירושלים
- אתר עיריית ירושלים

12. הצהרת עורך המסמך

נספח מס' 4 – הצהרת עורך המסמך

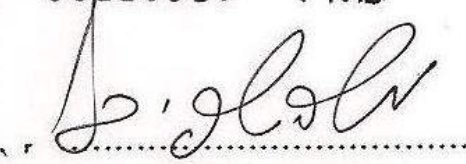
אני החתום מטה... משה חיים בצלאל שפירא (שם משפחה ופרטי) מס' ת.ז. 027873975.....
מצהיר בזה לאמור:

1. אני ערכתי תיעוד מקדים / תיק תיעוד לתכנית מס'.....
לאתר (שם האתר).
2. אני בעל ההכשרה והמומחיות הדרושים לערוך מסמך זה, לפי המסמכים המצורפים בזה (יש
לצרף מסמכים המעידים על ההשכלה והניסיון המקצועי של עורך המסמך).
3. אני ערכתי את המסמך בעצמי ובסיוע יועצים נוספים כמפורט להלן:

שם היועץ	תחום מומחיותו והכשרתו	הסעיפים במסמך שבהם סייע היועץ
א.		
ב.		
ג.		

4. אני אחראי להכנת המסמך ולתוכנו, לרבות הנתונים וההערכה המופיעים בו.
5. אני מאשר כי למיטב ידיעתי המקצועית, הנתונים נכונים ותואמים את ההנחות שנתן מוסד
התכנון ביום.....
6. הצהרה זו ניתנה ביום.....

משה שפירא אדריכלים
ע.מ. 027873975
מ.ר. 00115519

.....
חתימת המצהיר

13. נספחים

13.1 חפירות וגילויי עתיקות בשנלר

במהלך עבודות חפורה במתחם התגלו בשנת 2015 מערות קבורה יהודיות מימי הבית השני. האתר, נחפר ונהרס. כמו כן נתגלו במקום מקוואות טהרה

במהלך עבודות חפורה במתחם התגלתה בשנת 2015 גת ראשית המיוחסת לתקופה הרומית. האתר, נחפר ואמור להיות משולב בשצ"פ המתוכנן במקום.

שרידיו של בית המרחץ הרומי שהתגלה במקום.

החלטת הביד"צ

אנו אוסרים בכל תוקף

**להרוס או לפגוע במערות
הקבורה אף אם כבר נתרוקנו**

ואם צריכים לבנות שם בחלק שיש שם מערות
וקברים, יבנו ע"י כיפין ע"ג כיפין כהלכה ובפיקוח

[עמוד 100, חלק 1, פרק 1]

הביד"צ מוחים בכאב רב
על כך שהוציאו עצמות מהקברים, וחייבים להחזירם
למקום מנוחתם יחד עם העפר שהוציאו משם.

יש לסלק משם מיד את הארכיאולוגים המחתטים שם בקברי ישראל וכל העבודות, החזרת העצמות ובניית הכיכין מכאן ואילך צריך להיות בטיקוח

תמידי ע"י המשגיחים ו רפאל ליפשיץ ור חיים אליעזר היימליך הי"ו.

ובמספר האיסור "ענין בנבטי חיים ידו ח"ב סי' קנ"ו ובמסגרת ח"ג סי' קנ"ח.

החברה יצרה צ'ד כנר שבו רעננה את ישראל בעבודתו וטובו צ"ד ביצא על ויחזית התחום ב"א

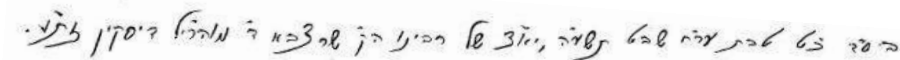
KREWE OF THE

המסע צפון-מזרח - חיסול האויב

צילום: נפתלי ה. ברנרד

נאם אברהם יצחק אולמאן

כאם יחשע ראשונבערגער כאם יעקב מעדל 'אראויס כאם יהודה זאנער "כי"ר

עליו ברכים צדיקו הקדוש, שבתך ירושלם התלו ארכיטקטנים אחדים בקברו
ישתא קדמונים, אחרי שנים מתיק המצוה, הבינים בעין של דיוור מלאכות
עצובים קצרים חרדים, הנצח את הארכיטקטנים אספן משטחים שלהם את
הקברים הנראים להם מפידים קצת אכזבה. הילת.

אשר כלל שפיה קדו מתקן לשלך ליד כחם מלך ישראל, מקום שיהיה
יבוא מלך כמקום למצואם בו מוצאן קדו ישראל. וכל מה שיהיה
קדוש, מוצאן בארץ, אין לומר שיהיה שם קדו ישראל.

הנהגות

אברהם אבינו
היה נשוי ואלו שנים
היו ימי חורבן עולם
ואלו שנים היו ימי
חורבן עולם

בית אברהם שלום
בית אברהם שלום

אין אפער אפולד ביל. אנטקן בקברים, אדא שפיר ואל רבים במקומות
אחרים בארץ.

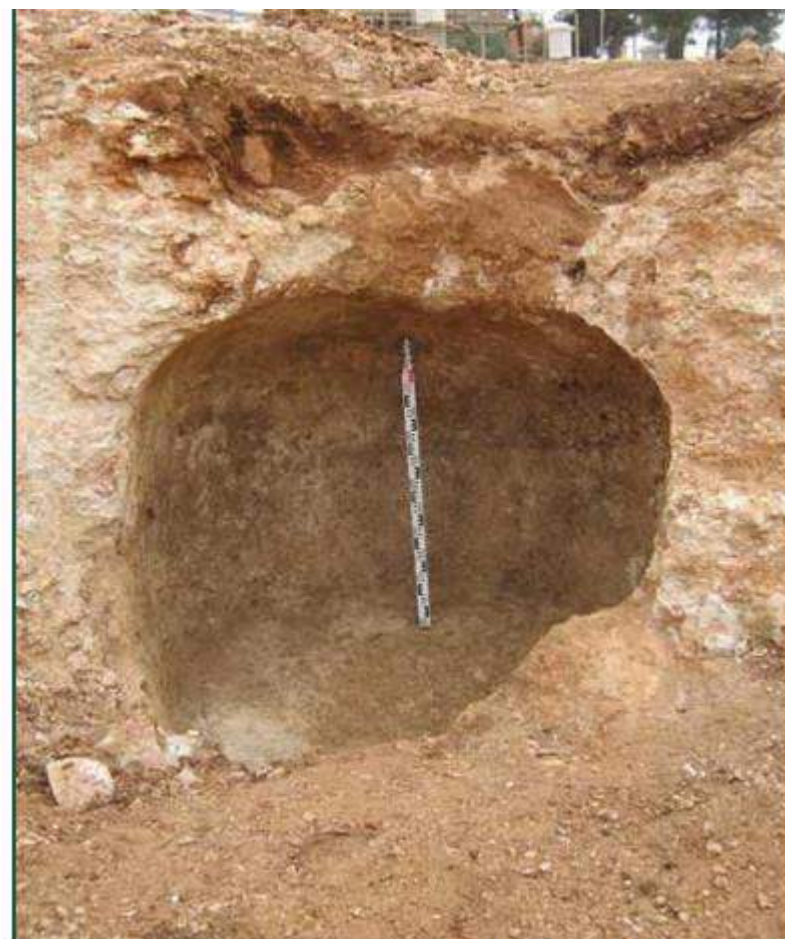
אין צווישן די אידן און די ארבעטער
היינט יעדן איד און ארבעטער

הכלל של $\frac{1}{n}$ הוא $\frac{1}{n}$

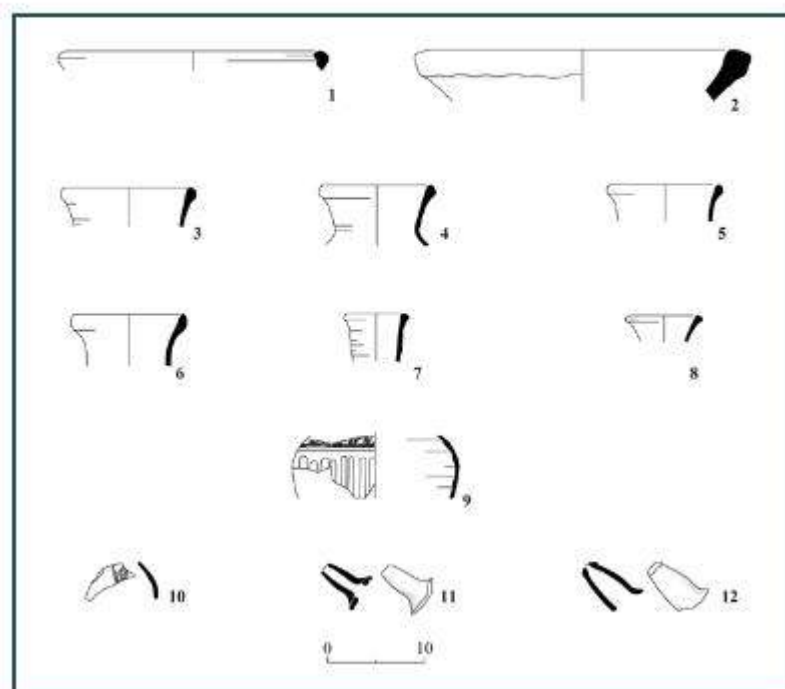
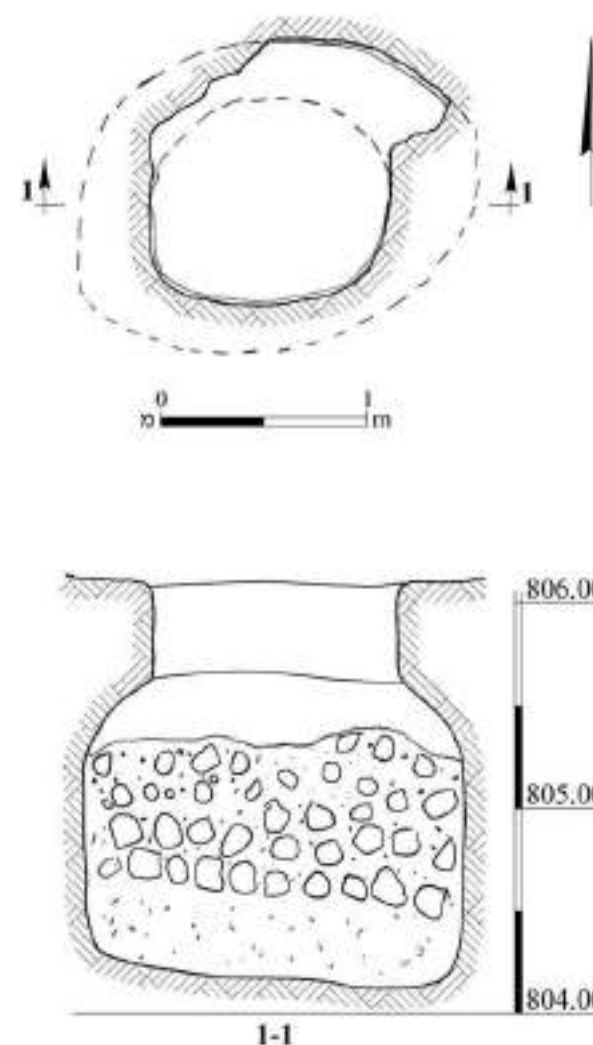
בחדש אפריל 2013 נערכה חפירת הצלה בבור מים במתחם שנלר שבירושלים (הרשאה מס' 6725-; A-נ"צ 20-633315-402/220396), שנפגע בעקבות עבודה של כלי מכני. החפירה, מטעם רשות העתיקות ובמימון אגודת בית הכנסת של חסידי גור, נוהלה על ידי ד' תנעמי (צילום, מדידות וסרטוט), בסיוע נ' נחמה (מנהלה), ד' בן עמי (ליווי אקדמי), נ' זק (תוכנית), ב' דולינקה (כלי חרס) וא' לידסקי-רזינקוב (ציור ממצא).

החפירה נערכה בצפון מתחם שנלר, סמוך לרחוב ירמיהו, ונחשף בה בור מים קטן דמוי פעמון (1.6–1.9 מ' קוטר, 1.2 מ' קוטר הפתח; איורים 1, 2). הבור נחצב בסלע גיר קשה וטויח בטיח הידראולי בצבע אפור-לבנבן. דופן הצפונית נפגעה מכלי מכני כבד. בבור התגלה מילוי אחיד (1.2 מ' עובי) של אדמה בצבע חום-אדמדם, שמעורבים בה אבנים גדולות ובינוניות, שברי כלי חרס, שבר חרוז וטבעת עצם. שברי כלי החרס ממילוי הבור מתוארכים לתקופות האיובית והממלוכית (המאה הי"ב–המאה הט"ו לסה"נ), ובהם קערות (איור 1:3), אגנים (איור 2:3), קנקנים (איור 3:6), פכים (איור 3:7–10), שחלקם מעוטרים בחריתה, וזרבוביות פכים (איור 3:11, 12).

בחפירות שנערכו במתחם בעבר התגלו מערות קבורה אחדות מהתקופה הרומית (קלוגר תשס"ג: 98). על פי מקורות היסטוריים (גורדון תשס"ח: 75–76), טרם הקמת בית יתומים נוצרי בשנות השישים של המאה הי"ט לסה"נ, היו במקום חורבות רבות ובורות מים. בתחילת בניית בית היתומים אף שופץ אחד המבנים החרבים. עם בנייה מאוחרת – מימי המנדט הבריטי ועד לשנת 2008 שכן במקום בסיס צבאי – נעלמו שרידי המבנה. אפשר ששברי כלי החרס מהתקופות האיובית והממלוכית שהתגלו בחפירה מלמדים על זמנם של החורבות ובורות המים שהיו במקום.

2. בור המים, מבט לדרום.

3. ממצא כלי חרס.